

YOKSULLARIN ZAFERİ

FOTOĞRAFLARLA
KURTULUŞ SAVAŞI'NIN
MADDİ VE MALİ
KAYNAKLARI

ALPTEKİN MÜDERRİSOĞLU

Bu kitabın ortaya çıkarma-
sına büyük katkıları bulunan
Sayın Cihat Çetinkaya'ya en içten
teşekkürlerimle,

Ankara, 12.5.1997

Adil Müslümanoğlu

YOKSULLARIN ZAFERİ

321 / K17 !!

FOTOĞRAFLARLA KURTULUŞ SAVAŞI'NIN MADDİ VE MALİ KAYNAKLARI

2. D. 7. ANKARA
1293

ALPTEKİN MÜDERRİSOĞLU

ÖNSÖZ

İlk kitabım olan “Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları” 1974 yılında yayınlandı. Konusunda ilk ve tek araştırma olduğu için büyük ilgiyle karşılandı. Çeşitli kuruluşlarca üç baskısı daha yapılan kitabımdan birçok yazarımız kaynak olarak yararlandı.

Verdiğim konferanslarda ve katıldığım sempozyumlarda, ömründe kağıdı ve çarık görmemiş kuşakların ilginç sorularıyla karşılaşılırdım. Görüntülerle anlatmanın daha aydınlatıcı olacağını düşünerek, Maliye Müfettişleri Yardımlaşma Derneği'nin 31 Ağustos 1994 günü Ankara'da düzenlediği konferansı, özel arşivimdeki belgesel fotoğraflardan derlediğim dialarla sundum.

Dia gösterili konferansımı izleyen Maliye Bakanı Sayın İsmet Atilla, görüntülerin kalıcı olması ve araştırmacıların belgesel fotoğrafları kaynak olarak değerlendirmeleri için, yazacağım fotoğraflarla desteklenmiş bir kitabı yayınlamak istediklerini belirtmişti. Elinizdeki kitap, Sayın İsmet Atilla'nın yakın ilgisi ve desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizin Kurtuluş Savaşı yıllarındaki durumunu ve olayları, Türk ve yabancı kaynakları tarayarak otuz yılda oluşturduğum arşivimdeki fotoğraflarla belgelendirerek anlatmaya özen gösterdim. Anadolu ekonomisini ve Türk halkının yaşam koşullarını gösteren fotoğrafların büyük çoğunluğu, o yıllarda Türkiye'ye gelen yabancılar tarafından çekilmiştir.

Kitapta anlattıklarımı, “Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları” adlı araştırmamın bir özeti. “Sakarya” ve “Kurtuluş Savaşında Ankara” konusundaki araştırmalarımın da alıntılar yaparak o günleri canlandırmaya çalıştım.

Huzurlarımızda, belgesel fotoğraflarla görüntülediğim araştırmamın kitap halinde yayınlanmasındaki katkılarından ötürü, Maliye Bakanı Sayın İsmet Atilla'ya ve Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürü Sayın Cihat Çetinkaya'ya teşekkür ederim.

Alptekin Müderrisoğlu

KURTULUŞ SAVAŞINDAN ÖNCEKİ ON YILIN OLAYLARI VE SAVAŞLARI

Türk Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini hazırlayan mücadele dönemi olarak ele aldığımızda, savaşın başlangıç tarihini, Mustafa Kemal Paşa'nın bilinçli bir mücadeleyi başlatmak amacıyla Samsun'da Anadolu toprağına ayak bastığı 19 Mayıs 1919 günü olarak kabul etmek gerekmektedir. O güne dek, paylaşılan ve yer yer işgal edilen Türkiye'yi kurtarmak için kimi kişilerce çareler düşünülmüş, çoğu bölgesel kurtuluşu öngören önlemler alınmak istenmiştir. Fakat, Türkiye'yi tüm olarak kurtarmak amacıyla önceden düşünülerek, mücadelenin itici ve sürükleyici kişileri arasında ana hedeflerde görüş birliği sağlanarak başlatılan geniş çaptaki mücadelenin başlangıç tarihi, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü olmaktadır. Geleceğin komutan ve yöneticilerinin yabancı işgali altındaki İstanbul'da tasarladıkları mücadele, Samsun'dan sonra koşulların elverdiği ölçüde yavaş yavaş su yüzüne çıkarılacak, kısa bir süre sonra açığa vurulacaktır.

19 Mayıs 1919 günü Türkiye'nin genel görünümü nasıldır? Anadolu'nun maddi ve mali kaynakları, geniş çapta ve çeşitli cephelerde yürütülmesi gereken Kurtuluş Savaşı'nı destekleyebilecek durumda mıdır? Türk'ün burçlarında çeşitli renk ve desende bulunan bayrakları dalgalanan son kalesindeki maddi ve mali olanaklar, böyle bir mücadeleyi desteklemeye yeterli midir? Bir başka deyişle, Kurtuluş Savaşı'nı can vergisi, kan vergisi, ter vergisi ve mal vergisi ödeyerek yürütecek olan Anadolu'nun 19 Mayıs 1919'daki envanteri ne durumdadır? Araştırmamızın ilk bölümünde bu soruları yanıtlamaya çalışacağız.

Anadolu'nun 19 Mayıs'ındaki ekonomik, mali, askeri ve insangücü envanterini ve Kurtuluş Savaşı'nın hangi koşullar altında başlatıldığını iyice değerlendirebilmek için, ondan önceki on yıla kısaca göz atmamız yararlı olacaktır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlamasından on yıl önce, yani 1909 yılında verdiğimizdeki tek özgür Türk Devleti olan Osmanlı Devleti'nin sınırları uç kıta yayılmıştı. Avrupa'da Adriyatik Denizi'nden Marmara Denizi'ne, Asya'da Karadeniz'den Hint Okyanusu'na dek topraklar ile Afrika'daki Libya da Türk bayrağı dalgalanıyordu. Bu topraklarda yaklaşık 11 milyon Türk, 6 milyon Arap, 2.3 milyon Rum, 1.5 milyon Bulgar ve Sırp, 1.2 milyon Ermeni, 700 bin Arnavut, 170 bin Yahudi ve 130 bin öteki kökenliler olmak üzere 23 milyon insan yaşıyordu.

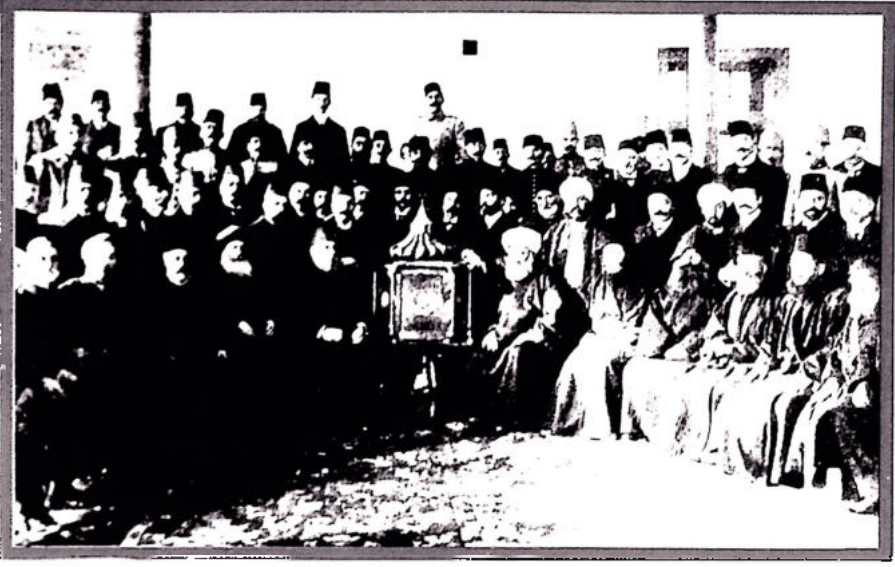
Devletin tüm yuku yönetici durumundaki Türklerin omuzundaydı. Yalnızca Türkler askerlik yaparak can ve kan vergisi öduyorlardı. Askere giden bir Türk genci, eğer sağ kalırsa yedi sekiz yıl sonra tezkere alıp evine dönebiliyordu. Azınlıklar bedel ödeyerek askerlik yapmıyorlardı. Türk genç-

Kurtuluş Savaşı'ndan 10 yıl önce Osmanlı Devleti'nin Sınırları.

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde çeşitli din, dil ve ırktan 23 milyon insan birarada yaşıyordu.

Müslüman, Hıristiyan ve Musevi toplumunun dinsel önderleri birarada.

leri evlerinden çok uzaklardaki Yemen, Libya, Arabistan ve Rumeli'de uzun yıllar görev yaparken; askere gitmemek suretiyle işlerini sürdüren azınlıklar giderek zenginleşiyordu.

Türkler yönetici durumunda oldukları halde, sömürülenler de Türkler ve Türklerin anayurdu Anadolu oluyordu. Anadolu'nun olanakları ayaklanmasınlar diye azınlıkların yoğun oldukları kesimlere aktarılıyordu. Örneğin, Anadolu'da demiryolu doğuda Ankara'da, güneyde Toros Dağları eteklerinde sona ererken; Anadolu'nun ödediği dış borçlarla Balkanlara demiryolu ağı örülmüş, Türk askerleri inşaatında çalıştırılarak Şam'dan Medine'ye dek Hicaz demiryolu adıyla anılan demiryolu döşenmişti. Anadolu'da elektriğin ne olduğu bilinmezken, Selanik, Şam ve Bağdat'ta elektrikli tramvaylar işliyordu.

Silah altına alınan bir Türk genci ailesiyle vedalaşırken.

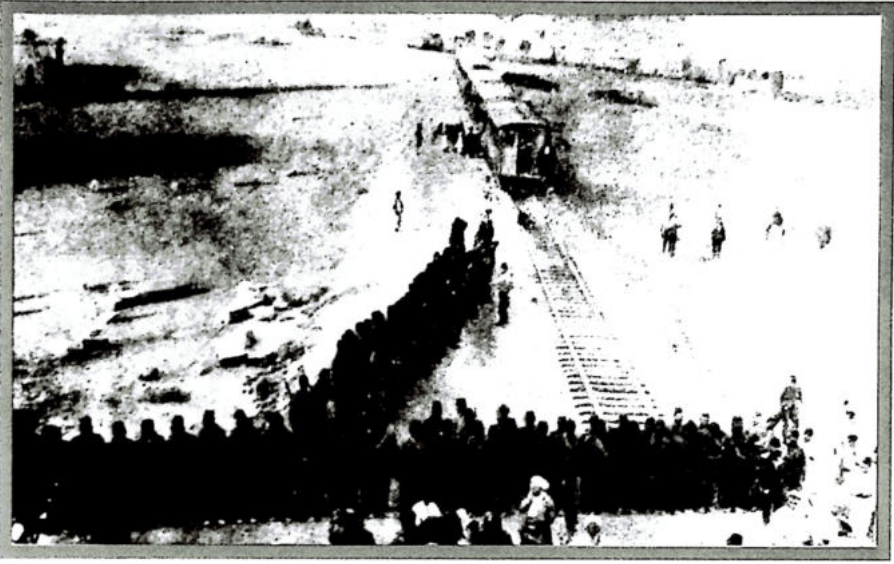

Yerleşimdeki Mescitlerden yalnızca Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayanlar özgürce ibadet edebiliyorlardı.

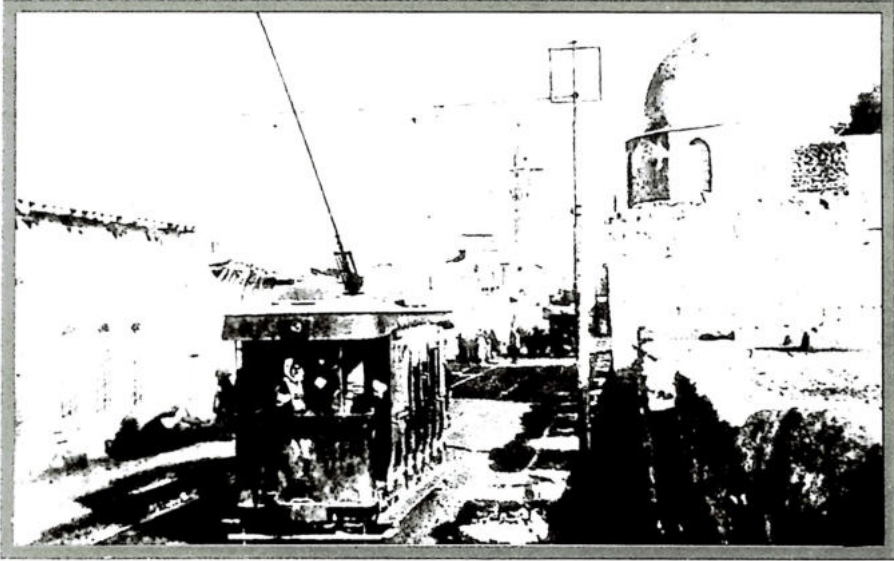

Balkanlarda bir demiryolu hattının işletmeye açılışı.

Devletin çöküşünün demokratik düzenle önleneyeğine inanan genç subaylar, Makedonya'da birlikleriyle ayaklanarak meşrutiyetin ilanını sağlanmışlardı. Devlet bir yıldır meşrutiyetle yönetiliyordu. Milletvekili seçimlerini subayların desteklediği İttihat ve Terakki Partisi kazanmıştı. Devletin eyaletlere bölünerek yönetilmesini savunan kimi Türk aydınlarının kurduğu Ahrar Partisi ise ikinci parti olarak seçimlerden çıkmıştı.

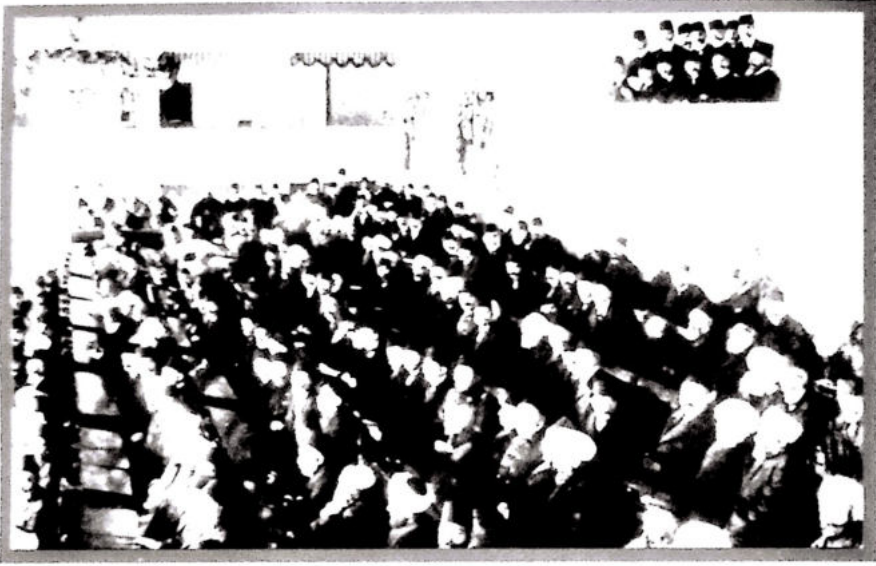

Hicaz demiryolunun yapımında Türk askerleri çalıştırılmıştı.

Şam'da elektrikli tramvay.

Seçimlerde azınlıklar disiplinli hareket etmiş ve oylarını belli adaylar üzerinde toplamışlardı. Türklerin oyları ise adaylar arasında dağılmıştı. Bu yüzden, Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerde bile azınlıklar seçimleri kazanmışlardı. Seçilen 275 milletvekilinin 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü sırp ve 1'i Ulah'tı.

Türk milletvekillerinin zorlukla oy çoğunluğu sağlayabildiği Osmanlı Meclisi toplantı halinde.

Meclis açılınca, Türklerin yalnızca 9 oy farkla çoğunluk sağlayabildiği görülmüştü. Çok geçmeden, bağımsızlık ya da soydaşı oldukları komşu devlete katılma peşinde koşan azınlık milletvekillerini eyalet sistemini savunan Ahrar Partisi'ne geçmişlerdi. Türkler birlik içinde olmadıklarından, azınlıklar aralarında anlaşabildikleri konularda istedikleri yasayı çıkarabiliyorlardı.

Azınlıklar kültürel etkinliklerde bulunacağız gerekçesi ile kurdukları derneklerle sık sık mitingler yapıyor, siyaseti meydanlara taşıyorlardı. İzmir'de toplanan Rumlar, Rumcaın resmi dil olması için gösteriler yapıyor, olaylar çıkartıyorlardı. Gerici Türkler de "Muslumanlık elden gidiyor" yaygarasıyla yandaş topluyor, kırsalardaki askerler arasında örgütleniyordu.

Sahte hocaların kışkırtmasıyla, 31 Mart 1909 günü İstanbul kırsalardaki askerler ayaklandılar. Yakaladıkları milletvekillerini ile genç subayları dinsizdir gerekçesiyle öldürdüler. Selanik'te hazırlanan Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırdı. Askeri ayaklandıran gericiler ile isyana önderlik eden çavuşlar yakalanarak idam edildi.

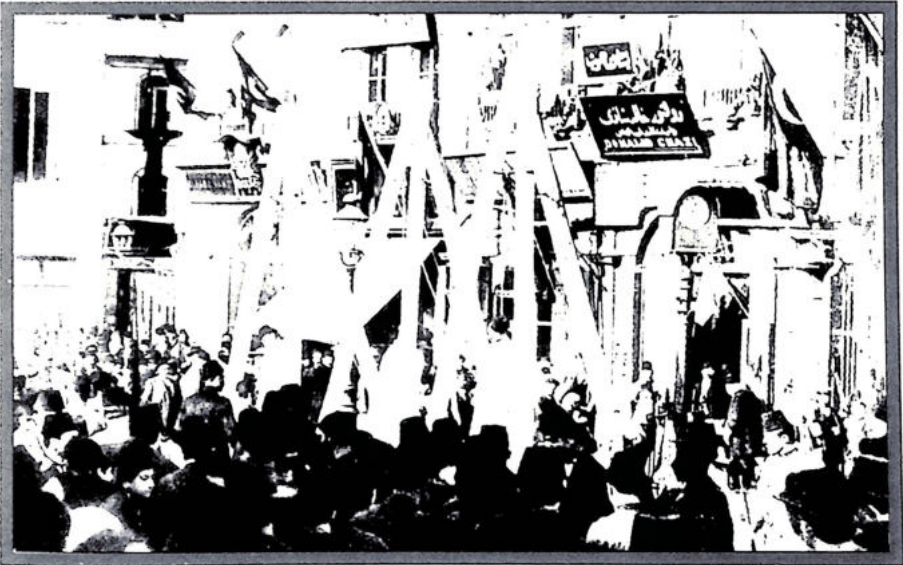
Devletin en uzak beldesi Yemen sık sık ayaklanıyordu. Ayaklanmalar yıllarca bastırılamıyor, kızgın çöller Türk askerlerine mezar oluyordu. Anadolu Türklerinin eridiği Yemen ayaklanmaları türkölere yansiyordu: "Adı Yemen'dir, gülü çimendir, giden gelmiyor, acep nedendir?"

İtalya uzun süredir Kuzey Afrika'daki Türk toprağı Trablusgarb'a, yani Libya'ya göz koymuş, fırsat bekliyordu. İngilizlerin kışkırtmasıyla Yemen'de geniş çapta bir ayaklanma başlayınca, 1911 yılı yaz aylarında Libya'daki iki tümenden biri isyanı bastırmak için gemilerle Yemen'e gönderildi. Bunu fırsat bilen İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti, donanmasını göndererek Libya'nın Akdeniz kıyılarındaki kentlerini topa tuttu. Ardından karaya asker çıkararak işgale başladı.

31 Mart Ayaklanmasında Meclis önünde toplanan askerler.

İtalyan donanması Akdeniz'e egemen olduğundan denizden, Mısır'a egemen olan İngilizler izin vermediğinden karadan Libya'ya asker gönderilemedi. İçlerinde Binbaşı Mustafa Kemal'in (Atatürk) de bulunduğu bir avuç yurtsever Türk subayı çeşitli yollardan Libya'ya gittiler. Yerli halkı örgütleyerek birlikler oluşturdular ve İtalyanlarla savaşmaya

Askeri isyana kızkırtanların sonu.

Yemende bir Türk top batarzası asilere ateş açarken.

Trablusgarı'a (Libya'ya) çıkarma yapan İtalyan birliklerinden biri.

başladılar. İtalyan askerlerinin kıyılardan içerilere ilerlemelerine engel oldular. İtalyanlar denizdeki zırhlıların top mermilerinin erişebildiği yerlerin ötesine adım atamadılar.

Libya'da İtalyanlarla umutsuz çarpışmalar sürerken, 1912 yılı ilkbaharında Arnavutlar ayaklanarak Üsküp'ü işgal ettiler, Selanik'e doğru yürümeye başladılar. Makedonya'daki

Binbaşı Mustafa Kemal Libya'da yerli halk önderleriyle görüşürken.

Binbaşı Mustafa Kemal Libya'da cephe karargâhında.

Türk birliklerinde görevli Arnavut kökenli subaylar da ihanet ederek birliklerinden kaçtılar ve ayaklanmaya katıldılar. Ayaklanma kısa zamanda büyüdü.

Rumeli'deki Türk toprakları çevresindeki küçük Balkan devletleri Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ uzun süredir Avrupa'daki bu son Türk topraklarına göz koymuşlardı. Arnavutların ayaklanmalarıyla uğraşıldığı sırada, ortamı uygun bulan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ aralarında anlaşarak birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar.

Avaklanan Arnavutlardan bir grup.

Küçük Balkan devletlerinin toplam savaşı sayısı 670.000 idi. Buna karşılık, seferberlik planına göre Türk ordusu 800.000 savaşçıdan oluşan bir kuvvete sahip olacaktı. Ne var ki, bu kuvvetin yarısı bile toplanamadan Türk ordusu her yanından saldıran dört devletin ordularıyla çarpışmaya başladı ve kısa zamanda bütün cephelerde bozguna uğradı.

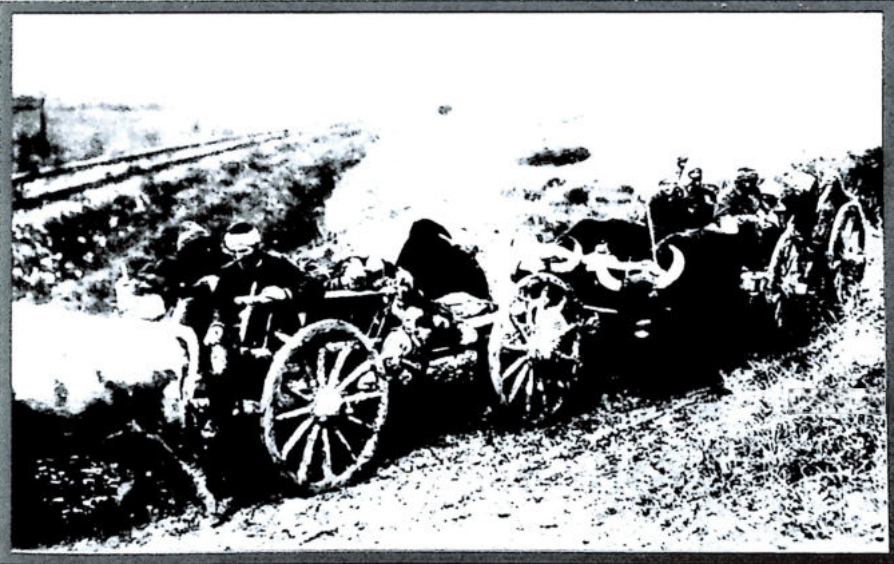
Balkan Savaşı'nda bozguna uğrayan bir Türk birliği geri çekilirken.

Bulgar ordusunun bir kolu Trakya yönünde saldırıya geçti. Edirne'yi kuşattıktan sonra İstanbul'a doğru ilerlemesini sürdüren Bulgar ordusu İstanbul'un altmış kilometre uzağında Çatalca önlerinde güçlüğüle durdurulabildi.

Yunan ordusunun bir bölümü ile Bulgar ordusunun bir bölümü önlerindeki Türk kuvvetlerini dağıtarak Selanik'e yöneldiler ve Selanik'i almak için birbirleriyle yarışa

Trakya'da İstanbul'a doğru geri çekilen Türk askerleri.

İstanbul'a ulaşmaya çalışan bir yaralı kafilesi.

başladılar. Sonuçta, Selanik Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından işgal edildi. Rumeli'nin en büyük kenti Selanik'e ortak olmak ve Ege Denizi'ne ulaşmak isteyen Sırbistan da küçük bir kuvvet göndererek Selanik'in işgaline katıldı.

Çatalca önlerinde kurulan savunma hattından bir görünüş.

Yunan ordusunun güneybatıdan saldıran bir kolu Yanya'yı kuşattıktan sonra Arnavutluk sınırına dayandı. Aynı günlerde kuzeyden saldıran Sırp ordusu Kumanova'da büyük bir Türk kuvvetini ezerek Üsküp ve Manastır'ı aldı. Türk ordusundaki Arnavutlar,

Çatalca savunma hattında bir top bataryası.

kendilerine bağımsız bir Arnavutluk devleti kurulacağı vaad edilince, savaşmayı bıraktılar ve Türk ordusunun bozguna uğramasında büyük rol oynadılar.

Karadağ ordusunun hedefi İşkodra'yı almaktı. Sırp'lardan iki tümen destek aldıkları halde kuşattıkları İşkodra'yı ele geçiremediler. Bu sırada, Osmanlı Meclisinde milletvekili olan İsmail Kemal Bey Arnavutluğun bağımsızlığını ve devlet başkanı olduğunu ilan etti.

Rumeli'deki Türk birlikleri her cephede bozguna uğrarken, savaşı heyecan ve üzüntüyle izleyen Türk halkı tek teselliyi Hamidiye Kruvazörü Komutanı Yüzbaşı Rauf Bey'in Ege

Kumanova'da esir düşen Türk askerleri esir kampında.

Denizi ve Akdeniz'deki korsan akınlarında buldu. Çanakkale Boğazı ağzındaki Yunan donanmasını atlatarak Ege Denizi'ne açılan Rauf Bey, Ege ve Adriyatik kıyılarındaki Yunan askeri üslerini topa tuttu, Akdeniz'de korsan eylemlerde bulunarak Yunan gemilerini batırdı. Hamidiye kahramanı ünvanıyla ün kazanan Rauf Bey, bozgunlardan yıldınlığa düşen Türk halkına biraz moral vermeyi başardı.

Rumeli'deki Türk ordularının bozguna uğraması üzerine, Rumeli'deki Türkler göçe koyuldular. Yüzyıllarca önce Avrupa'nın ortalarına dek ilerleyen ordularının ardından giderek Rumeli'ye yerleşen Türklerin torunları, anayurt Anadolu'ya dönüyorlardı. Binbir emekle kurdukları işlerini, evlerini, bağlarını, bahçelerini, tarlalarını geride bırakarak kara kışta yollara düşmüşlerdi. Yataklarını, yorganlarını, bir parça kuru yiyeceklerini yükledikleri arabalarıyla, öküz arabalarıyla, kağnılarla bir an önce İstanbul'a ulaşmaya çalışıyorlardı.

İstanbul'un çaddeleri, meydanları, cami avluları kısa zamanda Rumeli'den göçenlerin her türlü taşıtlarıyla doldu. Gelenlerin soğuk kış günlerinde barındırılmaları, doyurulmaları büyük sorun oldu. Hükümet çareyi göçmenleri Anadolu'ya yerleştirmekte buldu. Araba

vapurlarıyla Anadolu vakasına göçürülen göçmen katilileri genellikle Bursa ve çevresine yerleştirildi. Rumeli'den göçen Türkler aşırı soğuklar ve kolera salgınıyla yollarda büyük vitükler vererek Anadolu topraklarına sığınabildiler.

Adriyatik Denizi'nden İstanbul yakınılarındaki Çatalca ya dek vitirilen topraklar arasında birer ada gibi kalan düşman kuvvetleri tarafından kuşatılmış Edirne, Yanya ve İşkodra'da Türk bayrakları dalgalanmasını sürdürüyordu. Ne var ki, bu kentleri aralıksız saldıran üstün düşman kuvvetlerine karşı aylarca yığıtçe savunan Türk birlikleri, yiyecekleri ve cephaneleri tükenince daha fazla direnemediler. Edirne Bulgarlara, Yanya Yunanlılara, İşkodra Karadağlılara teslim olmak zorunda kaldı. Sonunda barış yapılarak savaşa son verildi.

Savaşın başında Türk ordularının dört küçük Balkan devletinin ordu-

Hamidîye Kahramanı Raat Bey

Rumeli'den göç edenler yollarda.

Istanbul caddelerinde göçmen arabaları.

larını yeneceğini ve Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ topraklarını işgal edeceğini tahmin ederek savaştan sonra sınırların değişmeyeceğini ilan eden Avrupa'nın büyük devletleri, haçlı orduları Türk ordularını bozguna uğrattınca ve Avrupa'daki Türk toprakları küçük Balkan devletleri tarafından paylaşılınca verdikleri sözü unutmmuşlardı.

Türklerden aldıkları toprakları paylaşırken aralarında anlaşmazlık çıkan Yunanistan ile Sırbistan, Bulgaristan ile savaşa tutuştular. Bulgarlar cephelerini desteklemek için

Istanbul'da Anadolu yakasına geçmek için araba vapuru bekleyen göçmen kafileleri.

Trakya'daki birliklerini çekince, ilerleyen Türk ordusu Edirne'nin biraz ötesine dek olan toprakları kurtardı.

Balkan Savaşı sonunda Adriyatik Denizi'nden Edirne'ye dek Türk toprakları Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ arasında paylaşılmış ve yeni bir Arnavutluk Devleti kurulmuştu. Ayrıca, 12 ada dışındaki Ege Denizi'ndeki bütün adalar ile Girit Adası Yunanistan'a verilmişti.

En acısı azınlık milletvekillerinin ihanetleriydi. Türk ordusu bozguna uğrayınca, Arnavut kökenli milletvekilleri bağımsızlıklarını ilan ederek Arnavutluk Devleti'ni kurdular. Bulgar kökenli milletvekilleri Edirne'nin savunma planlarını Bulgar ordusuna vermişlerdi. Rum kökenli milletvekilleri Yunan ordusuyla işbirliği yapmışlar, bir milletvekili de Türklerden alınan Yanya'ya vali olmuştu.

Balkan Savaşı sırasında Rumeli'den Anadolu'ya göçen yüzbinlerce Türk'ün vedirilmeleri, içirilmeleri ve barındırılmaları büyük sorun olmuştu. Devlet kısır bütçe olanaklarını zorlayarak göçmenler için evler yaptırmış, kendi geçimlerini sağlayacak duruma gelinceye dek göçmen ailelerine yardım etmiştir.

Balkan Savaşı'nın varaları henüz sarılmadan Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı başladığında silahlı kuvvetlerin başında kanlı bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçiren

Enver Paşa bulunuyordu. Enver Paşa, Almanya hayranıydı ve Almanya'nın savaşı kazanacağına inanıyordu.

Akdeniz'de bulunan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi, kendisini izleyen İngiliz donanmasının onundan kaçarak Çanakkale Boğazı ağzına geldi. Enver Paşa, Çanakkale Boğaz Komutanına "Alman gemilerini boğazdan içeri alın, başka devlet gemileri girmeye kalkışırsa ateş açın!" emrini verdi. Sonra, Türk bayrağı çektilen ve denizcilerine fes giydirilen Alman savaş gemilerinin Türk donanmasına katıldığı ilan edildi.

Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı patlavınca, Enver Paşa, daha önce Türk ordusunu ıslah etmek amacıyla Türkiye'ye gelmiş bulunan Alman subaylarını önemli komutanlıklara atadı. Bir Alman generali genelkurmay başkanı oldu. Birinci ve Altıncı Ordu

Enver Paşa

Komutanlıklarına Alman generalleri, bazı orduların kurmay başkanlıkları ile birçok kolordu ve tümen komutanlıklarına Alman subayları atandı. Bir Alman amirali Türk Deniz Kuvvetleri komutanı, bir Alman hava subayı da Türk Hava Kuvvetleri komutanı oldu. Çanakkale ve

Başlarına fes giydirtilerek Türk donanmasına katılan Alman deniz subaylarından bir grup.

Istanbul Boğazları Savunma Komutanlıklarına da Alman amiralleri atandı.

Almanların sayıca üstün olan düşmanlarını yenmeleri ünlü Schliffen planının başarısına bağlıydı. Plana göre, Almanlar birkaç hafta içinde Fransız ordularını yenecekler, sonra bütün güçleriyle Rusya'ya döneceklerdi. Ne var ki, evdeki hesap çarşıya uymadı. Belçika üzerinden Fransa'nın başkenti Paris'e doğru hızla ilerlerken, Paris yakınlarındaki Marne'da takılıp kaldılar. Alman saldırısı kırılınca, savaş siper çarpışmalarına dönüştü. Marne'da tökezlenen Almanya'nın uzun sürecek savaşı kazanması olasılığı kalmamıştı.

Savaşı Almanların kaybedeceğinin anlaşıldığı günlerde, Türk donanması Enver Paşa'nın gizli emriyle Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını topa tuttu. Böylece, Enver Paşa hükümete bile haber vermeden Rusya'ya savaş açtı ve Türkiye'yi Almanya'nın yanında dünya savaşına soktu. Alman general, amiral ve kurmay subaylarının komutasındaki Türk orduları, Almanya'nın yararları doğrultusunda kan dökmeye başladı.

Osmanlı Padişahı ve Halife Sultan Reşat, dünyadaki bütün müslümanların dinsel önderi halife sıfatıyla bir fetva ile "Cihat" ilan etti ve tüm müslümanları din uğruna savaşa katılmaya çağırdı. Fetva'da Fransa, İngiltere ve Rusya'nın boyunduruğu altında yaşayan Senegal, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır'ın Müslüman halklarının; Hindistan'daki Müslümanların(günümüzdeki Pakistan ve Bengladeş halkı), Kafkasya ve Orta Asya'daki müslüman Türklerin ayaklanmalarının ve Fransız, İngiliz ve Rus ordularıyla çarpışmalarının dini görevleri olduğu belirtiliyordu. Fetva İstanbul camilerinde görkemli törenlerle okunur ve cihat ilanı tüm dünyaya duyurulurken, cami duvarlarında haçlı Alman bayrakları dal-

Ordunun ıslah etmek için gelen Alman subayları Türk tırtorması giimeden önce.

galanıyordu.

Enver Paşa, savaşa girdikten sonra, Üçüncü Ordunun merkezi Erzurum'a gitti. Üçüncü Orduda görevli Alman kurmaylarının Alman ordularını Polonya cephesinde bunaltan Rus kuvvetlerinin bir bölümünü ustumuze çekmek için hazırladıkları Kafkasya'ya saldırı planını uygulamaya koyuldu. Dondurucu soğukların başladığı günlerde kışık giyeceklerden yoksun askerlerle başarı sağlanamayacağını belirterek saldırının ilkbaharda yapılmasını öneren Türk komutanlarını görevden aldı. Ordunun başına geçerek eksi otuz derece soğukta 120.000 kişi-

İstanbul'da Fatih camii önünde yapılan cihat ilan töreni.

lik kuvvetle Ruslara saldırdı. İki hafta içinde 90.000 Türk askeri düşman yüzü göremeden, bir tek kurşun atamadan Sarıkamış yollarında donarak öldü. Sarıkamış önlere varabilenler de ağır kış koşullarına göre donatılmış Rus birlikleri karşısında büyük yitkiler verdi. 7.000 dolayında askerimiz esir oldu. Enver Paşa esir düşmemek için kaçarak kendini kurtardı. 120.000 kişilik Üçüncü Ordudan çoğu tifüse yakalanmış 9.000 kişi geri dönebildi. Kafkasya'ya yapılan saldırı dünya tarihinin en acı bozgunuyla sonuçlandı.

Sarıkamış dramının perdesi kapanırken, Sina Çölü'nün kızgın kumlarında bir başka dram başlıyordu. Alman genelkurmayının hazırladığı plana göre, Süveyş kanalı geçilecek, Mısır zaptedilecekti. Böylece İngiltere'nin sömürgeleri olan Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Süveyş kanalı üzerinden Fransa cep-

Sarıkamış'ta 90.000 asker donarak öldü.

Sarıkamışta esir düşenler

hesinde Almanlarla çarpışan İngiliz ordularına asker, yiyecek, savaş araç ve gereçleri göndermesi önlenecekti.

Sina Cölü'nde belli noktalara develerle su ve yiyecek taşındı, depolandı. Kanalı geçmek için Almanya'dan çelik tekneler getirildi. Topların tekerlerine kumda batmaması için geniş çemberler takıldı. Sonra, Filistin'de toplanan 20.000 asker, 1.200 at, 400 öküz ve 12.000 deve- den oluşan Türk ordusu büyük uğurlama törenleriyle ve zafer dualarıyla yürüyüşe başladı. Geceleri yürünerek, gündüzleri dinlenilerek binbir güçlükle 300 kilometrelik kızgın Sina Cölü aşıldı. Yapılan tantanalı uğurlama törenlerinden, Alman basınındaki haberlerden saldırının başladığını öğrenen İngilizler Suveyş Kanalı'nın karşı yakasında her türlü savunma önlemlerini almaslar, kıyıya birlikler, makineli tüfekler, toplar yerleştirmişler, kanal boyunca sıralanan göllere savaş gemilerini dizmişlerdi:

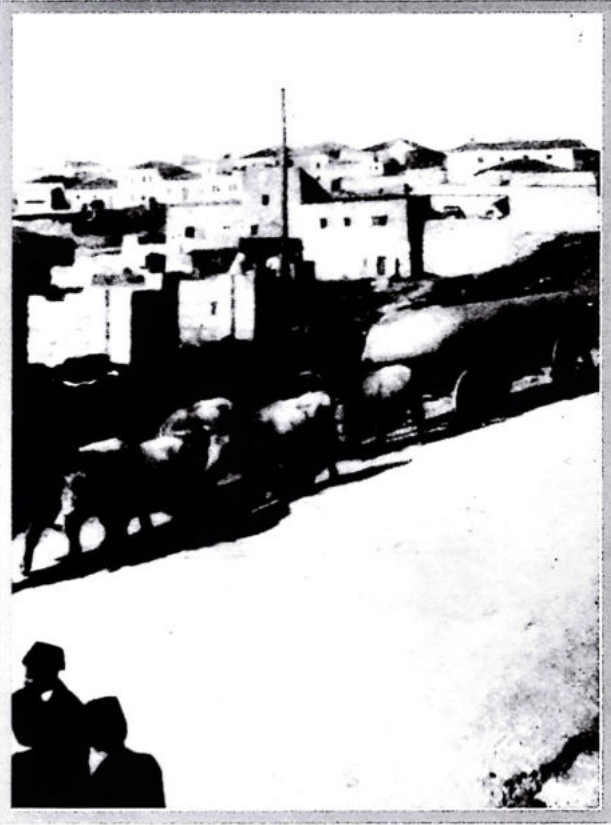

Mısır'ın fethi seferi tantanalı törenlerle başlamıştı.

Suveyş Kanalı kıyısına varan Türk birlikleri, hazırlıklı İngiliz savunmasıyla karşılaştı. Kanalı geçmek için kullanılan tekneler İngiliz makineli tüfeklerinin ateşiyle delindi. Yüzme bilmeyen Anadolu çocukları kanalın sularına gömüldü. Karşıya geçebilenler de esir oldu. Mısır'ın fethi tam bir fiyaskoyla sonuçlandı.

Kafkasya'daki çarpışmalardan bunaldığını bahane eden Rusya; İngiltere ve Fransa'dan İstanbul'u alarak Türkiye'yi savaş dışı etmelerini, Polonya cephesinde Almanları yenmesi için Rus ordularına boğazlar üzerinden silah, cephane ve yiyecek yardımı yapmaları istedi.

18 Mart 1915 günü 14 İngiliz ve 4 Fransız zırhlısından oluşan dev bir filo Çanakkale Boğazı'na saldırdı. Çanakkale Boğazı girişinin iki yakasındaki Türk savunma mevzileri ile düşman zırhlıları arasındaki top düellosu akşama dek sürdü. Türk topçularının tam isabetli mermileriyle ve mayınlara çarparak 3 düşman zırhlısı battı, 4 zırhlı ağır yaralandı. Sonunda, düşman donanması geri çekilmek zorunda kaldı.

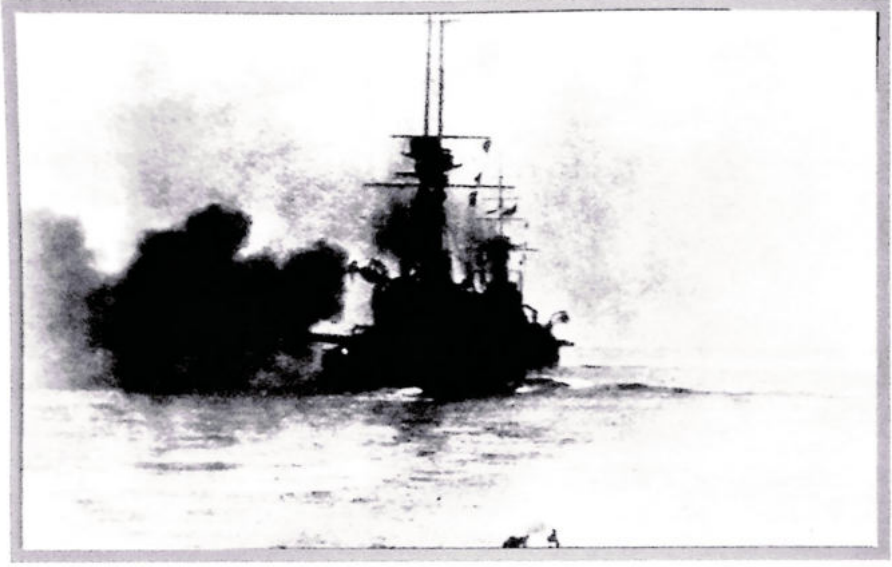
*Sucevü Kanalı'nı geçmek için kullanılacak çelik tekerleri
altı öküz çekiyordu*

Bu kez, karadan saldırarak Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek ve donanmaya İstanbul yolunu açmak için İngiliz, Fransız, Avusturalya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan 75.000 kişilik bir kuvvetle Gelibolu Yarımadası önlerine geldiler. Çanakkale kıyılarını savunan 5. Türk Ordusu komutanı Alman generali Liman Von Sanders düşmanın Saroz Körfezi kıyılarına çıkarma yapacağını düşünerek o kıyılara kuvvet yığıyordu. Kıyıda içeride ordu emrinde yedek kuvvet olarak tutulan 19. Tümenin komutanı Yarbay Mustafa Kemal ise, düşmanın Arıburnu kesimine çıkarma yapacağını tahmin ederek, tümenin birliklerini Arıburnu'na yanaştırmıştı.

Nitekim 25 Nisan 1915 günü İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri Arıburnu'na çıkarma yaptılar. Bunun üzerine, Yarbay Mustafa Kemal ordu karargahından emir beklemeden

Topların tekerlerine çötle kuma batmaması için geniş çemberler takılmıştı.

18 Mart günü Çanakkale Boğazı'ndaki savunma mevzilerinin topa tutulan dışındaki zirehlilerinden biri.

Yarbay Mustafa Kemal Çanakkale'de.

alaylarıyla hızla Arıburnu kesimine geldi. İlerlemek için saldırıya kalkan düşman birliklerini durdurdu. Siper çarpışmalarına dönüşen çarpışmalar, iki yanın birbirlerini siperlerden çıkartmak için yaptıkları saldırı ve karşı saldırılarla Ağustos ayına dek sürdü.

İngilizler karaya yeni birlikler çıkararak Ağustos ayı başında Anafartalar kesiminde büyük bir saldırı başlattılar. Hızla gelişen saldırı sonucu Türk cephesi yarılma tehlikesiyle

karşılaştı. General Liman Von Sanders, bu kritik durumu aşmak ve düşmanı durdurmak için, savaş alanında tanıyarak komutanlık niteliklerine ve cesaretine hayran olduğu Mustafa Kemal'in emrine tam yedi tümen verdi. Yarbay Mustafa Kemal 34 yaşında bir tümen komutanı olduğu halde yedi tümenlik kuvvete başarıyla komuta ederek düşmanı durdurdu ve

Çanakkale'de saldırıya kalkan bir Türk birliği.

"Anafartalar Kahramanı" olarak ün kazandı. Çanakkale Boğazı'nı karadan ele geçirme ve donanmalarına İstanbul yolunu açma umudunu yitiren İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda ve Fransız birlikleri Gelibolu yarımadasından çekilip gitmek zorunda kaldılar.

Almanya'yı desteklemek için Sarıkamış ve Süveyş Kanalı serüvenlerinde yüz otuz bine yakın Türk askerini kırdıran Enver Paşa bu kez Anadolu'dan çok uzaklardaki Avrupa cephelerine Türk askerlerini göndermeye başladı. Önce, Doğu Avrupa'daki Galiçya cephesine en seçme üç Türk tümeninden oluşan bir kolordu gönderdi. Amacı, Rus orduları karşısında zor duruma düşen Alman ve Avusturya ordularına yardım etmektir. Ardından, Sırplarla çarpışan Alman ve Avusturya ordularını desteklemek için Makedonya cephesine; Ruslarla çarpışan Alman, Avusturya ve Bulgar ordularına yardım amacıyla Romanya cephesine birer kolordu gönderdi.

Yüzbinden fazla Türk askeri Anadolu'dan binlerce kilometre ötedeki yabancı diyarlarda savaşıyor, kan döküyordu. Galiçya, Makedonya ve Romanya tepeleri onbinlerce Türk mezar oldu. Anadolu'daki üç Türk kolordusunun Avrupa cephelerine gönderilmesi sonucunda, Anadolu'nun savunması zayıfladı, Rus saldırıları durdurulamadı. Donanmalarının yakın desteğiyle Doğu Karadeniz kıyılarından ilerleyen Rus birlikleri Trabzon'u ele geçirdi. Doğu Anadolu'dan saldıran Rus birliklerinin bir kolu Erzurum'u alarak Erzincan'a yöneldi, öteki kolu Muş'u ve Bitlis'i aldı. Türk kolorduları Galiçya'da, Makedonya'da, Romanya'da müttefiklerine yardım ederken, Ruslar Anadolu'nun doğu kesimini işgal etmişlerdi. Bu sıra-

Mehmetçik Galiçya sipahilerinde

da paşalığa (generalliği) yükselen Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal, merkezi Diyarbakır'da bulunan İkinci Ordu Komutanlığı'na atandı.

Mustafa Kemal Paşa planlı bir saldırıyla Muş'u geri aldı, ardından Bitlis'i kurtardı. Ruslar Van Gölü kıyılarına dek geri çekilmek zorunda kaldı.

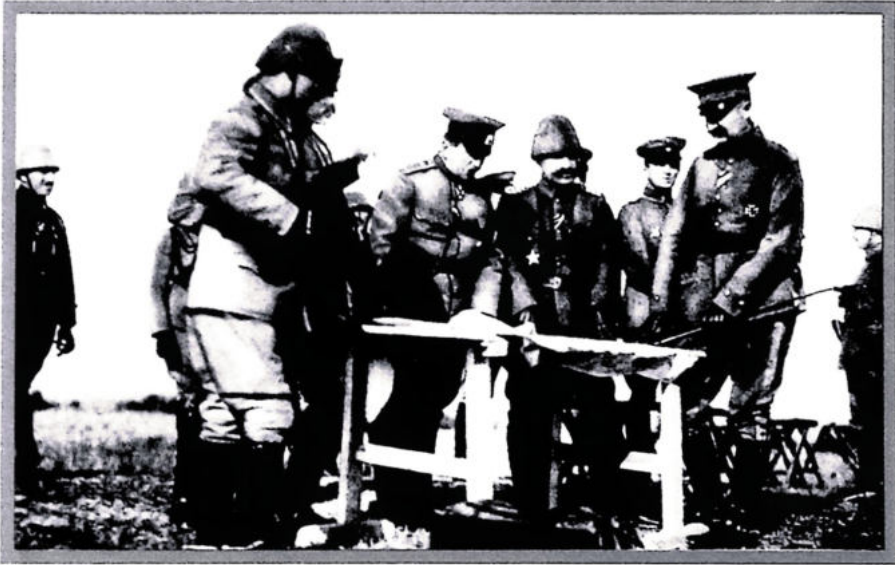
Alman genelkurmayının isteği üzerine bir Türk kolordusu İran'a saldırdı. Plana göre önce İran alınacak, ardından Türkistan işgal edilecek, sonra da Afganistan üzerine

Türk topçuları Makedonya cephesinde

Makedonya'da bir Türk cephe gerisi hastahanesi.

Türk, Bulgar ve Alman subayları Romanya cephesinde.

yürünecekti. Irak'ta bulunan iki Türk kolordusundan biri İran'a saldırınca, Irak'ı savunacak kuvvet kalmamıştı. Irak'taki tek Türk kolordusu Dicle ırmağı boyunca Bağdat'a doğru ilerleyen üstün İngiliz kuvvetlerini durduramadı. İran'ı, Türkistan'ı, Afganistan'ı alacağız derken İngilizler Bağdat'ı aldı.

Süveyş Kanalı serüvenini izleyen günlerde İngilizler kanalın doğu yakasına geçmişler, Sina Çölü'nü aşmışlar, Filistin önlerine dek ilerlemişlerdi. Süveyş Kanalı'ndan cephe yakını-

Bir Türk birliği Romanya kasabasından geçerken.

na dek doğadıkları demiryoluyla cepheye sürekli asker ve malzeme getiren İngilizler, Türk kuvvetlerine karşı dört kat üstünlük sağlamışlardı.

Savaşa girilince, Osmanlı Padişahı Sultan Reşat Halife olarak "Cihat" ilan etmiş, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın boyunduruğu altındaki müslümanların ayaklanmalarını ve bu devletlere karşı din uğruna savaşmalarını istemişti. Hiçbir ayaklanma olmamış, üstelik Fransız ordusundaki Senegalli, Cezayirli, Tunuslu, Faslı müslümanlar Çanakkale'de, İngiliz ordusundaki Mısırlı müslümanlar Süveyş'te Türklere karşı savaşmışlardı. Ayaklananlar ise,

Süvarilerimiz Filistin Cephesinde

yüzyıllarca Osmanlı yönetiminde huzur içinde yaşamış olan Arabistan yarımadasındaki Araplar oldu. İngiliz casusu Lawrence'ın bol altın para dağıtarak kıskırttığı Araplar ayaklanarak Türk ordusunu arkadan vurmaya başladılar. Ayaklanan Araplar cephe gerisindeki Türk ulaşım kollarına ve yaralı kabilelerine baskınlar yapıyor, savaş kurallarına uymayan vahşi eylemlerde bulunuyor, Lawrence'ın emirine uyarak Türk esirlerini ve yaralılarını bile öldürmekten çekinmiyorlardı.

1918 yılı Eylül ayında Filistin cephesinde büyük İngiliz saldırısı başladı. Türk birlikleri

İngiliz casusu Lawrence'ın ayaklandırdığı Araplar.

beş kat üstün İngiliz kuvvetleri karşısında uzun süre direnemedi, bozguna uğradı. Bu kritik durumda Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'yu savunmak için bozguna uğrayan birlikleri Antakya'nın güneyinde toparlamayı başardı. Bu sırada Almanya yenilgiyi kabul ederek savaştan çekildi. Türkiye'de yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı. Savaşın başında bir tümen komutanı olan Mustafa Kemal, savaş bittiğinde üç ordudan oluşan Yıldırım Ordular Gurubu'nun, yani Türkiye'nin en büyük kuvvetinin komutanıydı.

30 Ekim 1919 günü imzalanan Mondros Mütarekesi (Ateşkes Andlaşması) ile Birinci Dünya Savaşı sona erdi ve ordular terhis edildi. Anadolu'dan Hint Okyanusu'na dek topraklar kaybedildi. Galip devletler, Mondros Mütarekesi'nin kimi maddelerini kendi çıkarlarına göre yorumlayarak Türkiye'yi yer yer işgale başladılar.

Mustafa Kemal Paşa Alman kırmızılarında.

Filistin cephesindeki bozgunla esir düşen Mehmetçikler.

Savaş bittikten sonra Suriye cephesinden bayrağıyla Anadolu'daki evine ulaşmaya çalışan bir asker.

Terhis edilen bir birlik trenine bineceği Toroslardaki bir tren istasyonuna yaklaşırken.

Terhis edilen askerleri Anadolu'ya kavuşturacak bir trenin görünümü

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN BAŞINDA TÜRKİYE'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki maddi ve mali olanaklar iyice bilinmeden, temeldeki sorunlar ortaya konulmadan, savaşı finanse etmek için alınan önlemleri, başvuru- lan kaynakları değerlendirme olanağı yoktur. Bu nedenle, bu bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için Samsun'da Anadolu topraklarına ayak bastığı 19 Mayıs 1919 günü Türkiye'sinin olanaklarını ana hatlarıyla incelemeye çalışacağız.

1-İŞGALLERDEN ARTAKALAN TOPRAKLAR

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başında 1.710.000 kilometre yüzölçümüne; çeşitli ırk, ulus, din ve dillerdeki 23 milyonluk bir nüfusa sahipti. Dört yıl süren kanlı savaş boyunca 2.850.000 kişi silah altına alınmış ve Türk orduları Çanakkale, Doğu Anadolu, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Suudi Arabistan, Galıçya, Makedonya ve Romanya cephelerinde çarpışmıştı.

1918 yılı sonbaharında Irak ve Suriye cephelerinde başlayan büyük bozgun kesin yenilgi ile sonuçlanmıştı. 31 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi (Silah bırakışması) ile Anadolu'dan Hint Okyanusu'na dek olan toprakların yitirildiği kabul edilmiş ve görünüşte barış dönemi başlamıştı. Zira, bundan sonra galip devletler barışı ve düzeni koruma gerekçesiyle Anadolu'yu işgale girişeceklerdi.

Yabancı işgallerine geçmeden önce, yabancıların nereleri işgal etmeleri işgal sayılacaktır. Başka bir deyişle, hangi sınırlar aşıldığında işgalin söz konusu olduğunu saptamak gerekmektedir. Konu bir yönüyle de, Kurtuluş Savaşı'nın ulaşmayı amaç edindiği ülke sınırlarının

belirlenmesi anlamına gelmektedir.

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç aylarında halk temsilcilerinin katıldığı Erzurum ve Sivas Kongrelerinde savaşın ulaşmayı amaç edindiği hedeflerin temel ilkeleri belirtilmiştir. Bu ilkeler daha sonra toplanan son Osmanlı Meclisi'nde (Meclisi Mebusan) bir ulusal and olarak 28 Ocak 1920 günü karara bağlanmıştır. Son Osmanlı Meclisi'nin yaptığı tek olumlu iş, bu ulusal and, tarihsel deyimıyla "Misakı Milli" olmuştur.

"Misakı Milli" kararında, haki ve sürekli barışa ulaşabilmek için Türk ulusunun gösterebileceği fedakarlığın en son ölçüsü olarak kabul edilen hususlar altı madde olarak gösterilmiştir. Misakı Milli'nin altı maddesi arasına serpilmiş olan ülke sınırlarını belirleyen ilkeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sınırları olarak özetlemek yerinde olacaktır. Kısaca belirtmek gerekirse, Kurtuluş Savaşı bugünkü sınırlarımıza erişebilmek için yürütülecektir. O halde, Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan yabancı işgallerini, günümüzdeki sınırlarımıza göre bir saldırı ve işgal saymak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, 1.710.000 kilometrekare olan topraklarının bir milyon kilometrekaresine yakın bölümünü kaybetmiştir. Fakat, devletin egemen unsuru Türkler için kayıp. Misakı Milli'nin belirttiği bugünkü sınırlarımıza göre düşünülecektir.

Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde, Türkiye için yeni bir dönem başlamıştı: Yabancı işgalleri, yabancı işgalleri tarih boyunca sınırlardan başkente doğru geliştiği halde, bu kez yabancı bayraklar ilk önce başkent İstanbul'da kendini göstererek ülkede Türk egemenliğinin sona erdiğini ilan etmiştir. 13 Kasım 1918 günü İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan 55 parçalık bir donanma İstanbul sularına demir atmış, karaya asker çıkartarak Osmanlı başkentinin önemli görülen yerlerini işgal etmişlerdir. Sonra, Mondros Mütarekesi'nin şu veya bu maddesini kendi çıkarına göre yorumlayan galip devletler, sınırlardan içerilere doğru çıkarlarına uygun yerleri işgale başlamışlardır.

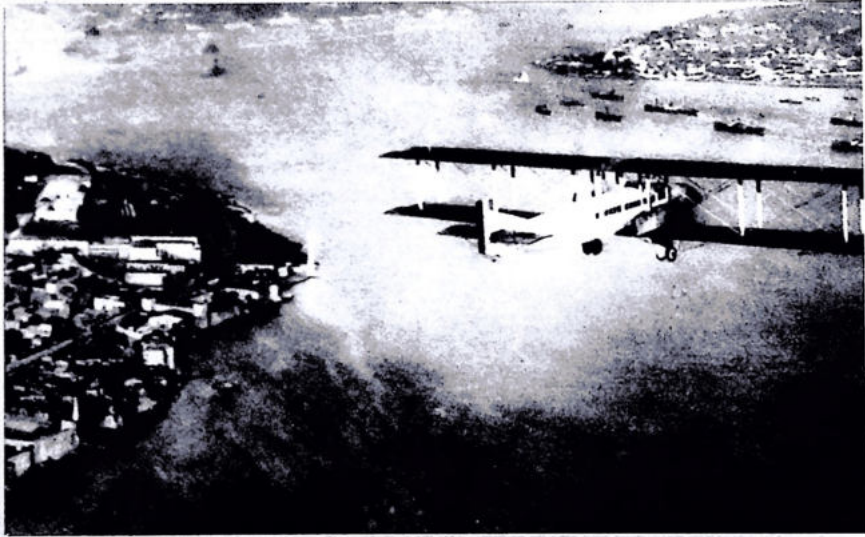

İstanbul sularına demirleyen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemileri.

Istanbul'un işgalinden sonra, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı 19 Mayıs 1919 gününe dek geçen süre içinde bugünkü sınırlarımıza göre 4 galip devletin işgal ettiği topraklar ve kuvvetleri şu şekildedir:

Istanbul sularındaki yabancı savaş gemilerinden bir başka görünüş.

Bir Fransız uçağı İstanbul göklerinde.

İngilizler: İskenderun, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmişlerdir. Konya ve Ankara tren istasyonu ile Samsun ve Merzifon'a birlikler yerleştirmişlerdir. İngilizlerin, çoğunluğu boğazın iki yakasında olmak üzere, İstanbul'da silah gücü 31.000 tüfek, 160 makineli tüfek ve 112 top olan bir kuvveti vardır.

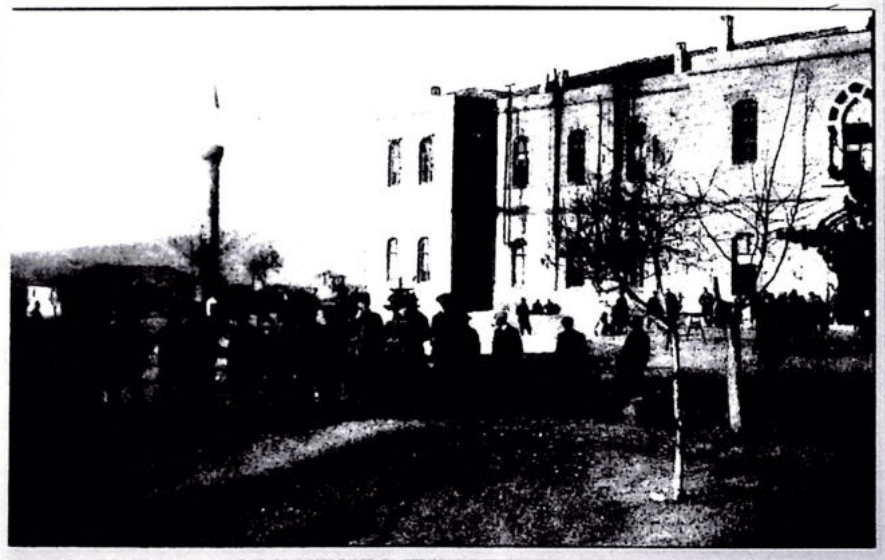
Istanbul'daki hükümetin Başbakanı Damat Ferit Paşa İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetleri subaylarıyla

İngilizlerin bir İskoç birliği İstanbul caddelerinde.

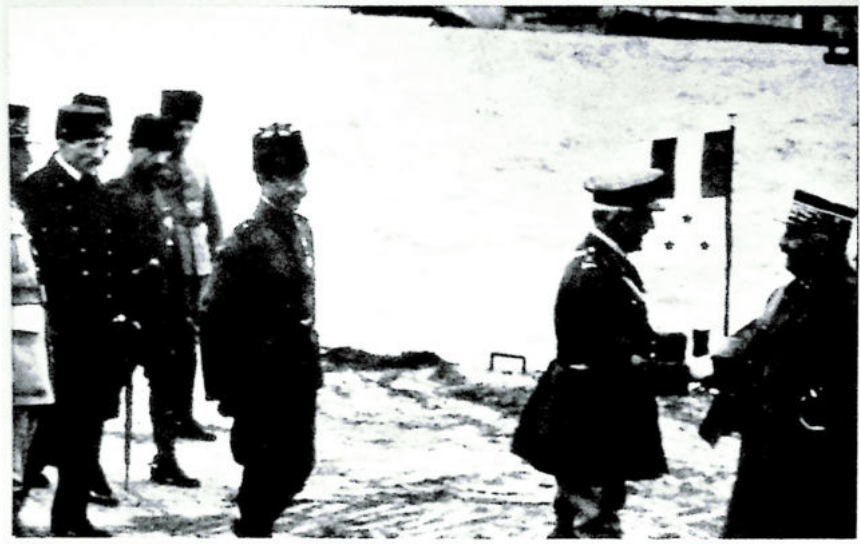

İngiliz birliği İstanbul'da bir törende.

Ankara'daki İngiliz birliği subayları Hükümet Konağı bahçesinde.

Fransızlar; Dordyol, Adana ve Mersin'i işgal etmişler; ayrıca Trakya'ya bir alay, Afyon ve Ankara'ya bir birlik yerleşmişlerdir. Fransızların İstanbul'un Rumeli yakasında 33.000 tüfek, 91 makineli tüfek, 55 top, 12 zırhlı otomobil ve 39 uçak silah gücünde önemli bir kuvveti bulunmaktadır.

İstanbul'daki Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanına yapılan karşılıklı İstanbul Hükümetini temsil eden Türk subayları da hazır bulanuyordtu.

Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı İstanbul caddelerinde gösterişli bir yürüyüşte.

Afyon İstasyonunda tren binöneri denetleyen Fransız askeri.

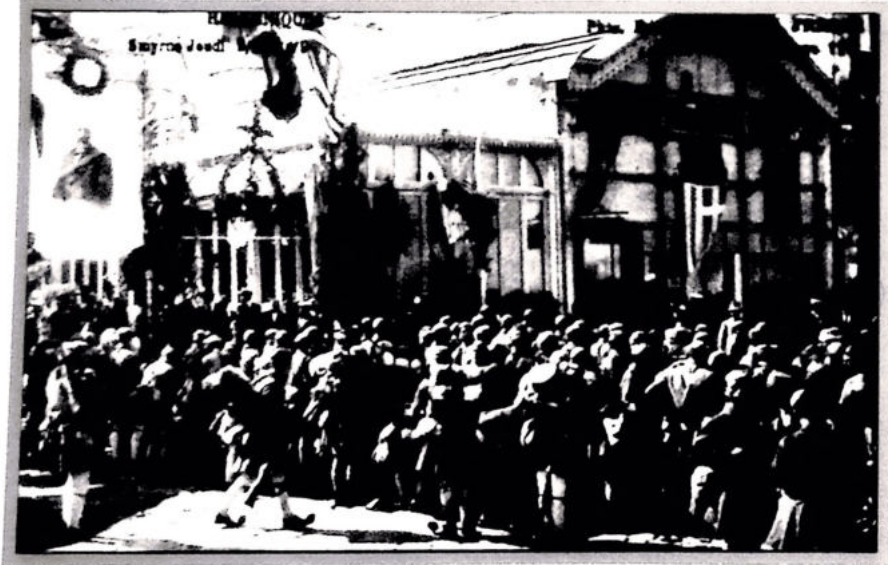
Maraş'ta geçit yapan Fransız askerlerini selamlayanlar.

İtalyanlar: Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Kuşadası'nı işgal etmişler; Konya ve Akşehir'e birer birlik göndermişlerdir. İtalyanlar, İstanbul da dahil olmak üzere bütün işgal yerlerinde toplam olarak 5.000 kişilik bir kuvvet bulundurmaktadırlar.

İtalyan askeri Konya'da

Yunanlılar: İzmir ile Menemen ve Torbalı yakınlarına dek bir bölgeyi işgal etmişlerdir. Yunan işgal kuvvetlerinin gücü sürekli artış gösterecektir. Yunanlılar 19 Mayıs gününden sonra çeşitli yönlerde işgal alanlarını genişleterek 20 Mayıs'ta Menemen ve Torbalı'yı, 25

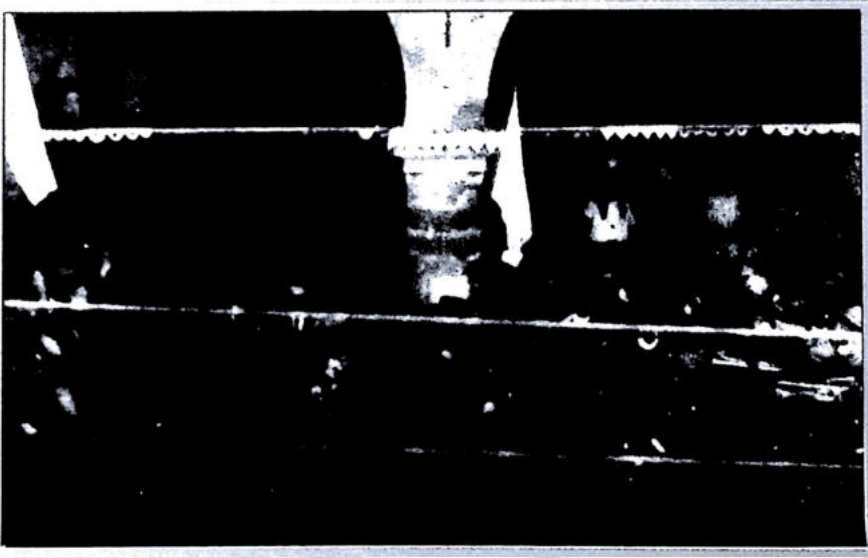

İzmir'i işgal eden Yunan Erzun birliklerinden biri

Mayıs'ta Manisa'yı, 28 Mayıs'ta Ayvalık'ı, 29 Mayıs'ta Aydın ve Turgutlu'yu, 30 Mayıs'ta Ödemiş'i işgal edeceklerdir. Yunanlılar bir yıl yeni işgallere kalkışmaksızın ellerindeki yerleri korumakla yetineceklerdir. Haziran 1920'de saldırıya geçerek Bursa ve Uşak'ı işgal edecekler, işgal ettikleri bu bereketli topraklara Yunanistan'dan 120.000 dolayında göçmen getirerek verileceklerdir).

Salihli'de üs kuran Yunan ulaştırma birliği.

Yunan subayları Uşak'ta bir kilisede yapılan törenden çıkarılarken.

*Ege bölgesindeki ıvrtı Rumların silah altına alınmasıyla
kurdan alıvıllara İzmir'de yapılan sancak verme töreni.*

II-İNSAN GÜCÜ

Anadolu'nun Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki insan gücünü ortaya koyabilmek için biraz gerilere gitmek gerekmektedir.

Osmanlı toplumu için tarihçiler "Ordu-Millet" deyimini kullanmaktadırlar. Ordu, Anadolu ve Rumeli Türklerinden kuruludur. Millet ise Türk, Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut, Romen ve Araplardan oluşmaktadır. Yalnızca Türkler askere alınmakta, azınlıklar "bedel" adı verilen bir miktar para ödeyerek askerlik yapmamaktaydı. Askerlik görevi yerine para ödeme azınlıkların işine gelmekteydi. Zira, askere gitmemek suretiyle kazandıkları sürede çalıştıkları için işleri gelişmekte, savaşlarda yitik vermedikleri için nüfusları artmaktaydı.

1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus ve 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan savaşlarında Anadolu Türkleri büyük yitkiler vermişlerdi. Savaşlarda düşman ordularıyla çarpışan ordu, barışta jandarma görevi üstlenerek iç ayaklanmaları bastırmuş, milleti oluşturan unsurlar arasındaki kanlı çatışmaları önlemeye çalışmıştı. Bir başka deyişle, savaşlarda toptan feda edilen Türk kanı, barışta perakende işlem görmüştü. Yemen'deki, Arnavutluk'taki, Suriye'deki ayaklanmaları bastırırken; Makedonya'da azınlıklar arasındaki kanlı çarpışmalara engel olmaya çalışırken ve Rumları Sırlara, Sırları Bulgarlara, Bulgarları Rumlara karşı korurken yüzbinlerce Anadolu'lu Türk askeri can vermişti.

1912 yılındaki Balkan Savaşı'nda Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağ ordularıyla yapılan çarpışmaların kaç Anadolu Türkü'nün canına mal olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Yalnızca Bulgarlarla yapılan çarpışmalarda elli bine yakın askerimizin şehit olduğunu ve Bulgarlarla çarpışılan cephelere yakın yerlerde kırk bin dolayında askerimizin de koleradan

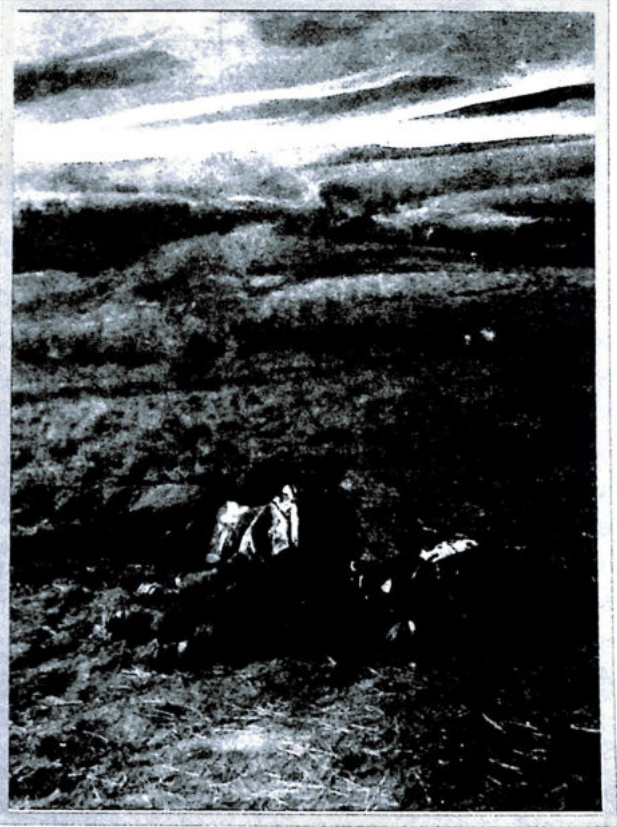

Makedonya'da düzeni sağlamak için kan döken Türk askerleri.

olduğunu belirtmek, Balkan Savaşı kayıplarının büyüklüğü hakkında fikir edinmek için yeterli olabilir.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'ndan sonra, 14 Mart 1914'te nüfus istatistikleri düzenlettirmiştir. Bu istatistiklere göre, Anadolu'nun toplam nüfusu 11 milyon, Trakya'nın nüfusu ise 630 bindir. Eldeki verilere dayanılarak Anadolu'daki 11 milyonluk nüfusun 8,5 milyonunu Türklerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca çok büyük çoğunluğunu Anadolu Türklerinin oluşturduğu 2.850.000 kişi silah altına alınmıştır. Üretim alanından çekilerek silah altına alınan ve Doğu Anadolu, Kafkasya, Çanakkale, Filistin, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Makedonya, Galiçya ve Romanya cephelerinde savaşan 2.850.000 kişiden savaş sonunda tarlasına ve işinin başına dönebilenlerin sayısı nedir? Kısaca,

Balkan savaşlarında yüzbinlerce Anadolu Türkü can vermişti

Birinci Dünya Savaşı'nın yitikleri ne kadardır?

Osmanlı Devleti, gerek savaş süresince, gerek savaşın bitiminde yitıklarını açıklamaktan kaçınmıştır. Bununla birlikte, yıllar sonra Türk şehit ve yaralıları toplamının 470.000 olduğu belirtilmiş, esir olanlar ve kaybolanlar söz konusu edilmemiştir. Çeşitli yansız yabancı kaynaklardan ve resmi belgelerden yararlanılarak yapılan derlemelere göre ise 350.000 şehit, 400.000 yaralı, 250.000 esir ve kaybolanlar olmak üzere yitiklerimiz 975.000 kişidir.

Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düşenlere silah arkadaşları meclit okuturlarken.

Savaşın ilk yılında Anadolu'daki Ermeni erkeklerinin bir bölümü kaçarak Rus ordusuna katılmış ve Türk ordusuyla çarpışmıştır. Ermeni erkeklerinin bir bölümü de çeteler kurarak Doğu Anadolu ve Kafkasya cephelerinde Ruslarla çarpışan Türk ordularına yiyecek ve cephane taşıyan ulaşım kollarına saldırmış ve cephe gerisi hizmetleri aksatmış, erkekleri silah altına alındığı için savunmasız kalan Türk köy ve kasabalarına baskınlar yaparak yüzbinlerce Türkü öldürmüşlerdir. Bunun üzerine, cephe gerisi hizmetler ile Türk halkının yaşamlarını güvenlik altına almak için Anadolu'da bulunan Ermeniler zorla Suriye'ye göç ettirilmişlerdir.

Bu duruma göre şehit, yaralı, savaşta kaybolanlar, Ermenilerin öldürdükleri ile esir kamplarından dönenler, elden çıkan topraklardan anayurt Anadolu'ya göç eden Türk aileleri, savaş yıllarının düşük orandaki doğumları dikkate alınarak, Birinci Dünya Savaşı sonundaki Anadolu Türk nüfusunu 8 milyon olarak kabul etmek fazla hatalı olmayacaktır.

19 Mayıs 1919 Anadolu'sundaki 8 milyon dolayındaki Türk nüfusu, Kurtuluş Savaşı'nın insan gücünü oluşturacaktır. Birinci Dünya Savaşı öncesine göre yarım milyonluk nüfus azalması önemli sayılmayabilir. Unutmamak gerekir ki, gücünden yararlanılamayacak durumdaki yaralılar ve savaşta verilen şehitlerle Türk toplumunun yapısı tümüyle değişmiş, toplumun 18-35 yaşları arasındaki erkek gücünde büyük gedik açılmıştır. Toplumun üretici

Bir Ermeni çetesi.

Doğu Anadolu'da cepheye yiyecek ve cephane taşıyan ulaşım kollarına saldıran Ermeni çetelerinden biri.

Kus ordusuna katılan Ermenilerden bir grup.

ve tüketici elemanları arasındaki denge bozulmuş; tüketici durumundaki çocuk ve ileri yaşlılar ile güçlerinden her alanda yararlanılamayan kadınların toplam nüfusa oranı artmıştır. Üstelik, ülkenin en aydın kitlesi sayılan subay kadrosu ile İstanbul'daki yedeksubay okullarında yetiştirilen genç aydın kuşak gönderildikleri cephelerde erimiş, toplumun aydın kesiminde uzun yıllar boyunca yerleri doldurulamayacak büyük bir boşluk doğmuştur.

Birinci Dünya Savaşında verilen kayıplar sonucunda Türk toplumunun yapısı değişmişti.

Yedeksubay adayları eğitimden dönerken

Bütün bu olumsuz gelişmelerin yanısıra, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Anadolu yer yer işgal altındadır ve işgal altındaki topraklarda yaklaşık 1 milyon Türk yaşamaktadır. Bu durumda, Kurtuluş Savaşı'nı can vererek, kan akıtarak, ter dökerek yürütecek olan Türk nüfusunu 7 milyon olarak kabul etmek gerekmektedir.

Yaşlılar ve çocuklar nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu.

İşgallerden artakalan ve Türk egemenliğinin söz konusu olduğu topraklarda yaşayan azınlıkların nüfusu yarım milyon dolayındadır. Yalnızca Ankara ili sınırları içinde 20.000 Rum yaşamaktadır.

Yunanlıların İzmir'i işgalini uerli Rumlar sevinçli kutluuorlardı.

Ne var ki, işgallerden artakalan topraklarda tam bir Türk egemenliğinden söz etme olanağı yoktur. Erzurum'un ötesi Ermenilerin elindedir. Amerika Birleşik Devletleri senatosu, Amerika'daki Ermeni kökenlilerin baskısıyla, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurul-

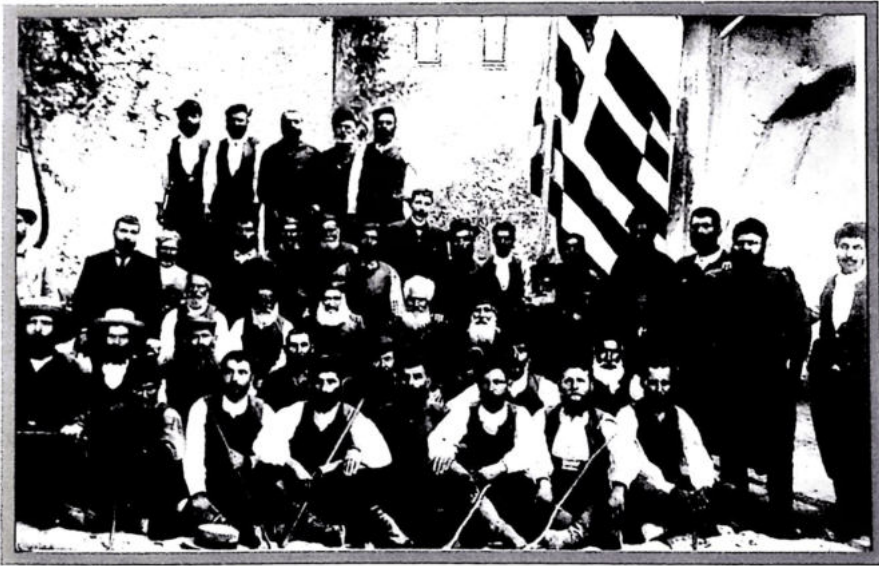
Bir Ermeni birliği.

ması olanaklarını araştırmaya karar vermiştir. Bu amaçla, senatonun kararıyla incelemeler yapmak amacıyla General Harbord başkanlığındaki bir kurul Türkiye'ye gönderilmiştir.

Amerikalı General Harbord Erzurum'da incelemelerde bulunurken.

Ote yandan, Doğu Karadeniz bölgesinde Rum çeteleri bağımsız Pontus Devleti kurmak için Türklere karşı kanlı bir iç savaş başlatmışlardır. Karadeniz'de devriye gezen Yunan savaş gemilerinden silah cephane ve malzeme desteği alan Rum çeteleri, Samsun'dan Trabzon'a

Karadeniz kıyılarında kanlı eylemlerde bulunan Rum çetelerinden biri

dek uzanan topraklarda evlenmelerde bulunmakta. Turkleri yildirmak icin terör havası estirmektedir.

Rum çetecileriyle çarpışan Türk çetecileri.

1911 yılından itibaren aralıksız dokuz yıl süren ve hepsi acı yenilgilerle sonuçlanan savaşlar Anadolu Türklerinde büyük moral çöküntüsüne neden olmuştur. Her Türk ailesi yitirilen Arnavutluk, Makedonya, Libya, Irak, Lübnan, Suriye, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen topraklarında vatan en az bir erkeğinin matemini tutmaktadır. Mondros

Babalar yitirilen topraklarda kalan oğullarının acısı içindeydiler.

Mütarekesi'nden sonra terhis edilerek evlerine dönen erler ve yedeksubaylar yenilginin ezikliğinden kurtulamamışlardır. Üstelik evlerini, bahçelerini, tarlalarını harap bulmuşlar, savaş yorgunluğunu, yılların özlemini gideremedi hemen çalışmaya koyulmuşlardır. Cepheden dönenlerin bir bölümü de yeniden iş kurarak geçimlerini sağlama çabası içindedir.

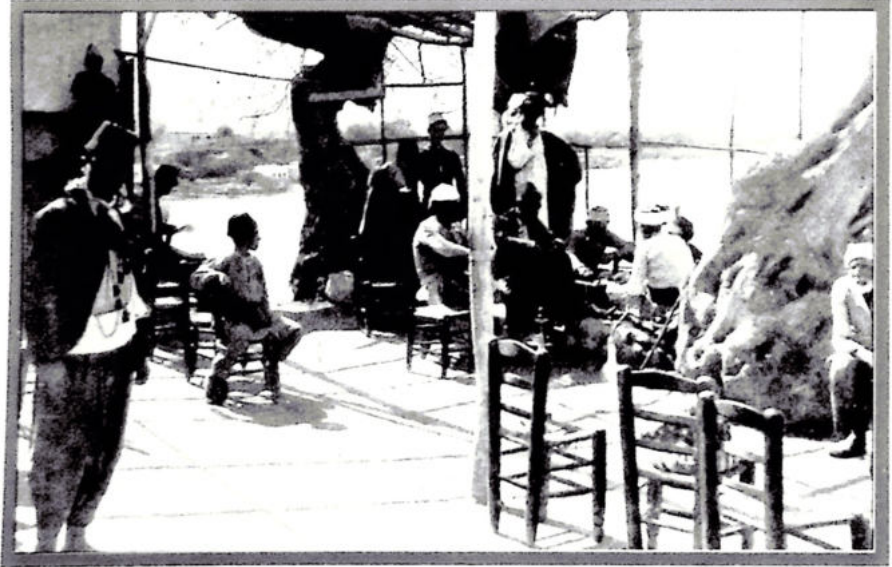
Cepheleden dönenler hemen çalışmaya koyulmuşlardı.

Günün koşullarına bakıldığında umutsuzluğa kapılmamak elde değildir. Savaş varalarının toplumda açtığı sosyal sorunlar, ekonominin güçsüzlüğü, kapitülasyonlar, ödenmesi zorunlu dış borçlar, azınlıkların ayaklanması, halkın moral bozukluğu ve ordunun dağıtılmış olması gibi etkenler karamsarlığı daha da arttırıyordu. En yurtsever aydınlar bile, Türkiye'nin bir Kurtuluş Savaşı başlatma ve yürütme olanaklarından yoksun olduğuna inanmışlardı.

Butün bu olumsuz koşullar, birçok devlet adamında ve aydında kurtuluşu yabancılara sığınmada bulma eğilimi yaratmıştı. Başta Padişah ve Halife Vahdettin olmak üzere, çoğu devlet adamı yabancı devletlerin himayesine kavuşabilmek için gizli veya açık görüşmeler yaparken, bazı aydınlar da gazetelerde yazarak, toplantılarda konuşarak kurtuluşu himayesinde gördüğü devleti övüyordu. Ülkenin parçalanmasını önlemek isteyen devlet adamlarından ve aydınlardan kimileri Amerikan mandasını, kimileri İtalyan mandasını, kimileri Fransız mandasını, kimileri de İngiliz himayesini sağlamaya çalışıyordu.

Türk halkı çaresizlik içindeydi

Düşman işgali altındaki yerlerden gelen haberler halkı karamsarlığa itiyordu.

Kahvelerde yapılan dertleşmeler karamsarlığı artıyordu.

III-SİLAHLI KUVVETLERİN DURUMU

Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce genel seferberlik ilan edilmiş ve silah altına alınanlarla oluşturulan 40 tümenlik bir güçle savaşa girilmişti. Bir ara yeni silah altına alınmalarla 56 tümenlik bir güce ulaşan Türk Ordusu çeşitli cephelerde dört yıl sürdürülen çarpışmalarda erimiş, savaşın sonunda elde 20 tümenlik bir kuvvet kalmıştı.

Mondros Mütarekesi'ne dayanan İngiltere, Fransa ve İtalya yer yer Anadolu'yu işgal ederken, bir yandan da ordunun silahsızlandırılmasına girişmişlerdi. Toplanan silahlar İstanbul'daki depolara konulmuş, Anadolu'da 3-4 tümen donatılabilecek miktarda silah bırakılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda 2.850.000 kişinin silah altına alındığı ordu dağıtılmış ve Anadolu'daki dağınık birliklerde toplam gücü 30-35 bin savaşı dolayında olan bir kuvvete izin verilmişti.

Mondros Mütarekesi sonucu subay ve erleri terhis edilen donanmanın işe yarar savaş gemileri İstanbul'da Haliç'e çektilererek kıçtan kara ettirilmişti. Büyüklüğü nedeniyle Haliç'e giremeyen Yavuz (Goeben) zırhlısı İzmit'e götürülmüş, topları sökülmüş ve yanına da bir İngiliz destroyeri nöbetçi bırakılmıştı. Üç yanı denizlerle çevrili Anadolu'da, kıyıları koruyacak küçük de olsa bir tek savaş gemisi yoktu.

Birinci Dünya Savaşı'na katıldığımızda hava gücümüz 7 uçak ve 10 pilottan oluşuyordu. Dört yıllık savaş boyunca Almanya'dan getirilen 300 dolayında uçak hava gücümüze katılmış ve bu uçakların büyük çoğunluğu Filistin cephesinde görevlendirilmiştir. Ne var ki, hava gücümüz savaşın sonlarına doğru hızla erimiş, düşmanın eline geçen hava alanlarındaki uçakların çok azı kurtarılabilmiş, çoğu düşmanın yararlanmaması için yakılmıştı. Savaş bittiğinde elde kalan az sayıdaki uçak ise Mondros Mütarekesi uyarınca sökülüp İstanbul'da

depolara konulmuştu. Anadolu'da uçabilecek durumda bir tek uçak bırakılmamıştı.

Böylesine güçsüz silahlı kuvvetlere dayanılarak uzun sürebilecek bir Kurtuluş Savaşı'na girişmeyi düşünmek bile mümkün değildir. Tüm olanaksızlıklara karşın mücadeleye başlanmış ordu İnönü, Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerini ard arda kazanarak düşmanı denize dökerek güce kavuşturulmuştur. Bu mucizenin hangi maddi ve mali kaynaklarla gerçekleştirildiğini, ilerideki bölümlerde ortaya koymaya çalışacağız.

IV-EKONOMİNİN DURUMU

A-Ekonominin Genel Görünümü

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki Türkiye ekonomisinin görünümünü belirtmeden önce, ekonomiye damgasını vuran "kapitülasyon" ayrıcalıklarına değinmemizde yarar vardır.

İlk önemli kapitülasyon ayrıcalıkları Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 yılında Fransa'ya verilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü zamanında tanınan bu ayrıcalıklar, gerçekte bir bağış niteliğindediydi ve Fransa'yı koruma amacı taşımaktaydı. Bağışlanan ayrıcalıklara göre Osmanlı ülkesinde ticaret yapan Fransız tüccarları vergiden muaf olacak ve Osmanlı ülkesine giren Fransız mallarından malın değeri üzerinden yalnızca % 3 gümrük vergisi alınacaktı. Daha sonra yapılan anlaşmalarla Fransa'ya tanınan ayrıcalıklardan başta İngiltere olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa devletleri yararlanmıştı. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa devletlerine tanıdığı ayrıcalıklar karşılıklı değildi. Yani, bu devletler Osmanlı uyruklular için aynı ayrıcalıkları tanımıyorlardı.

19. yüzyılda İngiltere ile 1838 yılında yapılan "Ticaret Andlaşması" ile kapitülasyonlar konusunda yeni ve Osmanlı ekonomisini günden güne çökerten bir dönem başladı. Bu anlaşma ile Avrupa devletleri, hoşnut olmadıkları sınırlamalardan tümüyle kurtuluyorlardı. Avrupa devletlerinin 1838 anlaşmasıyla kurtulma olanağına kavuştukları sınırlamalar şunlardı:

İhracat Yasakları: Osmanlı İmparatorluğu iç piyasada yokluğu görülünce hammaddelele tarım ürünlerinin dışarıya satışını yasaklıyabiliyordu. Avrupa ülkeleri hızla gelişen endüstrilerinin artan hammadde gereksinimini karşılamak için bu maddelere konulan ihracat yasaklarından kurtulmak istiyorlardı.

Yüksek İhracat Gümrükleri: İthalat gümrüklerinin kapitülasyon ayrıcalıklarıyla dondurulmuş olmasına karşılık, dışarıya satılan mallardan yüksek gümrük vergisi alınabiliyordu.

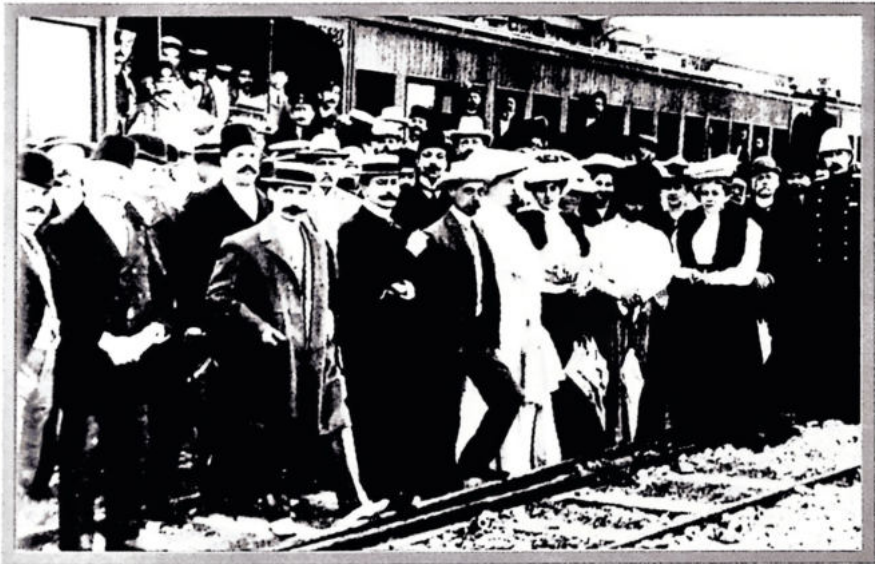
Tezkere Usulü: Yabancı tüccarların Osmanlı İmparatorluğunda yerli ürün alıp satabilmeleri için devletten bir ruhsat almaları gerekiyordu. Avrupalılar bu ruhsatı alırken ödedikleri harçtan ve karşılaştıkları güçlüklerden kurtulmak istiyorlardı.

Tekel Uygulamaları: Osmanlı İmparatorluğu bazı malların alımını ve satımını tekel altında tutarak bu malların fiyatlarının yükselmesini veya düşmesini önliyordu. Avrupalılar fiyatları istedikleri gibi saptamalarına engel olan tekelleri ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı.

İç Gümrükler: Osmanlı İmparatorluğunda bölgeler arasında uygulanan iç gümrükler, Avrupa mallarına da uygulanıyordu. Avrupalılar iç gümrüklerden kurtulmak istiyorlardı.

İngiltere ile imzalanan ünlü "1838 Ticaret Anlaşması"ndan daha sonra bütün Avrupa ülkeleri yararlanmıştı. Ticaret yasaklarından, yüksek ihracat gümrüklerinden, tezkere usulünden, tekell uygulamalarından kurtulan Avrupalılar, hızla gelişen endüstrilerinin ürettiği malları kolayca Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine sokmaya başlamışlardı. Avrupa fabrikalarının ucuza mal ettiği mallar el tezgahlarında ve insan gücüyle yapılan yerli üretimi kokünden baltıyor, imparatorluğun dış piyasada para eden hammaddeleri ile tarım ürünleri yok pahasına dışarı çıkarılıyordu.

Artık, Osmanlı ekonomisi kısır bir döngünün içindedir. Kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanan Avrupa ülkeleri hızlı üretim olanaklarının giderek artan üretimini Osmanlı piyasasına sürmüşler, yerli üretim köreldikçe piyasaya iyice yerleşmişlerdir. Zamanla, yerli üretim ile tüketim arasında doğan boşluğu doldurmak için, yiyecek maddelerine dek uzanan mallarla Osmanlı piyasasını işgal etmişler, ekonomiyi çökertmişlerdir.

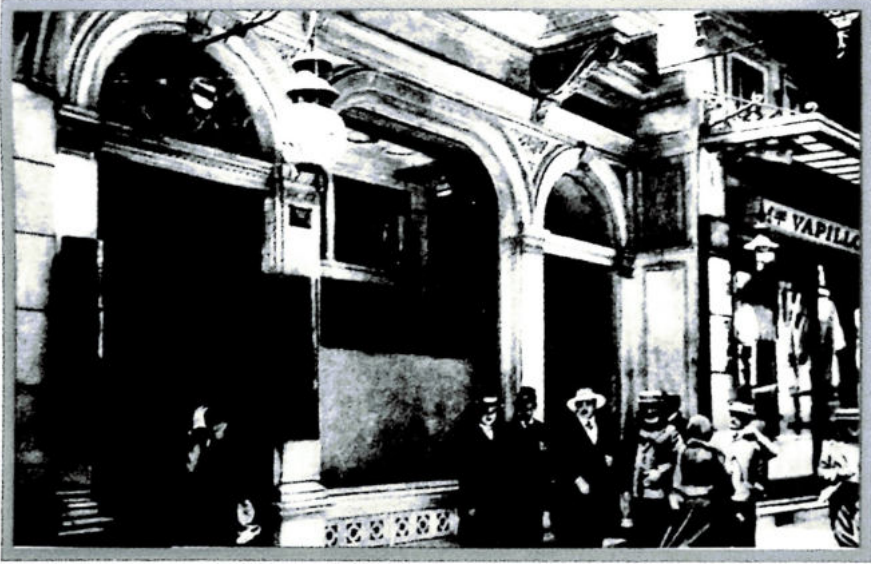

Kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanan yabancılar ülke ekonomisini ele geçirmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisini çökerten "1838 Ticaret Anlaşması"ndan en çok Türkiye ekonomisi zarar görmüştür. Dokumacılık bu konuda en çarpıcı örneklerden biridir. 1838 yılına kadar Türkiye ekonomisinin önemli sayılabilecek tek sanayii olan dokumacılık, hem iç talebi karşılamakta, hem ihracaat yapmaktadır. İpekçiliğin merkezi Bursa'da yaklaşık 1.000 ipek dokuma tezgahı çalışmakta ve 25.000 okka ipek işlenmektedir. Ankara tiftik keçisi yününden yapılan sof kumaşı üretiminde önde gelmekte ve Avrupa ülkelerine önemli miktarda sof kumaşı satılmaktadır. Anadolu'nun kasaba ve kentlerinde onbinlerce dokuma tezgahı vardır. İstanbul'da 3.000 dokuma tezgahı üretimde bulunmaktadır.

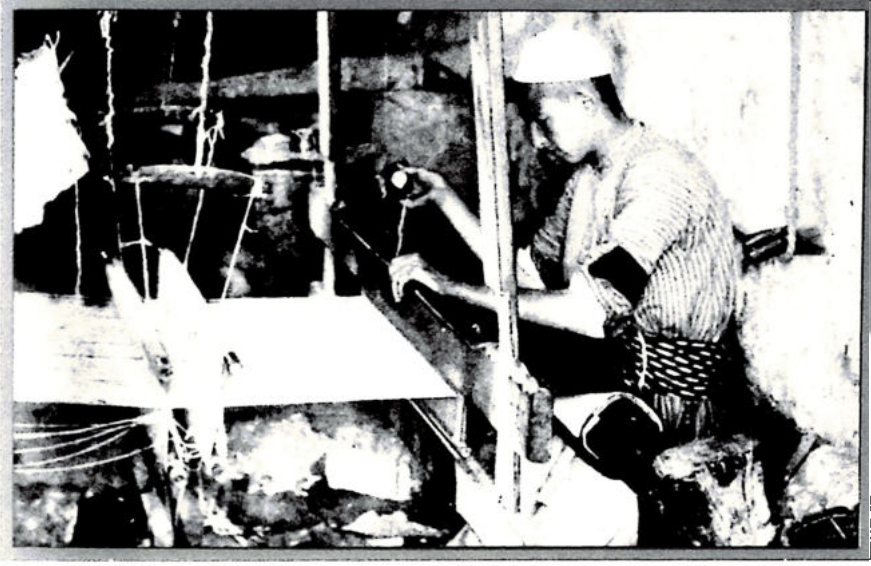

Avrupalılar büyük kentlerde lüks mağazalar açmışlardı

İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve İtalyanlar büyük kentlerde kendi postahanelerini kurmuşlardı.

Avrupa'da sanayi devrimini olanaklarından yararlanılarak buhar gücüyle işleyen dokuma tezgahlarında hızla, büyük çapta, ucuz üretilen dokumalar %5 gümrük vergisi ödenerek Türkiye'ye girmeye başladı. Piyasaya ucuz fiyatlarla giren Fransa'nın seteni, pamuklusu ve müslini; İngiltere'nin kadifesi, İtalya'nın ipeklisi ile insan gücüyle çalışan dokuma tezgahlarının rekabet etmesi, ayakta kalması olanaksızdı.

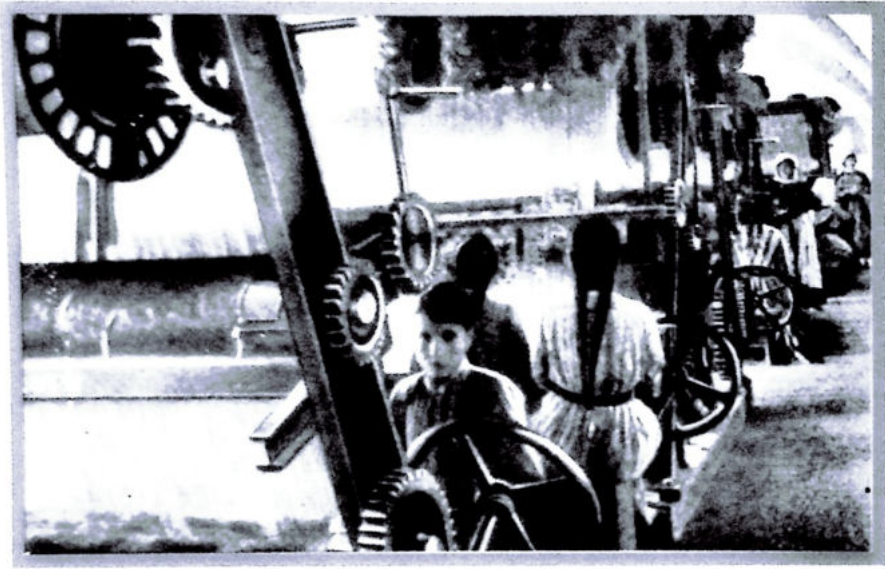

El ve ayak gücüyle çalışan bir dokuma tezgahı.

Anadolu'da bir halı atelyesi.

Bursa'daki 1.000 dolayındaki ipek dokuma tezgahının sayısı 1848 de 75'e, İstanbul'daki 3.000 dolayındaki dokuma tezgahının sayısı 1866 da 37 ye inmiştir. Eskiden tiftik yününi dokuyarak satan Ankara, şimdi ancak yün satmaktadır. Anadolu'daki onbinlerce tezgah teker teker kapanmıştır.

Yabancıların Bursa'da kurdukları modern hali atelyesi

Kapitülasyonlar yabancı sermayenin en elverişli koşullarla Osmanlı ekonomisine girmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda geniş yatırım olanakları olduğunu gören Avrupalı sermaye sahipleri kendi aralarında kurdukları şirketlerle demiryolu ve deniz ulaştırma, bankacılık, sanayi, madencilik, kamu hizmetleri ve tarım alanlarında önemli yatırımlar yapmışlardır. Hem sermaye kıtlığı, hem de kapitülasyonların yabancılara sağladığı ayrıcalıklarla boy ölçüşemedikleri için, yerli girişimciler ya ortadan çekilmek ya da

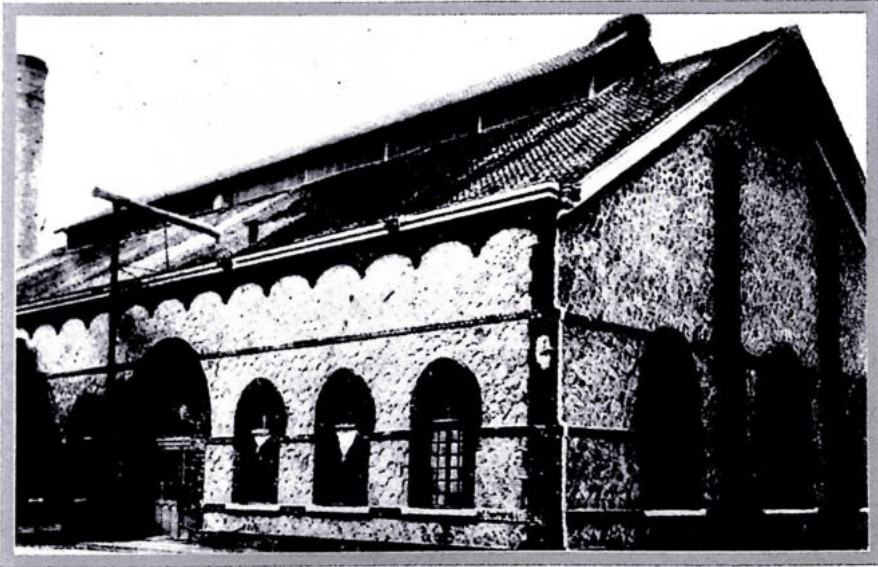

Anadoludaki demiryolları yabancılar tarafından kurulup işletiliyordu.

Büyük gemilerle yapılan deniz taşımacılığı ve limanların işletilmesi yabancıların elindeydi.

yabancılarla işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda demiryolları, limanlar, büyük gemilerle deniz ulaştırması, fabrikalar, maden ocakları, büyük kentlerin havagazı, su ve elektrik işletmeleri Avrupalılar tarafından kurulup işletilmiştir.

Büyük şehirlerin havagazı, su ve elektrik işletmeleri bile yabancıların elindeydi.

Bu konuda birkaç örnek olarak, Rumeli ve Ege'de demiryollarının Fransız ve İngiliz, boraks madenlerinin İngiliz, Zonguldak ve Ereğli kömür yataklarının Fransız şirketlerince

İstanbul'daki tramvayları işletenler yabancılardı.

işletilmesini gösterebiliriz. İstanbul'un su, elektrik ve tramvay gibi belediye hizmetleri ise Fransız şirketlerince yürütülüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, kapitülasyonlardan kurtulmak için çeşitli çabalara girişmiş ise de, olumlu bir sonuç alamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından iki ay sonra, Osmanlı İmparatorluğu henüz savaşa katılmamışken, savaşın doğurduğu fırsattan yararlanılarak 27 Eylül 1914 günü kapitülasyonların kaldırılmasına karar verilir. Ne yazık ki, ilk

Birçok büyük kentin belediye hizmetlerini yabancı şirketler yürütüyordu.

karşı çıkan yanında savaşa girmeye hazırlandığımız Almanya olmuştur. Savaşın sonunda ekonomik bağımsızlığına kavuşacağını uman Osmanlı İmparatorluğu, bu kez savaş giderlerini karşılamak için yanında savaşa girdiği ve çıkarları uğruna ordular erittiği Almanya'ya borçlanmaya ve ona yeni ayrıcalıklar tanımaya başlamıştır. Savaş boyunca Almanlar Türkiye'ye teknik elemanlar göndererek başta tarım olmak üzere ülkenin kaynaklarını geliştirme konularında araştırmalar yapmışlar, maden aratmışlar ve mevcut madenleri daha iyi işletmek için yatırımlar yapmışlardır. Almanların tutum ve davranışlarından, savaş kazanılınca bu kez Almanya'nın yarı sömürgesi durumuna düşüleceği, Almanların geri dönmek üzere Türkiye'ye geldikleri anlaşılmıştır.

Kapitülasyonlar aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğunu ortak sömürge durumuna sokmuş bulunan Avrupa devletleri, Birinci Dünya Savaşı süresince kapitülasyonlardan yararlanamamışlardır. Ancak, savaşı galip bitiren İngiltere, Fransa ve İtalya artık ortak sömürme yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması yolunu seçmişler, hatta daha da ileri giderek Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak Anadolu'yu işgal etmişlerdir.

B-Sanayinin Durumu

Osmanlı sanayiinin son yıllardaki durumunu bütün açıklığı ile ortaya koyan belgelere rastlanamamaktadır. Zira, İmparatorluğun son yılları Birinci Dünya Savaşı, yenilgi, çöküntü ve mütareke dönemi denilen işgal altındaki günlerden oluşmakta, imparatorluk sanayi sayımları yapma olanaklarından yoksun bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı sanayi hakkında Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce ve savaşın ikinci yılında düzenlenen sanayi sayımları ile Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasını izleyen günlerde toplanan İktisat Kongresi'ne ilişkin belgelerden, Türkiye'nin 1919 yılı Mayıs'ndaki durumu hakkında bilgi edinme olanağı vardır.

Ticaret ve Ziraat Nezareti (Bakanlığı) tarafından yayımlanan 1913 ve 1916 yıllarında yapılan sanayi sayımı sonuçları ile 16 Şubat 1923 günü İzmir'de çalışmaya başlayan "Türkiye İktisat Kongresi" ile ilgili belgelerden yararlanarak ve Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın doğurduğu çeşitli etkenleri de gözönünde tutarak, Türkiye sanayiinin yani Kurtuluş Savaşı'nın temel hedefi olan Misakı Milli ile belirlenmiş günümüz sınırları içindeki sanayinin 19 Mayıs 1919 günkü görünümünü kaba hatlarıyla sunmaya çalışacağız.

Türkiye'de sanayi kuruluşu sayılabilecek 10 işçiden fazla işçi çalıştıran 300'e yakın kuruluş vardır. Bunun 165-170 adedi İstanbul'da, 60 kadarı İzmir'de, çoğunluğunu ipek sanayii oluşturan 45 dolayındaki kuruluş Bursa'da, diğerleri ise Manisa, Uşak, Bandırma ve İzmit'te bulunmaktadır. Adana ve Tarsus'taki 4 adet pamuk ipliği fabrikası dışında Anadolu'da herhangi bir sanayi kuruluşu yoktur. Sanayi kuruluşlarının %75,3 ü özel kesime ait olup % 24,7'sini ise devlete ait kuruluşlar oluşturmaktadır. Özel kesimin sahip olduğu kuruluşların dağılımı ise şöyledir: % 28 ile gıda sanayi başta gelmekte, bunu %27 ile dokuma sanayi, %19 ile kırtasiye sanayi izlemektedir. Geri kalan % 24'ünü ise ağaç, toprak, deri, kimya ve madeni imalat sanayii oluşturmaktadır. Bu sanayi kuruluşlarının Kurtuluş Savaşı'na katkıda bulunma olanaklarına göz atmak yararlı olacaktır:

1-Devlete ait kuruluşlarda silahlı kuvvetlerin çeşitli gereksinimlerini karşılamak için üretim yapılmaktadır. Hepsisi İstanbul'da bulunan askeri kuruluşların üretimi dokuma, üniforma, teçhizat ve cephaneye yönelmiştir. Top. makineli tüfek ve tüfek imal edilemediği gibi, deniz kuvvetlerini besleyecek tersaneler de yoktur. Türkiye silah bakımından tümüyle dışa bağımlıdır. İstanbul işgal altında olduğundan, askeri kuruluşların ürettiği üniforma, teçhizat ve cephane de Kurtuluş Savaşı'nda yararlanılabileceği yoktur.

2-Madeni imalat sanayi İstanbul ve İzmir'de toplanmış olup demir, bakır, alüminyum ve teneke den civi, tencere, baknaç, tas, masraha gibi mamüller üretmektedir. Hammadde yetersizliğinden ulkenin tüketimine yeterli üretim yapılamamakta ve bu mallara olan ihtiyacın büyük bölümü de ithal yoluyla karşılanmaktadır. Ağır sanayinin temeli sayılan yüksek tirin ve metalürji fabrikaları olmadığından üretimde hurda demirlerden yararlanılmaktadır. İstanbul ve İzmir işgal altında olduğundan, madeni imalat sanayinin karşıladığı basit mallardan bile Kurtuluş Savaşı'nda yararlanılamayacaktır.

Anadolü'da hurda demirlerden yararlanarak çalışan bir demir atölyesi.

3-Sanayi kuruluşlarının %28 ini bünyesinde toplayan gıda sanayiinin üretimi, tüm üretimin %70 ini oluşturmaktadır. Ancak ağırlığın değirmencilikte olduğu görülmekte, ikinci sırada şekercilik ve tahin helvası üretimi gelmekte, bunu makarna, konserve, içki üretimi izle-

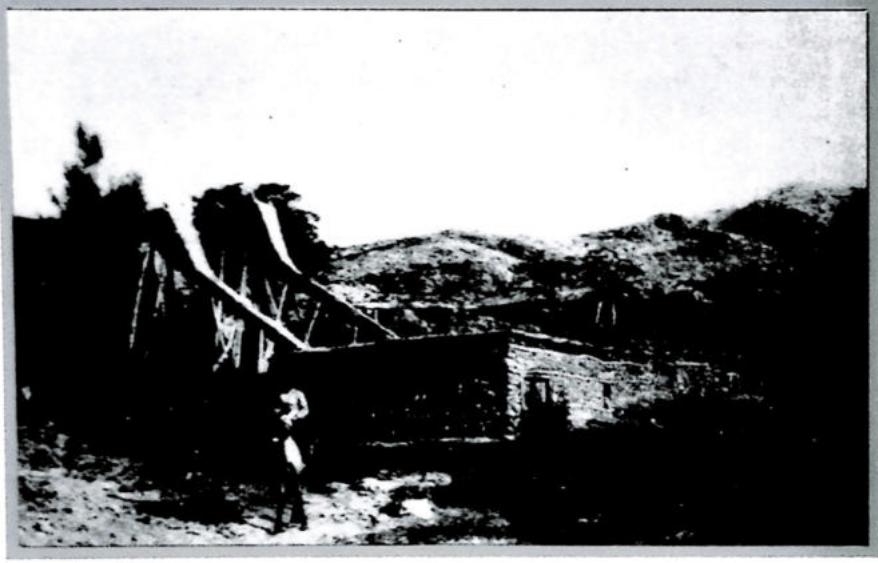
Anadolu'da ipek boyama çabası bir deneme

mektedir. Ülkede bir tek şeker fabrikası olmadığından, şekerlik ve helva imalatı için gerekli şekerin tümü yurt dışından getirilmektedir. Mevcut gıda sanayii gereksinimi karşılamaktan uzaktır. Tüketiminin %35'i ithal yoluyla karşılanmaktadır. Tüm ithalatın %90'unun ithalatı teşkil etmekte geri kalan %10'u ise şeker, alkol, çikolata, peynir ve süt mamülleri ithalatından oluşmaktadır.

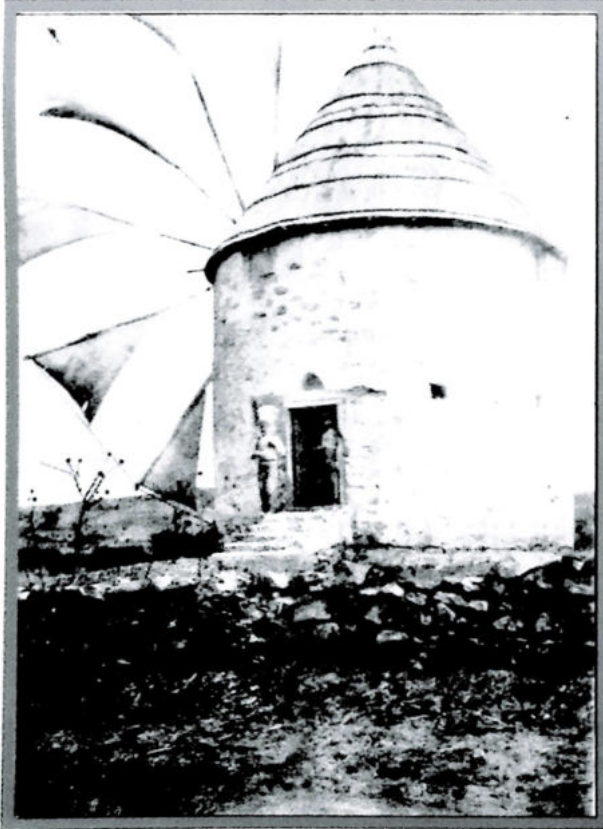
4-Sanayi kuruluşlarının %27'sini oluşturan dokuma sanayiinde yaklaşık 80 kuruluş vardır. Üretim yün ipliği, pamuk ipliği, ipek ipliği ile yünü, pamuklu ve ipekli dokumaya yönelmiştir. Dokumacılıktaki iş sayısı 100 bin dolayındadır. Oysa İngiltere'de 55 milyon, Amerika'da 30 milyon, Fransa'da 11 milyon iş vardır. Bu durum, dokuma sanayiinin büyük hammadde deposu olan Türkiye'nin, kapitülasyonlar sonucu ne duruma

Anadolu'da halkın basit ihtiyaçlarını karşılayan bir tenekeci.

Yurdolu daire tiberkasi noktas. Baglamlar genellikle su degişimlerinde ısıtılmaktadır.

Bazı yerlerde uel degişimlerinden yararlanılmaktadır.

Çoğu yerlerde halk el değirmenleriyle buğday öğütüyordu.

Anadolu'da bir tek şeker fabrikası yoktu. Dükkanlarda satılan şeker yurt dışından getiriliyordu.

Seker pahalı olduğından halk çarşı dat kurusula ticareti.

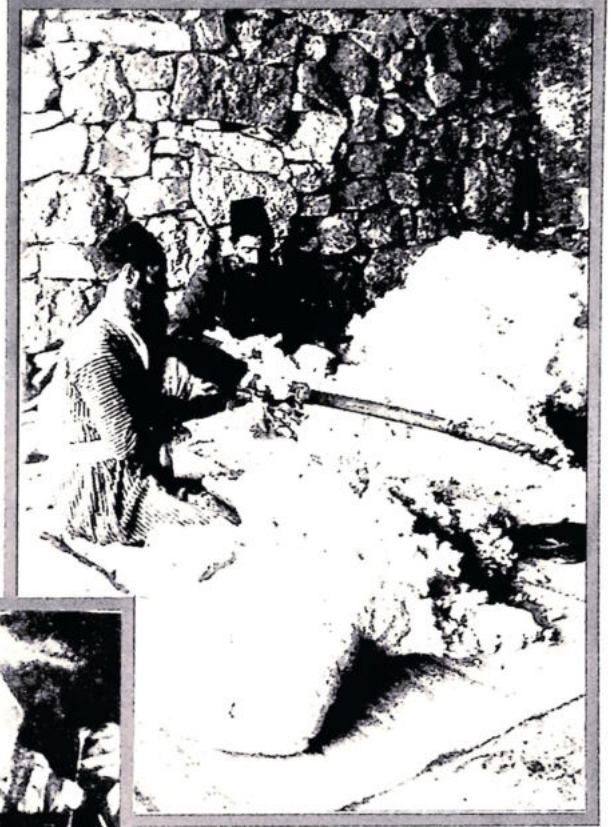
geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Üretilen yünün %46 sı, pamuğun %80 i Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. İhraç edilen yün ve pamuk, 15-20 kat fazla bedel odenererek Avrupa ülkelerinden iplik, dokuma ve giyim eşyası biçiminde ithal edilmektedir. Anadolu'da evlerde pek yaygın olan halı ve bez dokuma tezgahlarının ihtiyacı olan yün ipliği ile pamuk ipliğinin

Anadolu'da fabrika olmadığından pamuk ve yün iplikle metotlarla liflere ayrılıyordu.

büyük bölümü ithal edilmektedir.

5-Birinci Dünya Savaşı'ndan önce tuğla, kireç, porselen ve çimento üretimi ihtiyacı karşılıyordu. Savaş, çöküntü ve mütareke yıllarında tüketimde görülen büyük azalma sonucu kuruluşların çoğu çalışmalarını tatil etmek zorunda kalmışlardır. İstanbul'da Paşabahçe ve Hasköy'de kurulan iki şişe fabrikası, kapitülasyonların yabancılar sağladığı avantajlar nedeniyle rekabet edememiş ve soda, potas gibi hammaddelerin yurt dışından sağlanmasındaki zorluklar sonucu

Pamağın liflerinden ayıran hellaçlar

kapanmıştır. Geleneksel çiniciliğimiz yıkılmış, Kütahya'da izi kalmıştır.

6-Sanayimizin en eski ve yaygın olanı dericilik, artık tüketimi karşılamaktan uzak olduğu için ithalat yapılmaktadır. Dericilikteki bu gerileme çağdaş teknik yerine babadan kalma usullerle üretim yapılmasındandır. Anadolu'nun gereksinimi her kentte akarsu kıyılarında kurulmuş küçük debbağhaneler tarafından karşılanmakta, kundura küçük imalathanelerde üretilmektedir. Tek kundura fabrikası

Halk dokuma tezgahlarında kullanacağı ipliği elle eğriyordu.

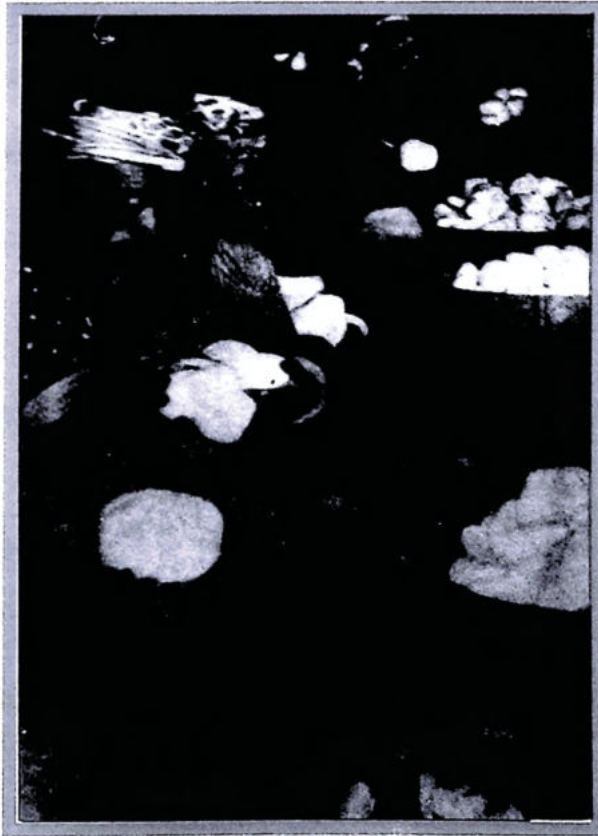
Halk dükkanları aralılar kendi ipkileri hazırlıyorlardı.

Halk ipkileri ilkel atelyelerde boyanarak renklendiriliyordu.

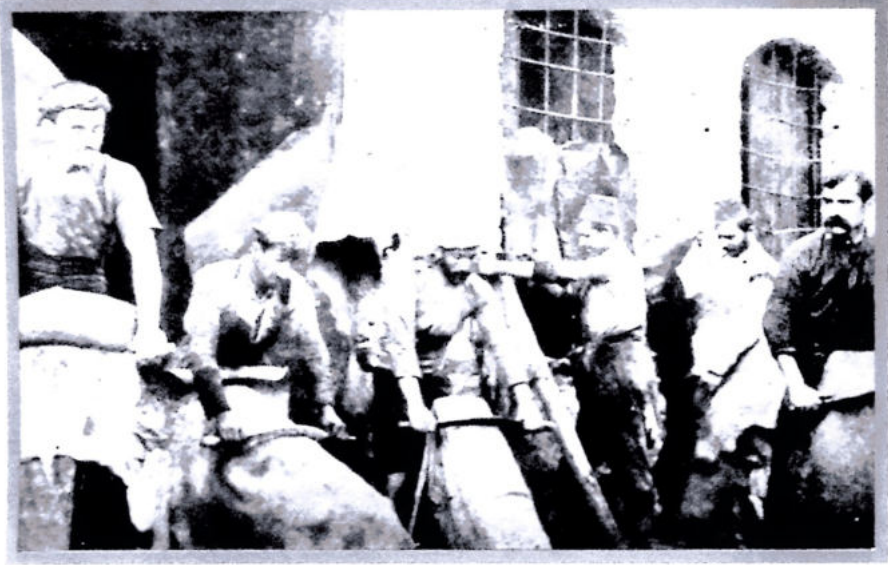

Acrupa fabrika ürünleriyle rekabet edemeyen Kütahya'daki çini atelyeleri birbiri ardından kapanıyordu.

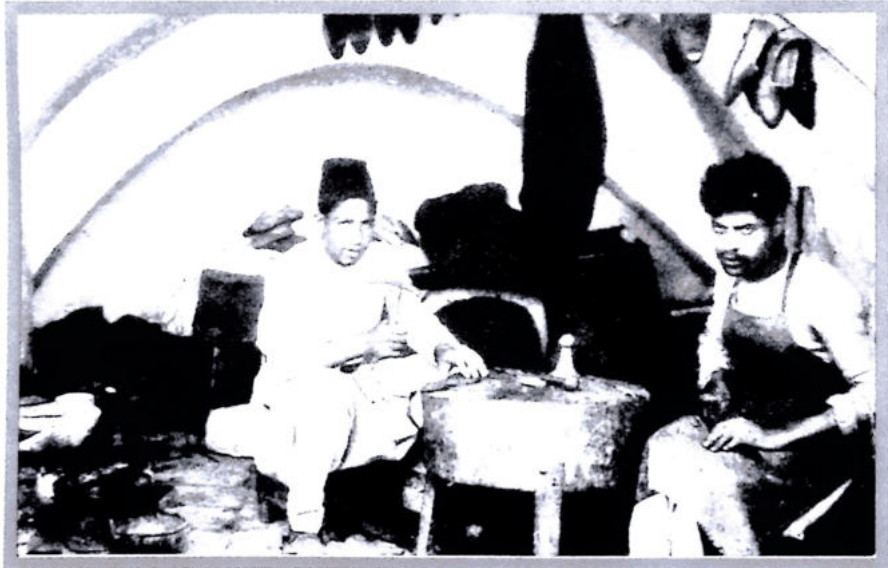

Eskişehir'de üretilen lületaş mamullere rağbet giderek azalıyordu.

olan İstanbul'daki Beykoz fabrikası talebi karşılamadığından, büyük kentlerde yaşayanlar için Avrupa'dan kundura ithal edilmekteydi."

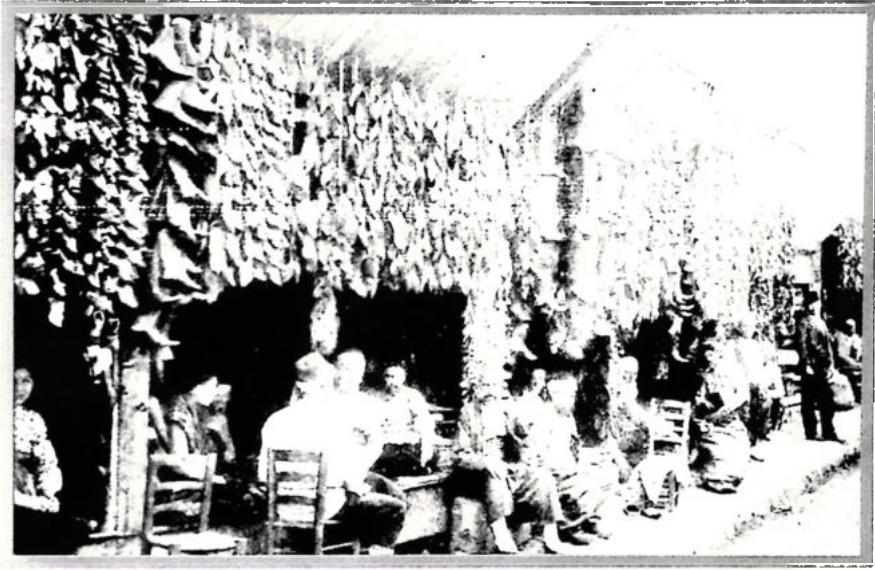

Anadolu'daki deribağhanelerde üretilen deri ihtiyacı karşılanamıyordu.

Anadolu'da bir tek ayakkabı fabrikası yoktu. Ayakkabılar küçük dükkanlarda elle üretiliyordu.

7-Türkiye'de bol zeytin üretimine karşılık zeytinyağı fabrikası yoktur. Hayvan gücüyle döndürülen veya insan gücüyle sıkıştırılan baskı makineleri, su cendereleri ve diğer makine-lerle zeytinin yağı çıkarılmakta ve çoğu ihraç edilmektedir. Sabun üretimini ihtiyacı karşılama-

Ankara'da "Yemeni" adı verilen basit ayakkabıların satıldığı bir çarşı.

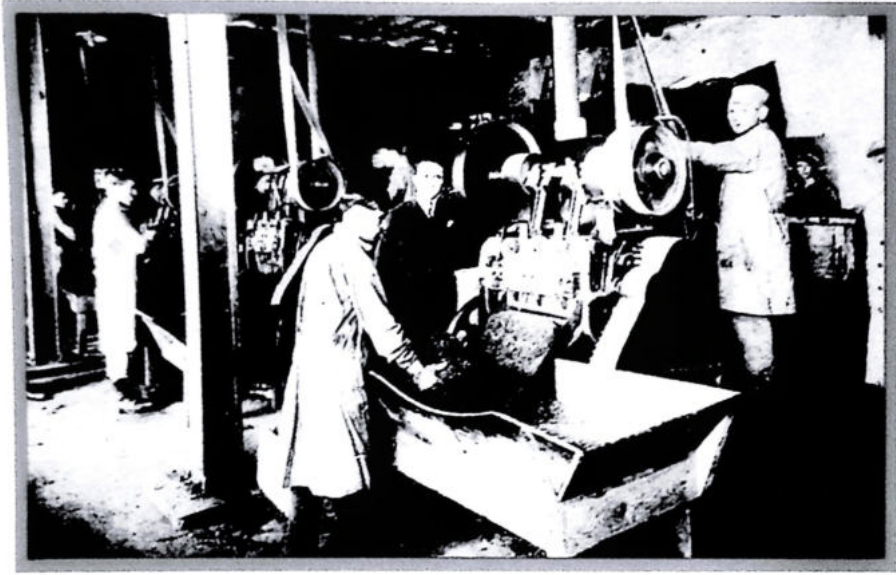

Anadolu köylüsü ham derinin iplerle ayağa bağlanmasından oluşan çarık giyiyordu.

makta, üretim ile tüketim arasındaki fark ithal yoluyla kapatılmaktadır.

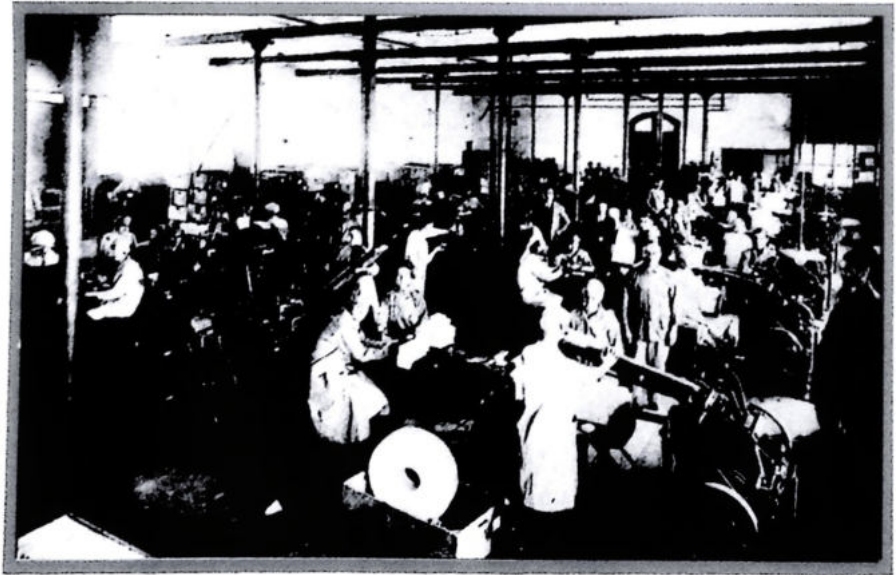
8-Sanayi kuruluşlarının % 19 unu kırtasiye sanayii oluşturmaktadır. Kağıt fabrikası olmadığından ve hammadde olan kağıt yabancı ülkelere sağlandığı için bu sanayi koluna kağıt yerine kırtasiye sanayii denilmektedir. Kapitülasyonlar kağıt sanayiini yok etmiş, geride Avrupa'dan ithal edilen kağıdı işleyerek sigara kağıdı, defter, mukavva kutu gibi mamuller üreten yerler ile basımeleri kalmıştır.

9-On işçiden fazla işçi çalıştıran 300 e yakın sanayi kuruluşunun 165-170 adedi İstanbul'da, 60 kadar İzmir'de geri kalanı Bursa, Manisa, Uşak, İzmit ve Adana'da bulunmaktadır. İstanbul İngiliz, Fransız ve İtalyanların ortak işgali, Bandırma ve

Ege bölgesinde yabancılara ait bir zeytinuğu imalathanesi.

Izmir İngiliz kontrolü altındadır. Adana Fransızlar, İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. 19 Mayıs 1919 gününden sonra Yunan işgali genişleyecek, önce Manisa daha sonra Uşak ve Bursa Yunanlıların eline geçecektir. Böylece sanayi kuruluşlarının hepsi düşman işgaline uğramış olacaktır. Kısacası, ülkenin Kurtuluş Savaşı'na sanayi kuruluşlarının havrı dokunmayacaktır.

Ege bölgesinde bir zeytin paketlenme atelyesi.

Bursa'da ipekli dokuma atelyesi.

10- Düşman eline geçmemiş olsa bile Anadolu'daki sanayi kuruluşlarının Kurtuluş Savaşı yararına üretimde bulunacakları kuşkuludur. Zira, kuruluşların büyük bölümünün sahibi kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanarak yatırım yapmış olan yabancılardır ve İngiltere, Fransa ve İtalya uyrukludurlar. Bunların kendi devletleri ile savaşan Türklere üretimleriyle yardım etmeleri beklenemez.

Bursa'da ipek atelyesi.

Görülüyor ki, Kurtuluş Savaşı sanayiden yoksun olarak yürütölmek zorundadır. Her türlü mamul mal, Anadolu'nun şurasına burasına serpilmiş on işçiden az işçi çalıştıran küçük atelyelerde ve evlerde üretilecektir. Savaş için gerekli tüfek, makineli tüfek, top, cephane, uçak, araç ve gereçlerin yurt dışından sağlanması zorunludur.

C-Tarım

Anadolu ekonomisi tarıma dayalıdır. İşgal edilen topraklarda kalan sanayi kuruluşları da daha çok tarım ürünleri işleyerek üretimde bulunmaktadırlar.

Anadolu'da tarım yapılan toprakların %90'ına yakın bölümünden tahıl üretiminde yararlanılmaktadır. Binlerce yıl öncesinin ilkel teknikleriyle tarım yapılmakta, tarlalar bir çift öküzün çektiği karasabanla sürölmektedir. Ekinler elle yolunmakta veya orak ve tırpanla biçilmektedir. Harmanda Hititler döneminin tekniğı kullanılmakta ve dövüle harman yapılmaktadır. Rüzgara savrulurak dövölen buğdayın samandan ayrılması sağlanmaktadır.

Anadolu'da tarıma makine girmemiştir. Yalnızca çok büyük tarlalarda atla çekilen basit biçme makinelerine rastlanmaktadır. Çukurova'da yabancılara ait büyük çiftliklerde birkaç traktör vardır.

Anadolu'da genellikle kuru tarım yapılmaktadır. Bu nedenle üretim miktarı yağmura bağlıdır. Yağışların çok az olduğu yıllarda kıtlıkla karşılaşölmektedir. Bazı yerlerde ırmak ve

Anadolu'da karasabanla toprak süröüyördü.

Ekinler elle yolunmakta veya orakla biçilmekteydi.

Tırpanla biçme bile ileri bir teknik sayılıyordu.

Görülüyor ki, Kurtuluş Savaşı sanayiden yoksun olarak yürütülmek zorundadır. Her türlü mamül mal, Anadolu'nun şurasına burasına serpilmiş on işçiden az işçi çalıştıran küçük atelyelerde ve evlerde üretilecektir. Savaş için gerekli tüfek, makineli tüfek, top, cephane, uçak, araç ve gereçlerin yurt dışından sağlanması zorunludur.

C-Tarım

Anadolu ekonomisi tarıma dayalıdır. İşgal edilen topraklarda kalan sanayi kuruluşları da daha çok tarım ürünleri işleyerek üretimde bulunmaktadırlar.

Anadolu'da tarım yapılan toprakların %90'ına yakın bölümünden tahıl üretiminde yararlanılmaktadır. Binlerce yıl öncesinin ilkel teknikleriyle tarım yapılmakta, tarlalar bir çift öküzün çektiği karasabanla sürülmektedir. Ekinler elle yolunmakta veya orak ve tırpanla biçilmektedir. Harmanda Hititler döneminin tekniği kullanılmakta ve dövenle harman yapılmaktadır. Rüzgara savrulurak dövülen buğdayın samandan ayrılması sağlanmaktadır.

Anadolu'da tarıma makine girmemiştir. Yalnızca çok büyük tarlalarda atla çekilen basit biçme makinelerine rastlanmaktadır. Çukurova'da yabancılara ait büyük çiftliklerde birkaç traktör vardır.

Anadolu'da genellikle kuru tarım yapılmaktadır. Bu nedenle üretim miktarı yağmura bağlıdır. Yağışların çok az olduğu yıllarda kıtlıkla karşılaşmaktadır. Bazı yerlerde ırmak ve

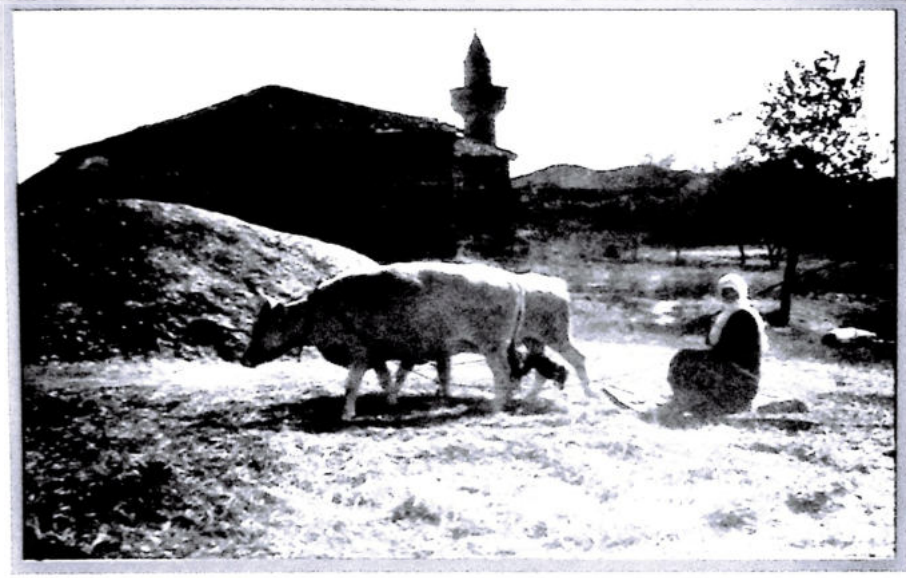
Anadolu'da karasabanla toprak sürülüyordu.

Ekinler elle yolumakta veya orakla biçilmekteydi.

Tırpanla biçme bile ileri bir teknik sayılıyordu.

Deveyle harman yapılıyordu

Buğlayan sanımdan ayrılması, rüzgarlı zamanlarda hucaya sacırlarak sağlanıyordu.

derelerden su dolaplarıyla çekilen sularla sulama yapılabilir. Akarsuların olmadığı yerlerde ise at veya deveyle döndürülen dolaplarla kuyulardan su çıkarılarak sulama yapılmaktadır.

Ard arda gelen Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı kayıpları nedeniyle tarımdaki erkek işgücünde önemli bir boşluk doğmuştur. Cephelerden yaralı olarak dönenlerin çoğu çalışamayacak biçimde sakattir. Bu nedenle, tarımdaki işgücünde ağırlığı her alanda gücün-

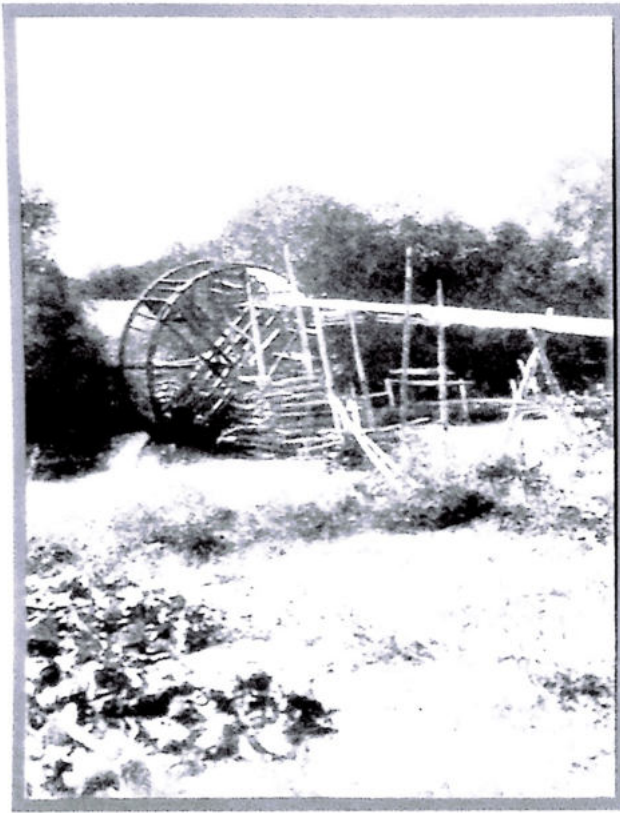

Traktör sayısı bir elin parmakları kadar azdı.

den yararlanılamayan yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Kurtuluş Savaşı sırasında askerlik çağındaki bütün erkeklerin silah altına alınması sonucu tarlalarda, bahçelerde ve bağlarda yalnızca yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar çalışacaklar; bunlar hem kendilerini hem de silah altına alınarak üretici durumundan tüketici duruma geçen cephelerdeki askerleri doyuracaklardır.

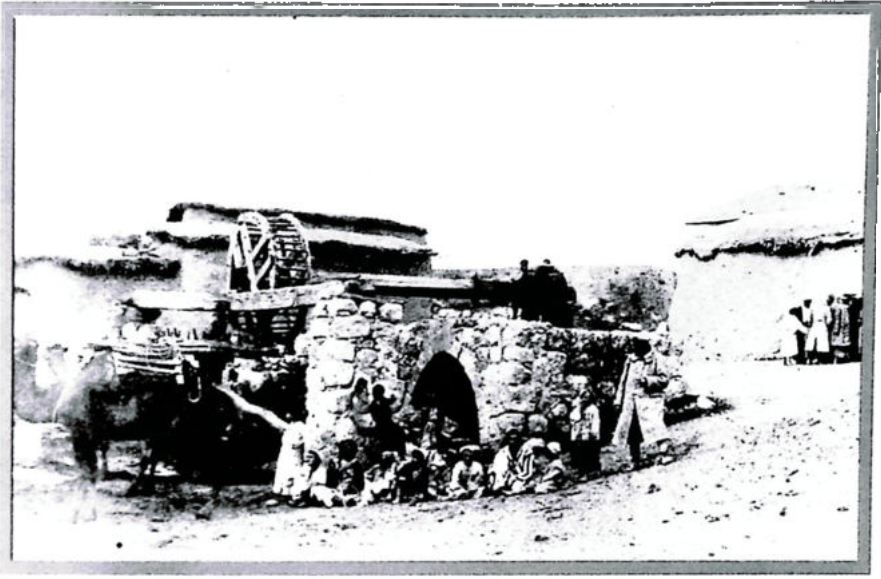
İrmak kıyısında kurulmuş bir sır dolabı.

Dere kırsma kurulmuş bir su dolabı.

Atla dündürülen su dolaplarıyla kuyudan su çekiliyordu.

Bazı su dolaplarında deve den yararlanılıyordu.

Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında halkın elindeki tarımda gücünden yararlanan hayvanların çoğuna el konulmuştur. Bineğe elverişli atlardan süvari birlikleri kurulmuş, çekime elverişli atlar arabalarda ve top çekmede kullanılmıştır. Öküzlerden ise ağır toprakların çekilmesinde yararlanılmıştır. Savaşta bu hayvanlar büyük çapta telef olmuş, bu yüzden tarımdaki hayvan işgücünde büyük boşluk doğmuştur. Karasabanına cılız bir öküz ile zavıt bir at veya eşek koşanlara bile rastlanmaktadır.

Tarımdaki erkek işgücünde doğan boşluğu çocuklar dolduruyordu.

Orta ve Doğu Anadolu'da hayvancılık yaygındır. Hayvanların etinden, sütünden, yumurden ve derisinden yararlanılmaktadır. Hayvan dışkı gübre olarak ve tezek yapılarak kan yakıt olarak kullanılmaktadır. Hayvanlardan elde edilen yün, Orta ve Doğu Anadolu'nun başlıca ihracat ürünüdür.

İhtiyaçları da tarımdaki işgücü noksanlığını doldurmaya çalışıyorlardı.

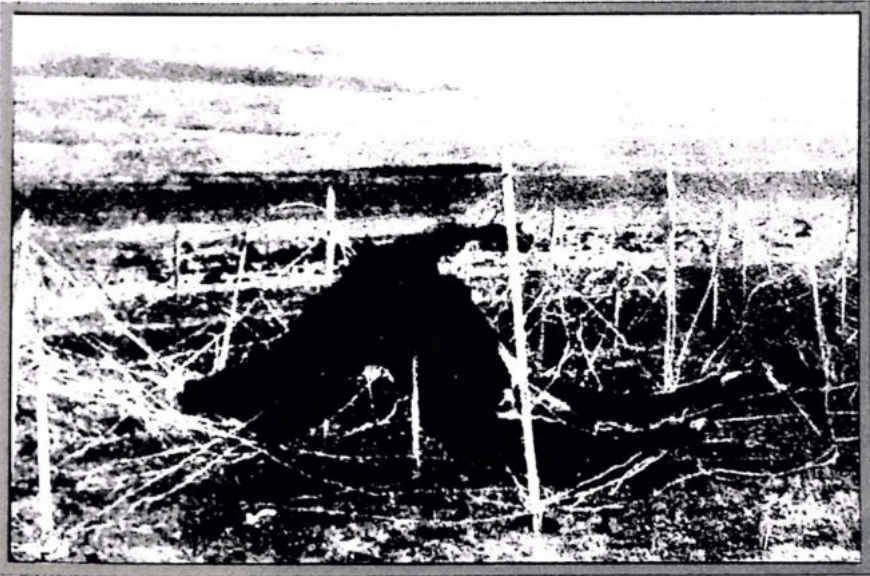
Tarım üretiminde kadınlar önemli rol oynuyordu.

Sinai bitkilerle ihracata yönelik tarım üretimi yapılmaktadır. Çukurova'da dokuma sanayinde kullanılan pamuk, Afyon'da tıpta kullanılan afyon, Ege bölgesinde zeytinyağı ve

Hasat zamanı kadınlara ve çocuklara büyük iş düşüyordu.

şabun üretiminde kullanılan zeytin üretilmektedir. Bağcılıkta Ege bölgesi başta gelmektedir. Ege bölgesinde üretilen kuru üzüm ve kuru incir, Doğu Karadeniz kıyılarında üretilen fındık önemli ihraç ürünleridir.

Birinci Dünya Savaşı'nda ordu ihtiyaçları için halktan alınan hayvanların çoğu savaşta telef olmuştu.

Çift bir öküz ile zayıf bir at kısıklı karasaban

Antep dolunlarında öküz yerine eşek koşarak tarlasını sürmeye çalışan bir çiftçi.

D-İç Pazar

Anadolu ekonomisi kapalı ekonomi özellikleri taşımaktadır. Ulaşım olanaklarının kısırlığı yüzünden ürünler en yakın pazara getirilerek satılmaktadır. Bu yüzden, Anadolu'nun güneyinde portakallar dallarda çürürken, Anadolu'nun öteki yörelerinde ömründe portakal görmemiş insanlar vardır.

Hıncancılık Doğu Anadolu'nun başlıca geçim kaynağıydı.

Konserve fabrikaları olmadığından, sebze ve meyveler mevsiminde tüketilmektedir. Reçel, pekmez, pestil, sucuk, pastırma gibi kışlık yiyecekler evlerde hazırlanmaktadır. Yalnızca Kayseri'de piyasa için sucuk ve pastırma üretilmektedir.

Buzdolabı ve soğutucu depolar olmadığından etler kasaplık hayvanların kesildiği gün tüketilmek zorundadır. Evlerde kavurma yapılarak etlerden daha uzun süre yararlanılmaya çalışılmaktadır.

Çukurova pamuk üretiminde önde geliyordu.

Afyon'da tipta kullanılan afyon üretiliyordu.

Üretici pazarda sattığı ürününden eline geçen parayla evde üretemediği gazyağı, çay, kahve, tuz, bez gibi en zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yüzden dükkanlardaki mal çeşidi azdır. Bir ya da birkaç malın satıldığı işportacılık ve sokak satıcılığı yaygındır.

Tarım ürünleri en yakın pazara getirilerek satılıyordu.

Bir Anadolu kasaba pazarı

Bir başka kasaba pazarı

E-Dış Ticaret

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına ilişkin dış ticaret istatistiklerinde yer alan malların genel ihracat ve ithalat hacmi içindeki oranlarından yararlanarak, Anadolu dış ticaretinin ana hatlarını ve savaş için gerekli silahların satın alınmasına yönelik dövizleri elde etme olanaklarını belirtmeye çalışacağız.

Mani, Jarda naberz, a mevsimlik sebze ve meyve satılmıyordu.

Karsıri de bir sacuk ve pastırma imalathanesi

Anadolu'nun ihracatı tümüyle tarım ürünlerine dayandığı halde, ithal edilen malların büyük çoğunluğunu da tarım ürünleri ve gıda maddeleri oluşturmaktadır. Buğday ihracatı toplam ihracatın % 5'ini meydana getirmekte, buna karşılık toplam ithalatın % 6'sı oranında buğday ve buğday unu ithal edilmektedir. Bunun nedeni, karayolu ve demiryolu yetersizliğinden ötürü buğdayın büyük tüketim merkezlerine ulaştırılmasındaki güçlükler ve un fabrikalarının olmamasıdır. Bu yüzden, ülkenin bir bölgesinden buğday ihraç edilirken, tüketim

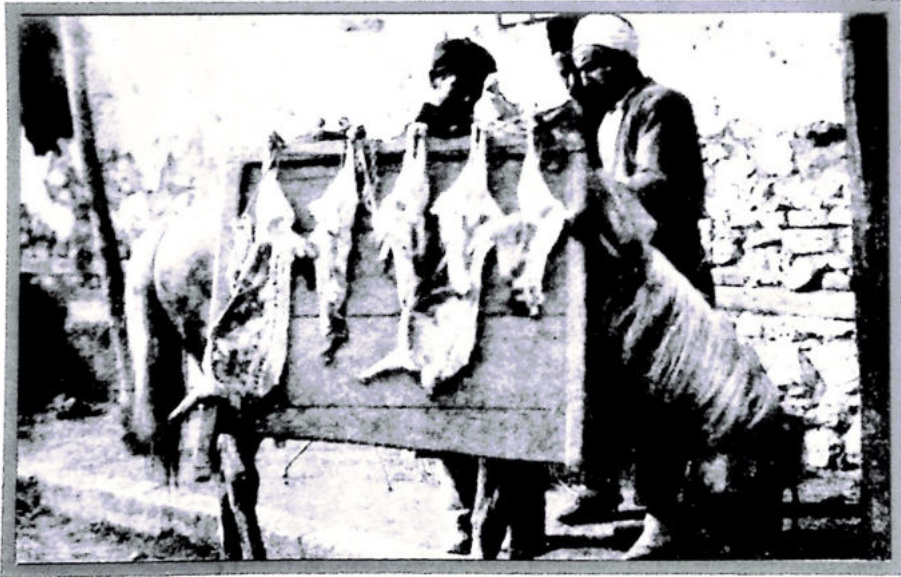
İlkel bir kasap dükkanı.

Bukkallarda en zaruri ihtiyaç maddeleri satılıyordu.

Bir isportact

Sakatta et satan bir kasap.

Sokaklarda faaliyet gösteren berberler.

merkezlerinin yoğun olduğu bölgelere buğday ve buğday unu ithal edilmektedir.

Aynı biçimde ve daha acı bir duruma, dokuma hammaddeler ile dokuma mallarında rastlanmaktadır. Toplam ihracatın %22 si oranında pamuk, ipek koza, ham ipek, tiftik ve yapağı Avrupa ülkelerine ihraç edilmekte; aynı ülkelerden toplam ithalatın % 24 ü oranında pamuklu dokuma, yünlü dokuma, pamuk ipliği, yün ipliği ve giyim eşyası ithal edilmektedir. Kısacası ihraç ettiğimiz dokuma hammaddeleri, elde edilen gelirden 15-20 kat daha fazla ödeme yapılarak, yarı mamul ve mamul mallar biçiminde geri gelmektedir. Ulusal Osmanlı giyimi olarak tanımlanan fes bile ithal edilmekte, fes ithalatının genel ithalat hacmi içindeki payı % 1 e ulaşmaktadır. Zeytinyağı ihracatından elde edilen dövizin önemli bir bölümü hammaddesi zeytinyağı olan sabunun ithaline harcanmaktadır.

Tarımsal ihraç ürünlerimiz arasında kuru üzüm, kuru incir, fındık, susam ve zeytinyağı önemli yer tutmakta ve toplam ihracatın % 21 ini oluşturmaktadır. Bunlara buğday da katıldığında, gıda maddelerinin toplam ihracat içindeki payı % 26 ya ulaşmaktadır. Buna karşılık buğday, buğday unu, pirinç, şeker, kahve ve çay olarak ithal edilen gıda maddeleri toplam ithalatın % 21 ini meydana getirmektedir. Konserveler, çikolata ve benzeri mamul gıda maddeleri ithalatı da eklenince, bu oran % 25 e yaklaşmaktadır. Bu durum, tarım ülkesi Anadolu'nun ihraç ettiği tarım ürünü kadar tarım ürünü ithal ettiğini göstermektedir.

Ana hatlarına ve çarpık yapısına değindiğimiz Anadolu dış ticaretinin Kurtuluş Savaşı'na ekonomik ve mali açıdan katkıda bulunma olanaklarını belirtmeye çalışalım:

1-Anadolu'nun ihracatı tarım ürünlerine dayanmakta, gıda maddeleri ile sanayi hammaddelerini kapsamaktadır. İthalatın büyük bölümünü de tarım ürünü gıda maddeleri ve sanayi hammaddeleri oluşturmaktadır. Bu nedenle, ekonomisi tümüyle tarıma dayalı olan Anadolu'nun döviz kazancı tarım ürünleri ithalatına harcanmaktadır. Ancak, İstanbul ve

İhraç edilmek üzere Adana tren istasyonuna getirilen pamuk balyaları.

İzmir gibi büyük tüketim merkezleri düşman işgali altında bulunduğundan, Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu'nun ihracat olanakları yivecek ithalatında kullanılmayacaktır. Böylece, Anadolu'nun düşman işgali dışındaki yerlerinin başlıca ihracat malları olan fındık, tiftik ve yaprakınin, sertaş için gerekli silah ve cephanelerin yurtdışından satın alınmasında kullanılması olanağı doğacaktır.

İzmir'de sabunculara ait bir zeytinyağı imalathanesi.

2-Anadolu ihracatının % 38 ini kuru üzüm, kuru incir, susam, zeytinyağı, pamuk, ipek koza ve ham ipek oluşturmaktadır. Bu ürünler Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde üretilmektedir. 19 Mayıs 1919 tarihini izleyen günlerde genişlemeye başlayan Yunan işgali-

Fındık Karadeniz bölgesinin önemli bir ihracat ürünüydü.

nin Ege bölgesinin tümünü ve ipek üretim merkezi Bursa'yı da içine alan Marmara bölgesine dek uzanması; Ege bölgesinin güneyinden başlayarak Antalya'nın doğusuna dek olan Akdeniz bölgesinin İtalyan ve uçsuz bucaksız pamuk tarlalarının yer aldığı Çukurova'nın Fransız işgali altında olması, söz konusu ürünlerin ihraç gelirlerinin Kurtuluş Savaşı finansmanı dışında kalmasına yol açmaktadır.

3-Toplam ihracatın % 35,6 sı İngiltere'ye, % 28,7 si Fransa'ya, % 3,6 sı İtalya'ya ve % 2,9 u Yunanistan'a yapılmaktadır. Toplam ihracatın % 70,8 inin yapıldığı bu ülkelerle savaş halinde bulunmamız nedeniyle, ihracat olanakları daha da sınırlı olmaktadır.

4-Toplam ithalatın % 54,4 ü, savaştığımız İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'dan yapılmaktadır. Bu ülkelerden ithalat yapılamayacağına göre, ithalat olanaklarının yarısından fazlasından yoksun kalmıştır.

5-Dokuma sanayiinin hammaddesi olan başlıca ihracat ürünlerimizden pamuk, tiftik, yün, ipek koza ve ham ipek başta İngiltere olmak üzere savaştığımız Avrupa ülkelerine ihraç edilmekte ve toplam ihracatın % 22,2 sini oluşturmaktadır. İhraç ettiğimiz bu dokuma hammaddeleri ihracattan elde ettiğimiz gelirin 15-20 kat fazlası ödenerek dokuma, iplik ve giyim eşyası olarak ithal edilmektedir. Toplam ithalatın % 23,1 ini oluşturan bu tür ithalatın savaştığımız devletlerden yapılması nedeniyle dokuma ve iplik gereksinimi ithalat yoluyla karşılanamayacaktır. Bu durumda Anadolu'nun yünlü dokuma, pamuklu dokuma, yün ipliği ve pamuk ipliği gereksinimini yüzyıllar öncesinin ilkel yöntemleriyle, yani el ve ayak gücüyle çalışan dokuma tezgahlarıyla ve elle eğirme suretiyle karşılamak gerekmektedir.

Izmir'de ihracat için kuru incir hazırlanan bir atelje

6-Anadolu'nun ithalat ve ihracatının çok büyük bölümü Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarından, yani İstanbul, İzmit, Mudanya, Bandırma, İzmir, Antalya, Mersin ve İskenderun limanlarından yapılmaktadır. İstanbul İngiliz, Fransız ve İtalyan işgali altındadır. İngilizler İzmit'i, Yunanlılar İzmir'i, İtalyanlar Antalya'yı, Fransızlar Mersin ve İskenderun'u işgal etmişlerdir. Yunanlılar 1920 yılında işgal alanlarını genişleterek Mudanya ve Bandırma'yı da işgal edecekler ve ihracat yapılan bu iskelelerin de elden çıkmasıyla, Anadolu'nun gümrük gelirlerinin tümüne yakın bölümünden yoksun kalmacaktır.

7-Kapitülasyon ayrıcalıkları nedeniyle yabancı uyruktular ile onlarla ortaklıklar kuran azınlıklar dış ticareti ellerine geçirmişlerdir. Türklerin dış ticarete yatkın olma-

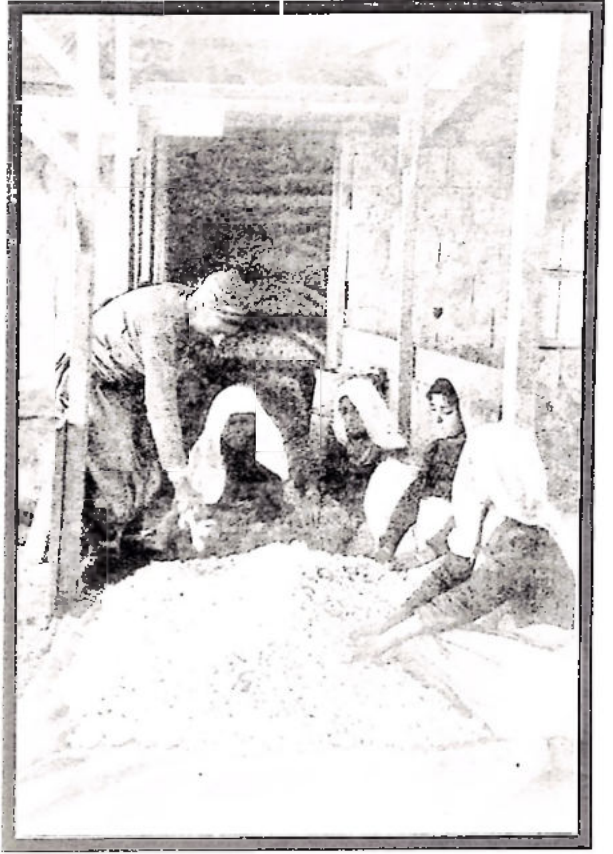
Kuru incir ve kuru üzüm ihracatında yabancılar söz sahibiydi.

maları, dış piyasaları bilmemeleri büyük eksiklidir. Üstelik, ihracatın % 70,8'inin ve ithalatın % 54,4 ünün yapıldığı İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile savaş halinde bulunulmaktadır. Bu durum, son derece daralan ihracat olanaklarının değerlendirilebilmesi ve silah satın almaları için yeni pazarlar aranmasını gerektirmektedir.

VI-ULAŞIM OLANAKLARI

A-Karayolları

Anadolu tarih boyunca kıtalararası ulaşım yönünden elverişli bir coğrafi konuma sahip olmuştur. Avrupa ile Asya arasındaki ticari eşya ve yolcu ulaşımında, Avrupa ile deniz bağlantısı sağlayan İzmir, Iskenderun, Trabzon limanları ve bu limanları Anadolu içlerine, İran'a, Orta Asya'ya,

Bursa ve çevresinde ipekçilik yaygındır.

İpek böceği kozalarından elde edilen ipek, halkın başlıca geçim kaynağıydı.

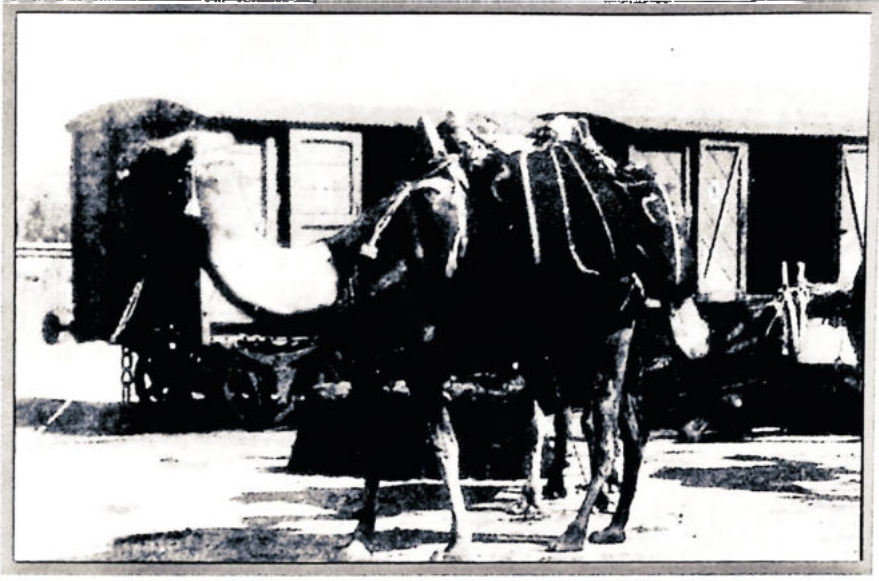
Anadolu dokuma ipliklerinin ilk metotlarla elde etmeck zorunda idi

Anadolu'nun dokuma gerckstümü basit dokuma tezgahlarıyla karştılanıyordu.

Afganistan'a ve Hindistan'a bağlayan karayolları büyük rol oynuyordu.

Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğunun karayolu yapımına daha çok askeri görüşler egemen olmuştu. Orduların en kısa zamanda sınırlara nasıl ulaştırılabileceği düşüncesi herşevden önce geliyordu. Bu uygulamanın ülke ekonomisine yararlı olmadığı anlaşıldıktan sonra, ekonomik amaçlarla ana kervan yollarının yapımına başlanılmıştı. Başlıca konak yerleri kuyular, çeşmeler, hanlar ve kervansaraylardı. Birçok hayırsever vakıf biçiminde konaklama yerleri kurmuştu.

Anadolu'nun işgallerden artakalan topraklarındaki ihracat olanakları çok azdı.

Modern anlamda karayolu yapımına ilişkin ilk adım, 1866 yılında yürürlüğe giren bir tüzükle atılmıştı. Bu tüzükle karayolları yapımı, bakımı ve onarımı teknik kurallara bağlanmış ve gerekli örgüt kurulmuştu. Geniş çapta bir yol yapım ve onarım programı hazırlanmıştı. Bu programa alınan yollar büyük çoğunluğu yerli kaynaklarla finanse edilerek ve çoğu

Anadolu'nun ihracat limanlarının bulunduğu İstanbul, İzmir, Antalya ve Mersin düşman işgali altındaydı.

kaba yapım haline dönüştürülerek gerçekleştirilmiş, sonuçta karayollarının toplam uzunluğu 48.900 kilometreye ulaşmıştı. Orta Avrupa ile Karadeniz'i Basra Körfezi'ne bağlayacak olan büyük Samsun-Bağdat karayolu projesi ise Alman ve Fransız çıkarlarının çatışmasına neden olmuştu. Sonunda, Fransızlar yapıma başlamışlar ve yolun Samsun-Amasya-Tokat-Sivas kesimi 1883 yılında bitirilmişti. Sivas-Malatya-Diyarbakır-Musul-Bağdat kesimi ise gerçekleştirilememişti.

Resmî belgelerde karayolu sayılan ve bir programa göre yapıldığı belirtilen yollar, gerçekte yüzyıllar boyunca göçlerle, kervanlarla, Osmanlı ordularının akınlarıyla kullanılagelen toprak parçalarının vola dönüşen araba, kağı ve kervan izleriydi. Yüzyıllarca çığnena çığnena yol görünümünü kazanan bu izlerden yılın her mevsimi yararlanılanuyordu. Kış gelince karın bastırmasıyla aylarca çevresiyle ilişkisi kesilen kentler, kasabalar ve özellikle köyler çoğunluktaydı.

Anadolu'nun karayollarının yüzyıllar boyunca kullanılan kültürüyle yola dönüşen eski kervan izleri oluşturmuyordu.

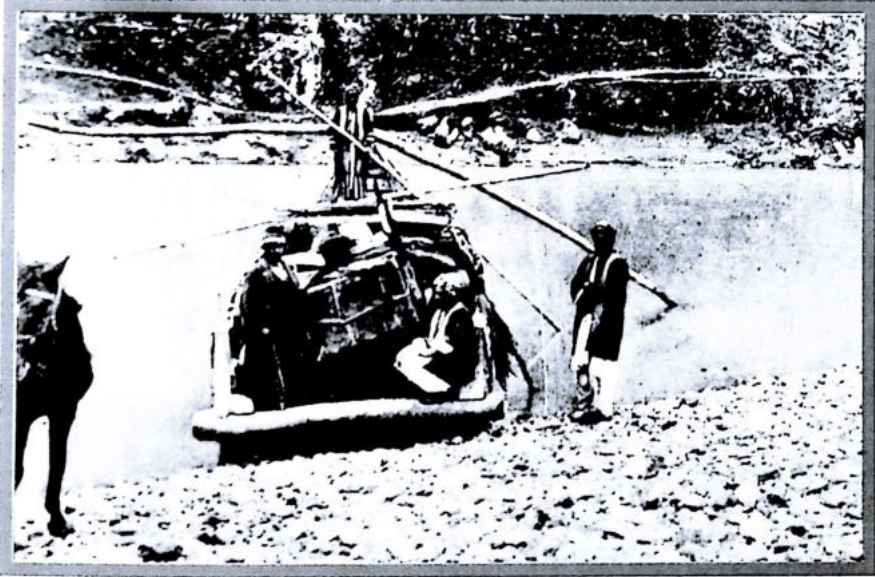
Yol olarak kabul edilen 48.900 kilometrelik karayolu ağının Kurtuluş Savaşı'nın ulaşmayı amaç edindiği Misaki Milli sınırları içindeki, bir başka deyişle Türkiye'nin günümüzdeki sınırları içindeki bölümü 9.711 kilometreydi. Bunun 3.477 kilometresi ıslaha muhtaç, 3.283 kilometresi sürekli bakım isteyen ve 3.026 kilometresi yeniden yapımı gerektiren durumdaydı.

Köprüsüzlük en büyük sorundu. En çok yararlanan yollardaki köprülerin çoğu yüzyıllar önce yapılmıştı. İkinci derecedeki yollarda köprü yoktu ve akarsularda ilkel sallarla karşıdan karşıya geçilmekteydi. Yağışların yoğun olduğu mevsimlerde akarsular kabardığı zaman sallarla geçişler yapılamadığından ulaşım aksamaktaydı.

Haritalarda görünen ve gerçekte bir takım izlerden ibaret olan ve düzgün kesimleri düşman işgali altında bulunan karayollarının Kurtuluş Savaşı'nın ulaşım gereksinimini

Ulaşımın yoğun olduğu kesimlerde bile köprü yoktu.

Birçok yerde ırmaklar sallarla aşılmıyordu.

karşılamaya katkısı oldukça sınırlıdır. Demiryollarını incelerken göreceğimiz gibi, demiryollarının da çok büyük bölümü düşmanların elinde ve düşmanlara hizmet etmektedir. O halde, savaş sırasında ordunun desteklenmesi ve cephelere insan, yiyecek, cephane, savaş araç ve gereçleri ulaşımı nasıl sağlanabilecektir? Bu sorunun yanıtını bulmaya çalışırken, önce karayolu taşımacılığının tümüyle motorlu taşıtlarla yapıldığı günümüzde pek bilinmeyen o yıllardaki taşıtlara değinmemiz yerinde olacaktır.

Anadolu'nun en onde gelen taşıtı kağınadır. Kağın tekerleğin icadından bu yana insanlığın kullandığı en ilkel taşıttır. İki tekerlidir. Ağaçtan yapılır. Yalnızca tekerlerin çerçevesini saran, çember demirdir. Butun yük tekerlekle birlikte dönen dingile bindiğinden taşıma kapasitesi çok azdır. Bir çift öküz tarafından çekilir. Hızı saatte beş kilometreyi geçmez. En büyük özelliği çok bozuk yollarda bile taşıma elverişli olmasıdır. Bu nedenle Anadolu'nun başlıca taşıt durumundadır. Yüke yer kalması için taşıma sırasında sürücü kağınla birlikte kağının yanında yürür.

Anadolu'nun başlıca taşıtı kağınadı

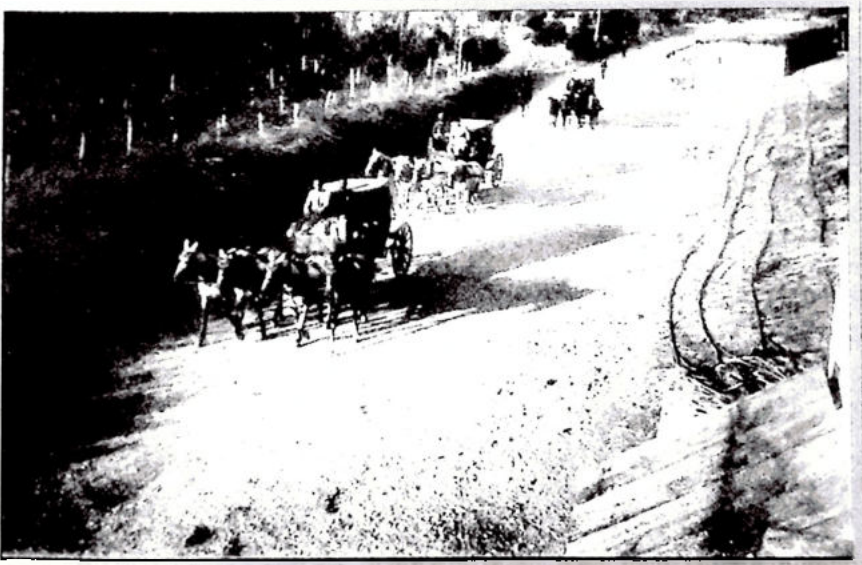
Kağınların taşıma kapasitesi çok azdı.

Ağaçtan yapılan at arabası dört tekerleklidir. Bir çift at tarafından çekilir. Düzgün sayılabilecek yollarda kullanılmaktadır. Taşıma kapasitesi ve hızı yönünden kâğıdan üstündür. Daha çok büyük merkezler arasındaki yük ulaşımda yararlanılmaktadır.

İnsan taşınması, at arabasının biraz geliştirilmiş biçimi olan "Yaylı" adı verilen arabalarla yapılmaktadır. Düzgün sayılabilecek yollar için elverişlidir. Düzgün yollarda insan taşınması için en konforlu taşıt "Fayton" dur. Fayton daha çok kent içi ulaşımda kullanılmaktadır.

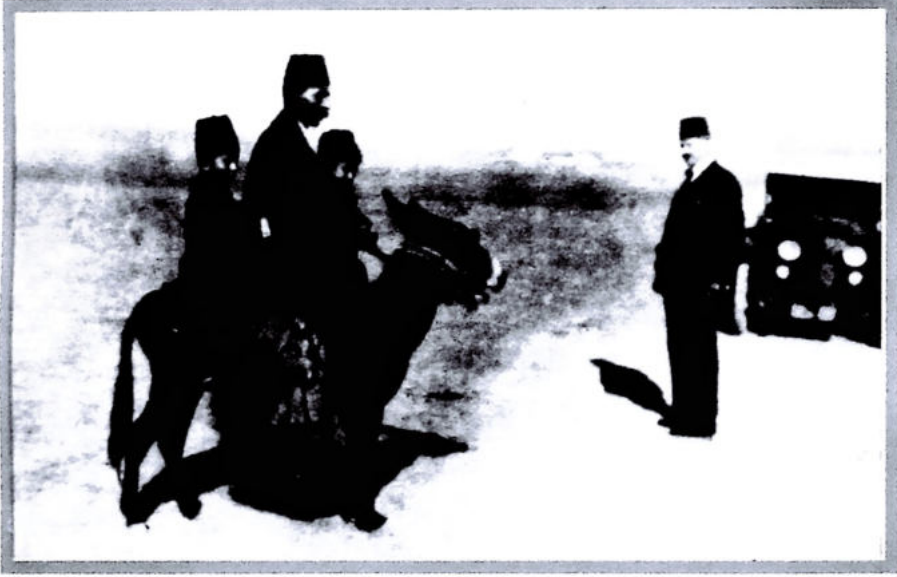

Sehirlerarası insan taşınması "Yaylı" adı verilen arabalarla yapılmıyordu.

Anadolu'nun en konforlu taşıtı faytondu.

Motorlu kara taşıtlarına gelince, o yıllarda karayollarının en önemli aracı olan ve orduların ulaşımında yararlandıkları kamyonlardan ve kamyonetlerden söz etmek gereksizdir. Zira 1919 Mayıs'ı Türkiye'sinde bir tek motorlu ulaştırma birliği yoktur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar Anadolu'da kamyonlardan oluşan birçok ulaştırma birliği görevlendirmişlerdir. Bu birlikler, Almanya'dan gelen silah ve cephanenin demiryolu tünellerinin bitirilmemiş olması nedeniyle Toros Dağlarından aşırılarak Filistin, Suriye, Irak cephelerine ulaştırılmasında ve Orta Anadolu buğdaylarının Almanya'ya gönderilmek üzere en yakın demiryolu istasyonuna taşınmasında kullanılmıştır. Ne var ki, elde yedek parça bulunmavışı yüzünden bozuk yollarda kısa zamanda yıpranan ve hemen hemen hepsi arızalı olan bu kamyonları işler duruma getirme olanağı yoktur. 1919 Mayıs'ında Anadolu yollarında görülen tek tük motorlu kara taşıtı ise işgal kuvvetlerinin kendi ulaşımında kullandıkları kamyonlar ile eşyalarıyla birlikte seyahat eden yabancı subayları taşıyan kamyonetlerdir.

Anadolu yollarında otomobile çok ender rastlanırdı.

Resmi kayıtlara göre, Türkiye'de mevcut 1.000 dolayındaki otomobilin 800 adedi İstanbul'dadır. İzmir'dekilerin dışında Anadolu'daki otomobil sayısı 100 dolayındadır. Silahlı kuvvetlerde ise Almanlardan kalma birkaç otomobil vardır.

Motorlu kara taşıtlarıyla toplu insan taşıma söz konusu değildir. Sivas ile Kayseri arasında işleyen birkaç otobüs ise Amerikalılara aittir. Bu otobüsler, Amerikalıların Sivas ve Kayseri'de Ermeni kadınlarını ve çocuklarını korumak için açtıkları kuruluşlar arasında işlenmektedir.

Yollarda görülen kamyonetler yabancı subaylara aitti.

B-Demiryolları

19 uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün dünyada önemli ve güçlü bir ulaşım aracı olmaya başlayan demiryolu, 1919 yılında da önemini ve etkinliğini korumaktaydı. Özellikle karayollarının az ve motorlu kara taşıtlarının sayıca son derece az olduğu o günlerde demiryolu tek ulaşım aracıydı. Yüzlerce kamyonun taşıdığı yükü bir trenin tek seferde taşıması, demiryolunu en rasyonel ulaşım aracı olarak öne çıkarıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun mali bakımdan güçsüzlüğü, kendi demiryollarını yapmaya engel oluyordu. Kapitülasyonların varlığı da bu konudaki girişimleri önlüyordu. Kısaca belirtmek gerekirse, Osmanlı İmparatorluğu demiryolunu kendi çıkarlarına göre değil, birbirleriyle rekabette bulunan güçlü devletlerin ekonomik ve siyasal yararlarına göre ele almıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryolu yapımındaki uluslararası pazarlıkları şöylece özetleyebiliriz: Osmanlı İmparatorluğu hangi bölgede demiryolu yapmak istemektedir? Bu bölge Rus sınırlarına yakın veya Arabistan Yarımadası ile Basra Körfezi dolaylarındaki İngiliz sömürü bölgelerine komşu olmamalıdır. Almanya'nın Hint Okyanusu'na inme eğilimi ve Fransa'nın öteki güçlü devletlere yeni ekonomik sömürü alanlarını kaptırmama isteği hesaba katılmalıdır. Demiryolunun merkezden, yani başkent İstanbul'dan başlayarak ülkeye yayılması devlet yönetimini güçlendireceğinden buna engel olunmalı, ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını kolaylaştıracak biçimde deniz kıyılarından içlere doğru başlaması sağlanmalıdır. Böylece, güçlü devletlerin kendi çıkarları ve bu çıkarların zaman zaman çatışması sonucu, demiryolu ağı ülkenin ihtiyaçlarına aykırı biçimde örülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk demiryolu imtiyazını 1856 yılında İngiltere almıştı. İzmir'den başlayarak Hindistan'a kadar uzanacak olan bu hat 56 yılda 600 kilometre ilerleye-

bilmiş Aydın ve Denizli üzerinden 1912 yılında Eğirdir'e varabilmişti. Ege Bölgesinde demiryonunun karlılığı yeni yapımlara yol açmış. İzmir-Afyon ile İzmir-Bandırma demiryolu yapılmış ve Ege Bölgesinin ürünleri bu demiryolları ile İzmir limanına taşınmıştır. Bursa ve çevresi de yapılan demiryoluyla Mudanya limanına bağlanmıştır.

اقدید یوردولک اقریه قدر لیدی ایچون فی ۳۳ عرم سنه ۱۳۱۶

کریجیه شرقیله یوردان فرماق عالی موریدار

اقدید یوردولک اقریه قدر لیدی ایچون ایساز اتمیشه دالار سونکده دن توکری
فرماق یاقی در کوردی ایزدی ویندیکی دایله یاقی ایه جیت فرماقسی نه وحسان حرکت
این موسیو فرقه قوولا طرفدن ووقولان اسنده ایزدیله فراندی یوردان فرماقسی حوی
نیم اولان قایله شه وشرطه ایزدی یوردان وایله سونکده دن بایره ایزدی اولقسه
اوندیله عموماً سکیل خان فریبسوزن قه خان مسنده ایه وار جیش عموماً ولاق
اقدیده لیدی اتمیشه دالار قایله کیمک مواد ایشیسی اقدید سندن میبسی طرفه
اقریه قدر لیدیله حکت کچیک حصارق ایزدیله فرماقسی یوردی حصلان ایز
صافسکت سوی کویسوزن ایزدیله فرماق ایلای ایش اوقون واقن ش سیت
واقتن صافسکت ییزدی بکری شی خرزه حایله دال اوقن وچید یاشدی ایزدی
اقدید موجود اولان حد ایه ادوان کتبه وحصوکسی وایسین وحصرت وکشتلکات
وایزیت ایزدیله موجود میزان ایه وایق اوقنقوی ایزدیله دن وایسینه ویزه حلال
حکومت سینه شی میوزن اوقن وریک وچید یاشان لیدیله قدر کت حکت سوی
کویسوزن یاشان حصلان فرماقسی اوزن بیک اویسوزن فرماق ایلای ایش ویدر حیدر یاش
حکت اسکانه قدر لیدی واسکارد دال حکت اوقنقوی ایزدی ایش ایزدیله ایش
اقدید حکت سنده ایه ایشلار حیدر دالار کت اسکانه قدر لیدیله حیدر

FIRMAN IMPERIAL

DE CONCESSION

DE LA SOCIÉTÉ DU CHEMIN DE FER OTTOMAN D'ANATOLIE

A la suite de la demande émise par Komiseri Lutfi Kassa, Directeur de la Fabrique de Fer de Stalgar, agissant au nom et pour compte de la Deutsche Bank de Berlin et de son groupe, en vue d'obtenir la concession de prolongement de la ligne d'Anatolie jusqu'à Agoré, une Convention, en exécution des charges, concertées les conditions arrêtées avaient été préparées par votre Ministère du Commerce et des Travaux Publics et envoyées à votre Collège-Père. Les Comités des Intérêts ayant pris connaissance des dites conditions ainsi que du rapport dressé à cet égard par le commissaire nommé ad hoc, il résulte des conclusions principales de ce rapport que :

La ligne d'Anatolie sera, dans sa dite prolongation, prolongée jusqu'à Agoré, que les recettes brutes d'exploitation de cette ligne seront émoussées jusqu'à concurrence de 12,000 francs par an, sur le produit des dites des subside les intérêts par la ligne, que le 25% de tout excédent au delà de 15,000 francs reviendra à Son Trésor Impérial, que contre le remis de la ligne existante de Haidar-Pacha à Samsat, avec son matériel fixe et roulant, ses installations, dépendances et accessoires, ainsi que des vivres et vivants au delà d'Anatolie, avec les services qui leur sont liés, il sera versé 2,000,000 de francs à Son Gouvernement Impérial, que pour la ligne de Haidar-Pacha à Samsat les recettes brutes d'exploitation seront émoussées jusqu'à concurrence de 14,300 francs; que dans le cas où les reconstructions nécessiteraient le secours de prolonger la ligne de Haidar-Pacha jusqu'à Samsat, et d'y établir le tracé de la ligne, du surplus la moitié de prolonger la dite ligne jusqu'à Samsat, après concertation avec Son Gouvernement Impérial; qu'après vérification la faculté de construction des embranchements se détachant de la ligne principale pour à Samsat, Foz à Samsat et Foz à Samsat, sans que Son Gouvernement Impérial puisse avoir aucune préférence pour ces deux embranchements, et à la condition pour eux d'un préavis, avant de procéder à la construction, les plans et projets à Son Gouvernement Impérial qui les approuvera tels qu'ils ont été soumis à votre Collège.

Demiryolu yapımı için yabancılara verilen bir imtiyazın belgesi.

BETRIEBS-GESELLSCHAFT
DES
ORIENTALISCHEN EISENBAHNEN.

Unternehmungs-Kapital 200000000 Schilling-Gold-Gulden, gleich 2000000000 Francs,
in 200000 Aktien à 100 Schilling-Gold-Gulden, gleich 100000000 Francs.

AKTIE

der
Betriebs-Gesellschaft der Orientalischen Eisenbahnen

200 österr. Gold-Gulden, gleich 500 Francs,
voll zahlbar.

Der Inhaber dieses Titels hat alle Rechte an dem Gesamtvermögen
und an der Erzielung der Betriebs-Gesellschaft der Orientalischen Eisen-
bahnen, welche im Sinne der Statuten jedem Aktionäre zukommen.

Wien, den 1. Jänner 1905.

Betriebs-Gesellschaft der Orientalischen Eisenbahnen

COMPAGNIE D'EXPLOITATION
DES
CHEMINS DE FER ORIENTAUX.

Capital-Aktien 200000000 Florins or d'Autriche, soit 2000000000 Francs
en 200000 Actions à 100 Florins or, soit 100 Francs.

AGTION

de la
Compagnie d'Exploitation des Chemins de Fer Orientaux

200 Florins or d'Autriche, soit 500 Francs
entièrement versés.

Le porteur du présent Titre jouit de tous les droits au Capital social
et aux bénéfices de la Compagnie d'Exploitation des Chemins de Fer
Orientaux, qui sont conférés par les Statuts à tout Actionnaire.

Vienne, le 1er Janvier 1905.

Compagnie d'Exploitation des Chemins de Fer Orientaux

N° 15451

1905

1905

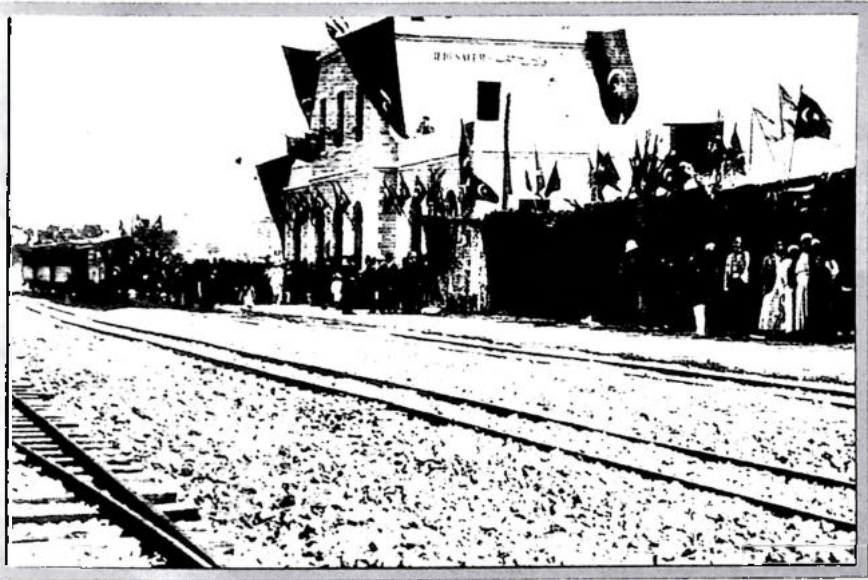
1905

Demiryolu yapımı için yabancılara satılan hisse senetlerinden biri.

Trakya'daki demiryolları Almanlar tarafından yapılmış ve Edirne-İstanbul hattı 1873 yılında açılmıştı. Almanlar bir süre sonra, Berlin-Bağdat sloganıyla Orta Avrupa'yı Basra

Körfezi'ne bağlayacak demiryolunun imtiyazını alarak yapıma başlamışlardı. İstanbul'dan başlayan demiryolu Eskişehir üzerinden 1892 yılında Ankara'ya ulaşmıştı. Demiryolunun Ankara'dan doğuya doğru ilerlemesine Ruslar izin vermiyorlardı. Almanların Eskişehir'den güneye yönelttikleri demiryolu Afyon üzerinden 1896 yılında Konya'ya varmıştı. İngiltere, Almanya'nın Basra Körfezi'ne inmesinden kuşku duyarak yapımı durdurmuştu. İngiltere ve Almanya arasındaki uzun pazarlıklardan sonra yapıma başlanan demiryolu 1908 yılında Ereğli'ye varmıştı. Birinci Dünya Savaşı başladığında demiryolunun ucu Toros Dağlarının eteğindeki Pozantı'da bitiyordu. Toroslardaki tünellerin açılması çalışmaları sürdürülürken, Tarsus'ta yapımına başlanan hat Adana'yı geçip Toprakkale'de sona eriyordu.

Suriye'deki demiryolları Fransızlar tarafından ve gelecekteki saldırı ve işgal planlarına göre Akdeniz'den içerilere doğru yapılmıştı. İtalyanlar Antalya'dan başlayıp içerilere doğru, Ruslar Doğu Karadeniz kıyılarında demiryolu yapma imtiyazı almışlar, fakat çeşitli nedenlerden ötürü yapıma başlayamamışlardı. Rusların Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Karadeniz kıyılarını, İtalyanlar'ın Mondros Mütarekesi'nden sonra Antalya ve çevresini işgal ettikleri anımsanırsa, demiryolu yapmak istemekteki gerçek amaçları daha iyi anlaşılacaktır.

Kudüs tren istasyonunun açılış töreni.

Ruslar, Birinci Dünya Savaşı'nda demiryolunun Ankara'dan doğuya uzanmasına engel olmalarının büyük yararını görmüşlerdi. Zira kendileriyle çarpışılan Doğu Anadolu topraklarına asker, silah, cephane ve yiyecek ulaşımı ancak Konya'nın ilerisindeki Ulukışla'ya kadar trenle yapılıyor, Ulukışla-Erzurum arası ise karayoluyla bir ayda tamamlanabiliyordu. Bu ulaşım güçlüğü Doğu Anadolu cephesindeki çözülüşün ve Rusların Erzincan'a dek ilerlemelerinin başlıca nedeni olmuştu. Oysa, Ruslar ele geçirdikleri topraklarımızda hemen

demiryolu yapımına başlamışlar. Rusya'dan Kafkasya'ya uzanan demiryolunu dekovil denilen dar hatla Kars, Sarıkamış üzerinden Erzurum'a kadar uzatmışlar. Doğu Karadeniz kıyılarına hat döşemeye başlamışlardı.

Anadolu demiryollarından bir görünüm.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar Ankara'da sona eren demiryolunu dar dekovil hattı döşeyerek doğuya doğru Kırıkkale'nin ötesine kadar uzatmışlardı. Ne var ki, Almanlar bu demiryolunu Türkiye'nin yararları için değil, Orta Anadolu buğdayının Ankara üzerinden

Ankara tren istasyonu

Almanya'ya ulaştırılması, Alman halkının ve Avrupa cephelerindeki Alman ordularının doyurulması amacıyla döşemişlerdi

Almanlar Orta Anadolu buğdayını Almanya'ya taşımak için Ankara'dan Kırıkkale ötesine dek dekovil hattı döşemişlerdi.

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki Anadolu demiryolu ağının durumuna kısaca göz atalım:

1-Edirne-İstanbul hattı: İstanbul İngiliz, Fransız ve İtalyanların ortak işgali altındadır. Edirne tren istasyonunda Fransız, Çatalca tren istasyonunda İngiliz birlikleri vardır. Daha sonra Yunanlılar Çatalca önlerine dek Trakya'yı işgal edecekler ve demiryollarını ele geçireceklerdir.

2-İstanbul-Eskişehir-Ankara hattı: Bu hattın İzmit'e kadar olan kesimi İngilizlerin kontrolü altındadır. Ankara tren istasyonunda İngiliz ve Fransız birlikleri vardır. 1921 yılı Haziran'ında başlayan büyük Yunan saldırısı sonunda Ankara'nın 80 kilometre ötesindeki Polatlı yakınlarına kadar olan demiryolu Yunanlıların eline geçecektir.

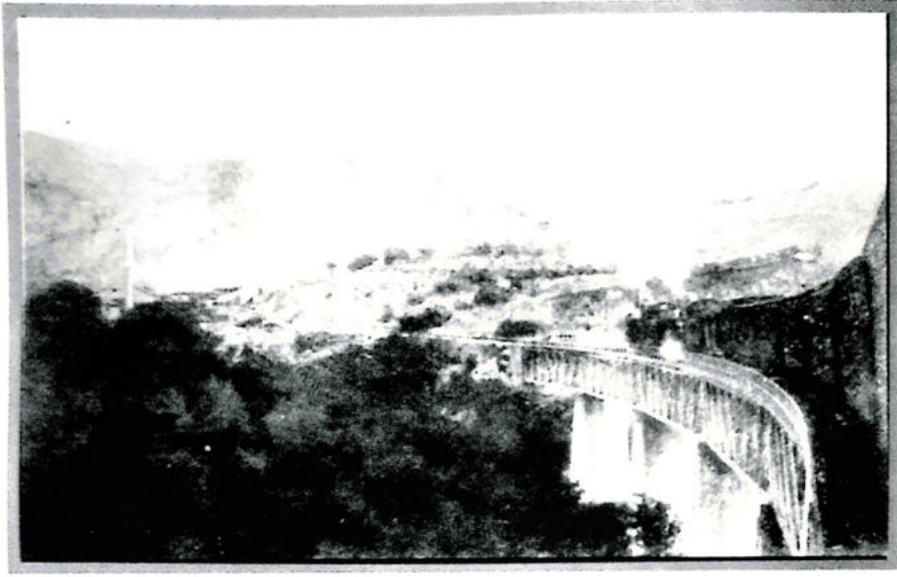
3-Ankara'dan Kırıkkale'nin ötesine dek uzanan dar dekovil hattı: Bu hattın başlangıcındaki Ankara tren istasyonu İngiliz ve Fransız birliklerinin kontrolü altındadır.

4-Eskişehir-Afyon-Konya hattı: Afyon tren istasyonunda İngiliz ve İtalyan birlikleri vardır.

5-Mersin-Tarsus-Adana hattı: Bu hat tümüyle Fransız işgali altındadır.

6-İzmir-Aydın, İzmir-Afyon, İzmir-Manisa, Bandırma hattı: Bu hatların düğüm noktası İzmir Yunan işgali altındadır. 19 Mayıs 1919 dan sonra Yunan işgali genişleyecek ve bir hafta içinde Aydın ve Manisa Yunanlıların eline geçecektir.

7-Erzurum-Kars dar dekovil hattı: Hattın Erzurum'dan başlayarak Sarıkamış yakınlarına kadar uzanan kesimi Türklerin, Sarıkamış yakınlarından Kars'a uzanan kesimi Ermenilerin elindedir.

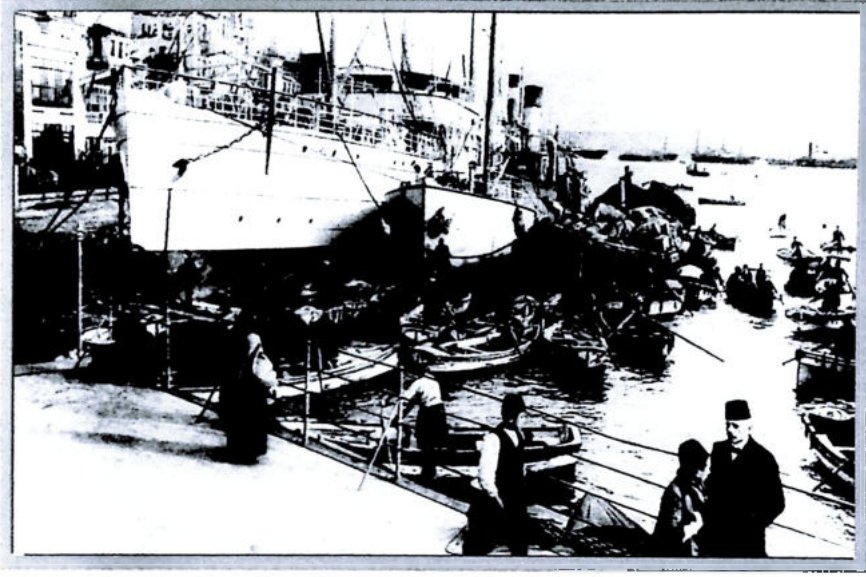
Anadolula demiryollarının büyük bölümü yabancı kuvvetlerin kontrolü altındadır.

Görülüyor ki, Misaki Milli sınırları içinde bulunan ve toplam uzunluğu 4.000 kilometreyi bulan demiryolunun Kurtuluş Savaşı'na katkısı son derece sınırlı olacaktır. Bu demiryolları, yapımlarını yönlendiren yabancıların düşüncelerine uygun olarak kıyılardan iççerilere doğru döşendiklerinden kolayca işgal edilmişlerdir. Başlangıçta 4.000 kilometrelik demiryolunun Konya-Aydın-Eskişehir-Ankara hattından yararlanılacaktır. Sakarya Muharebeleri sırasında ise yalnızca Polatlı-Ankara arasındaki 80 kilometrelik bölümü kullanılabildiği. Savaş boyunca Türklerin elinde bulunan tek hat Ankara'dan başlayarak Kırıkkale'nin ötesine dek uzanan dar dekovil hattıdır.

C-Deniz Ulaşımı

Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz 18. yüzyılın başlarına kadar Türk denizciliğinin ege-men olduğu birer deniz ticaret alanıydı. Kapitülasyonların olumsuz etkileri denizcilik ve deniz ulaşımında da kendisini göstermiştir. Denizlerde ticaret serbestisi uluslararası bir kural olmakla birlikte, her devletin kendi ülkesinin limanları arasındaki deniz ulaşımını yalnızca kendi yurttaşlarına bir hak olarak tanıması kabul edilmiştir. "Kabotaj Hakkı" olarak tanımlanan bu hak, kapitülasyonlar aracılığıyla yabancılara da tanınmış, yabancılar Osmanlı İmparatorluğunun karasularında diledikleri gibi ulaştırma yapmaya başlamışlardır.

Türk denizciliği yabancı bayraklı gemilerin Türk karasularındaki haksız rekabetine uzun süre karşı koyabilmişti. Fakat, Avrupa'da buhar gücüyle çalışan gemilerin ortaya çıkması ve hızla gelişmesi, yelkenli gemilerini yenileyemeyen deniz ticaretimize büyük bir darbe olmuştu. 19. yüzyılın sonlarına doğru, birkaç gemiye sahip olan Türk denizciliği, Türk karasularını yabancı bayraklı gemilere terk etmiş bulunuyordu. Türkler ancak yakın iskeleler arasında ve yelkenli küçük teknelerle ulaşım yapabiliyorlardı.

Türk limanları arastındaki idastirni yabanci bayrakli gemiler tarafindan yapiliyordu.

19 Mayıs 1919 da Türk denizciliği tamamen çökmüş bulunuyordu. İthalat ve ihracatta yararlanılan önemli limanların büyük bölümü düşman işgali altındadır. Ayrıca Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'e işgalci devletlerin donanmaları egemendir. Bu koşullar altında Anadolu bir deniz ticaret filosuna sahip olsa bile, Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca mevcut birkaç savaş gemisi de silahsızlandırılmış olduğundan, savaş gemilerinin korunmasından yoksun olarak deniz ulaşımı yapılması mümkün olamayacaktır.

Yakın iskoleler arasında ulaşım yapan Türk tekneleri.

Anadolu ırmaklarından yalnızca Fırat ve Dicle'nin belli kesimlerinde sularla ulaşımı yapılabiliyordu.

1919 yılında havacılık askeri amaçlarla kullanılan küçük uçaklarla gelişme döneminde ve henüz yeryüzünde uçaklarla hava ulaşımı başlamamıştır.

VI-MALİ KAYNAKLAR

A-Mali Durum

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllara göre yapılan tahminler, milli gelirden kişi başına düşen payın İstanbul ve çevresinde 2.085 kuruş; Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde 1.180 kuruş; İç ve Doğu Anadolu'da 771 kuruş olduğunu göstermektedir. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı boyunca cephelere asker yetiştirilmeye çalışılırken işgücünde doğan büyük açık nedeniyle üretim yıldan yıla azalmış, milli gelirden en az pay alan İç Anadolu ve Doğu Anadolu giderek daha da fakirleşmişti. Kurtuluş Savaşı'nı finanse edecek mali kaynakların yabancı işgallerinin dışında kalan ve Anadolu'nun en fakir kesimleri olan İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde aranması gerekecekti.

1919 yılı Türkiye'sinin mali durumuna gelince, uzun savaş yıllarının ekonomideki olumsuz etkileri devlet gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuş ve devlet büyük bir mali darlıkla karşılaşmıştır. Bu konuda en iyi örneği, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin (Osmanlı Millet Meclisi) kapatılmasından bir gün önceki son toplantısındaki ek ödenek yasa tasarısı görüşmelerinde bulmaktayız. Hükümet açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan İstanbul halkına eklemek sağlamak için 3 milyon liralık ek ödenek istemekte ve konu Meclis'in 18 Aralık 1918 günü, yani Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bir buçuk ay sonraki toplantısında görüşülmektedir. Kürsüye çıkan Sinop Mebusu (Milletvekili) Fehmi Efendi, o

günlerin ekonomik ve mali durumunu günümüz diliyle şöyle belirtmektedir:

“Üç milyon liranın ek ödenek olarak verilmesinin gerekçesini dinlerken, gerek Bakan Bey, gerek bu paranın verilmesini uygun bulan milletvekilleri başkent İstanbul halkının aç kalma tehlikesinden söz ettiler. Beyler, rica ederim, başkent ne demektir? Hükümet merkezidir, değil mi? Burada yaşayanlar aç kalma tehlikesiyle karşı karşıya iseler, Anadolu’nun, bu milletin her türlü özveride bulunan ve çile çeken kitlesi olan Anadolu halkının büyük çoğunluğu yıllardır açtır, sefildir. Köylerde ancak dullarla tüyü bitmedik yetimler, sakatlar, ihtiyarlar tarlalarda çalışıyorlar. Onların elde ettikleri ürünleri de devlet değerinin çok altında alıyor, parasını bile ödemedi senede bağlıyor, sonra ortaya bir sürü sütü bozuk vurguncu çıkıyor. Onların ne yediğini, ne giydiğini yıllardır düşündük mü? Biz burada bütün milleti temsil ediyoruz. Ben başkent halkı aç kalsın demiyorum, fakat ekmezsiz ve donsuz kalmış Anadolu’nun acıklı durumunun asla aklımıza gelmediğini acı duyarak söylemek için kürsüye çıkmış bulunuyorum. Bu kürsüde gerek Bakan Bey, gerek bizler başkent halkının açlık tehlikesine karşı çareler düşünür ve bugün devletin kasalarının bomboş olması nedeniyle yeni bir borçlanma yoluyla para bulmaya çalışırken, mutsuz Anadolu halkı için de birşeyler düşünmekte olduğumuzu söyleyebilmiş olsaydık, teselli bulurduk. Çünkü zaten yıllardır Anadolu’ya nasihat ve teselliden başka ilgi göstermiş değiliz. Halâ mı beyler, halâ mı yalnızca başkent halkı?..”

Sinop Milletvekili Fehmi Efendi’nin sözlerinden çıkan acı gerçek şudur: 1918 yılı sonlarında başkent İstanbul’un halkı açtır. Devlet halka ekme verebilmek için 3 milyon lirayı bile bulamamakta, bunun için borçlanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, ekonominin ve devletin mali durumunun ne kadar güçsüz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Devletin mali güçsüzlüğü giderek artacak, Mayıs 1919 da devlet memurlarına aylık ödeyemez duruma gelecektir.

B-Kamu Harcamaları

Türkiye’de gerçek anlamda bütçe fikri ve uygulaması İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra yerleşebilmiş, 1909 yılından itibaren yıllık bütçeler hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bütçelerin ortak niteliği hep açık vermesi ve açıkların borçlanma ile kapatılmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, savaş koşullarının yarattığı ekonomik çöküntü ve mal darlığı sonucu doğan enflasyonist baskı bütçelerdeki dengesizliği daha da arttırmıştır. Fiyat artışları kamu giderlerini önemli ölçüde artırdığı halde, gelirlerde duraklama, hatta gerileme söz konusudur. Bu nedenle, bütçe açıkları hızla büyümüş, borçlanılan miktarlar artmıştır.

1914 yılı Ocak ayı 100 kabul edilerek hazırlanmış İstanbul tüketici fiyatları endeksleri 1917 yılı Ocak ayında 405’e, 1918 yılı Ocak ayında 1.645’e, 1919 yılı Ocak ayında 2.130’a yükselmiştir Mondros Mütarekesinden sonra savaş giderleri ortadan kalktığı ve askeri harcamalar son derece azaldığı halde, fiyatlardaki aşırı yükselme ve ileride değineceğimiz gibi devlet gelirlerinin önemli bölümünün yeniden Düyunu Umumiye ve Tütün Rejisi idareleri gibi yabancı kökenli kuruluşların eline geçmesi yüzünden, 1919 yılının ilk yarısında, yani

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında bütçe açıkları ve dolayısıyla borçlanma en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Görülmüyor ki, bütçe açıklarının, borçlanmanın ve fiyat artışlarının doruğa ulaştığı 1919 yılı, ekonomik ve mali çöküntünün en belirgin olduğu bir yıl olmaktadır. Kurtuluş Savaşı böyle bir ortam içinde tasarlanmakta ve Mustafa Kemal Paşa böyle bir ortam içinde kurtuluş için çıkış kapıları aramaktadır.

C-Devlet Gelirleri

19 Mayıs 1919 günü yürürlükte olan vergi, harç ve tekel gelirlerine ilişkin gelir yasaları Kurtuluş Savaşı boyunca da uygulanacak ve savaşı finanse edecek devlet gelirlerinin temeli ni bu gelir yasaları oluşturacaktır. Zaman zaman mali yönden dar boğazlara girildiğinde yeni gelir yasaları çıkarılmakla birlikte, daha çok 1919 yılında uygulanmakta olan gelir yasalarının temel nitelikleri korunarak gelir arttırıcı değişiklikler yapılacaktır. Zira, toplum düzeninin büyük çalkantılar gösterdiği savaş yıllarında alışlagelmiş, mükellefleri bilinen, kayıtları mevcut olan ve uygulaması oturmuş vergi yasalarında gelir arttırıcı değişiklikler yapmak, yeni vergi yasaları yürürlüğe koymaktan çok daha verimli olmaktadır. Bu nedenle, 19 Mayıs 1919 Türkiye'sinde uygulanan ve Kurtuluş Savaşı boyunca da uygulanacak olan gelir yasalarına ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Devlet gelirlerinin başında "Aşar" gelmektedir. "Onda bir" anlamına gelen aşar, tarım ürünlerinin onda birinin ürün olarak alındığı şeriate dayalı, yani dinsel temellere dayanan bir vergidir. Yüzyıllar boyunca türlü kalıplara sokulmuş, nispeti artırılarak adı ile uygulama arasındaki bağlantı koparılmış ve zamanla para olarak da alınmaya başlanmıştır.

1919 yılında aşarda %12 oranı uygulanmaktadır. Çiftçinin tarlasından, bahçesinden, bağından kaldırdığı her türlü tarım ürününün miktarı ve üretim için yapılan harcama ne olursa olsun %12'si ürün veya para olarak alınmaktaydı. Ürün olarak alınan "Aşar Anbarı" denilen Maliye Bakanlığına ait depolara konuluyor ve gereklilikçe paraya çevriliyordu. Aşar mükelleflerinin büyük çoğunluğunu köylüler oluşturuyordu. Köylü kuraklık, sel, don, kırağı, yangın, bitkisel hastalıklar ve benzeri nedenlerle ürününün büyük bölümünü yitirse, geri kalan miktarla yaşamını zor sürdürecekti. Üstelik devlet bu vergiyi kendisi toplamayarak, toplama hakkını "Mültezim" adı verilen aracı kişilere vermişti. Devlet, bir yerin aşarı için pazarlıkla bir mültezimle anlaşılıyordu. Mültezim üstünde anlaşılan miktarı devlete ödüyor, topladığı aşar ile devlete ödediği miktar arasındaki fark mültezimin kârı oluyordu. Bu yüzden, mültezimler kârlarını arttırmak için türlü zorbalıklara başvuruyor, devletin adını kullanarak köylüyü soyuyorlardı. Devlet bütçesi gelirlerinin % 30'unu aşar vergisi oluşturuyordu.

Arazi vergisi, arazi ve arsa sahiplerinden, arazi ve arsaların değerleri üzerinden alınan bir vergidir. Ülke sınırları içindeki her arazi ve arsa genel yazma yoluyla devlet kayıtlarına geçirilmiş, kayıtlara yazılı değerler vergi uygulamasına temel olmuştur. Arazi ve arsa aşar

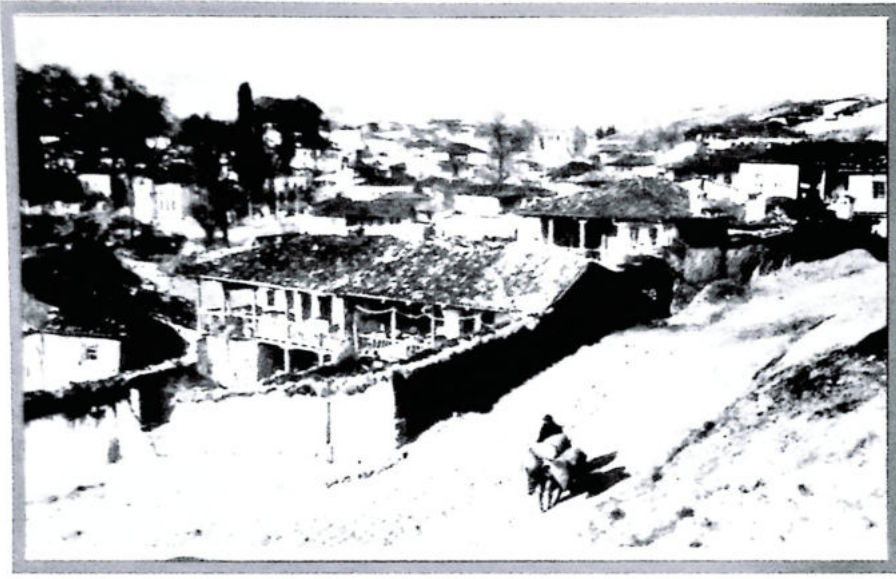
Devlet gelirlerinin büyük bölümü tarımdan sağlanıyordu.

Üreticinin elde ettiği tarım ürününün % 12'si "Aşar Vergisi" olarak alınıyordu.

vergisi ödeyen veya ödemeyen, yani ürün veren veya ürün vermeyen olarak ikiye ayrılmakta, ürün verenlerden arazi değerinin binde altısı, aşar ödemeyen arazinin değerinin binde onu oranında arazi vergisi alınmaktadır.

Bina vergisi, binanın değeri üzerinden alınan bir vergidir. Vergi, belli yöntemlerle saptanan değeri üzerinden binanın türüne göre % 9 ile %12 oranında alınmaktadır.

Bina ve arsalarından alınan vergi önemli bir devlet gelirdir.

Hayvanlar vergisi, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yıllarından bu yana seriate, yani dinsel temellere dayalı olarak alınan bir vergidir. Etünden, yününden, süt ve derisinden yararlanılan koyun, keçi, inek, öküz, manda ve domuz gibi çatal tırnaklı hayvanlar ile gücünden yararlanan at, katır, eşek ve deve gibi bütün tırnaklı evcil hayvanlar verginin konusunu oluşturmaktadırlar. Hayvanlar vergisi, hayvanın piyasa değerine göre alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli kesimlerdeki fiyat farkları dikkate alınarak, her bölgede farklı oranlar uygulanmıştır. 1919 yılında tüm Anadolu'da hayvan başına piyasa değerinin % 1,5 i oranında vergi alınmaktadır. Bütçe gelirlerinin % 12-13'ünü hayvanlar vergisi oluşturmaktadır.

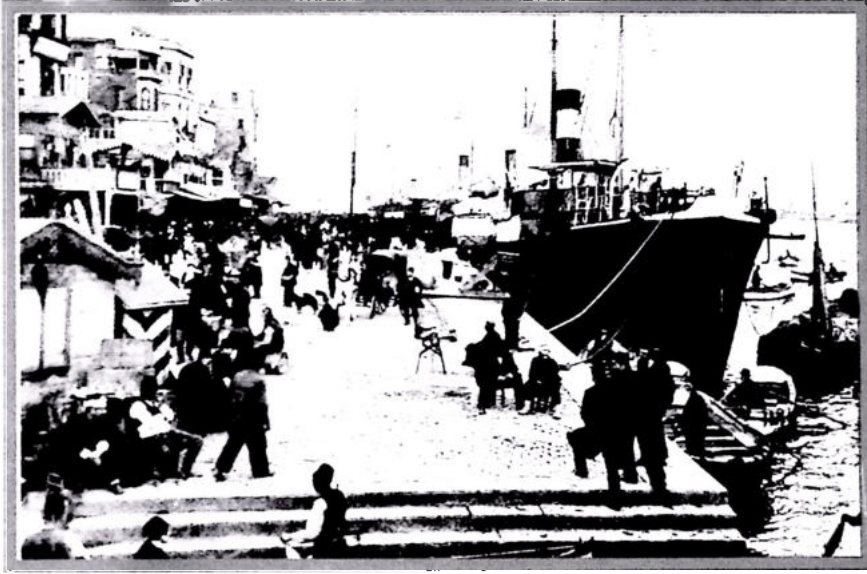
Ticaret, zanaat ve serbest meslek erbabından "Temettü Vergisi" (Kâr vergisi) adı altında bir tür gelir vergisi

Devlet gelirlerinin % 12 - 13'ünü hayvanlardan alınan vergi oluşturmaktadır.

almaktadır. Vergi miktarı mükellefin gelir durumuna ve yaptıkları işe göre tespit edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu kapitülasyon uygulamalarıyla dış ticareti bir imtiyaz olarak yabancı uyruklulara bırakmış, bu yüzden ülkeye yapılan ithalattan çok az gümrük vergisi alabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı karışık ortamdan yararlanılarak ithalattan alınan vergi artırılmıştı. 1919 yılında gümrük vergileri bütçe gelirlerinin % 20 sine yakın bir gelir sağlamaktadır.

Devlet gelirlerinin % 20'si ithal edilen mallardan alınan gümrük vergilerinden sağlanıyordu.

Yukarıda değinilen başlıca devlet gelirlerinden başka bütçe gelirleri içindeki payları oldukça düşük olan vergi, harç ve tekel gelirleri de vardır. Bunlar kara avı, su avı, damga ve tüketim vergileri; tapu, pasaport, konsolosluk ve yargı harçları; tuz, barut ve patlayıcı madde tekel gelirleridir.

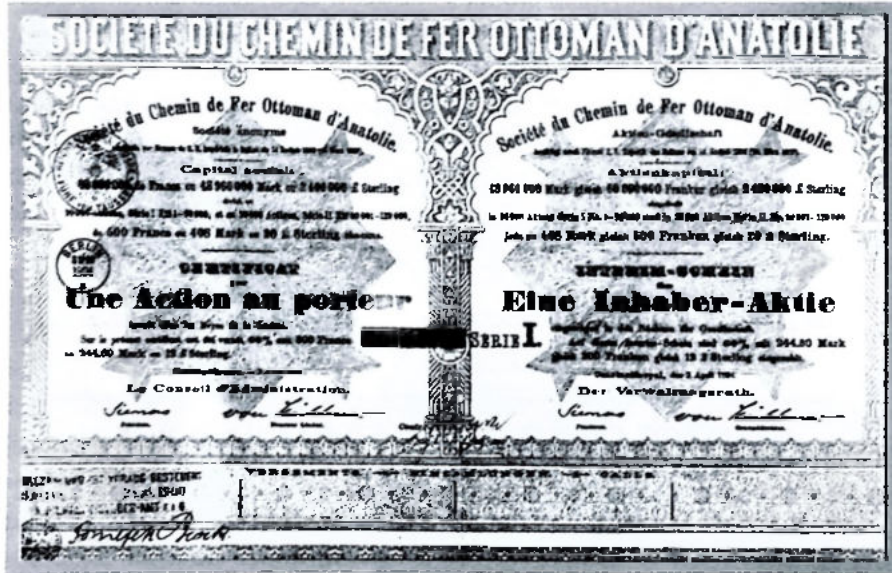
C-Dış Borçlar

Osmanlı İmparatorluğu 1852 yılında müttefikleri İngiltere ve Fransa ile birlikte Rusya'ya savaş açmıştı. İngiliz, Fransız ve Osmanlı orduları Kırım'a ortak çıkarına yapmış Rus ordularıyla savaşmıştı. "Kırım Savaşı" adıyla anılan bu savaşın gerektirdiği giderleri normal devlet gelirleriyle karşılamak mümkün olamamıştı. Birlikte kan döktüğümüz müttefiklerimiz mali yardımda bulunmaktansa borç almamıza yardımcı olmuşlar, 24.8.1954 günü Londra'da "Palmer Ortaklığı" ve Paris'te "Goldschmid ve Ortakları" ile ilk dış borç anlaşması yapılmıştı. 5 milyon İngiliz lirası tutarındaki bu borçlanmanın faizi %6'dır. Borçlanmaya Mısır'ın her yıl Osmanlı İmparatorluğu'na ödediği vergi karşılık gösterilmişti.

Batec uçklarını kapamak için alınan dış borçlanmanın ilki bu belge.

Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı'ndan sonra da dış borçlanmalarını sürdürmüştü. 1865 yılına kadar dış borç taksitleri güçlekle ödenebilmiş, bu yıldan sonra borç taksitlerini ödemek ve devletin öteki giderlerini karşılamak için yeni gelir kaynakları bulma veya mevcut vergilerde gelir artımı değişiklikler yapma yerine, daha kolay olan dış borçlanma yolu seçilmiştir.

Anadolu demiryolları için alınan dış borca ait belgelerden biri.

1875 yılına gelindiğinde, bütçe geliri 25 milyon lira olduğu halde, ödenmesi zorunlu dış borç taksidi 12 milyon lira ve dalgalı borçlar tutarı 17 milyon liraydı. Başka bir deyişle, 1875 yılı gelirleri ödenecek borçlara yetmediği gibi 5 milyon liralık borç ödemesi de karşılıksız kalıyordu. Oysa, devletin bütün gelirlerini borçlarına ayırması olanağı yoktu ve yaşamını sürdürmesi için gerekli giderlerin yapılması zorunluydu. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu iflas etmişti.

Dış borçların ödenemeyeceği açıklandıktan sonra, yabancı alacaklıların temsilcileriyle yapılan görüşmeler anlaşmayla sonuçlanmış ve bir kararname yayınlanmıştı. Kararname, borçlardan ve faizlerden bazı indirimler yapılmasını, buna karşılık ödemelerin sağlam gelirlere dayandırılmasını ve bunun için de bir örgüt kurulmasını öngörüyordu.

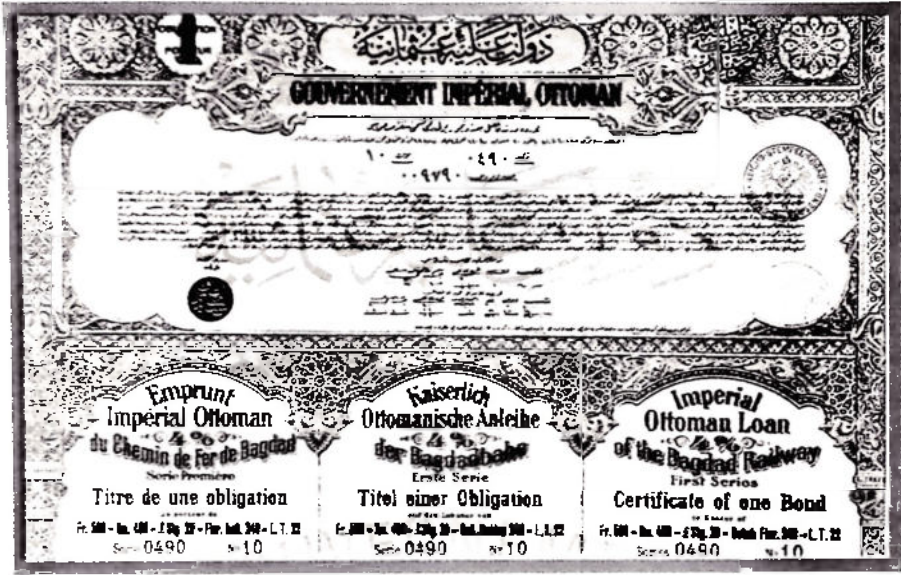
Kararname hükümleri gereğince kurulan örgüt kısaca "Düyunu Umumiye İdaresi" adıyla tarihimize geçmiştir. Alacaklı yabancıların temsilcilerinin yönetimindeki bu örgüte, borçlar tümüyle ödeninceye kadar bazı devlet gelirlerinin yönetimi ve tahsili yetkisi verilmişti. Devlete büyük gelir sağlayan tütün tekeli de aynı kararname gereğince kurulan ve "Reji İdaresi" adıyla anılan bir Fransız şirketine bırakılmıştı. Adıgeçen şirket, tütün tekeli-nden elde ettiği gelirleri dış borç ödemeleri için Düyunu Umumiye İdaresi'ne verecekti. (Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında oynayacakları önemli rolden ötürü, yabancı kökenli bu iki kuruluş hakkında aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı bilgi sunulacaktır)

Osmanlı İmparatorluğu ilk dış borçlanmadan sonra, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 42 dış borçlanma yapmıştı. Borçlanılan miktar 402 milyon Osmanlı altın lirası tutarında olmakla birlikte, devletin eline geçen miktar yalnızca 243 milyon Osmanlı altın lirası tutarındaydı. Zira, dış borçlanma sırasında ibraç bedeli olarak borç tahvilleri verilirken borcun önemli bir bölümü kesilmekte, yani tahviller üstünde yazılı değer çok altındaki bedelle satılmaktaydı. Ayrıca komisyon ve benzeri giderler de düşüldüncə, ele geçen miktar son derece azalmaktaydı.

Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğu borçlandığı miktarın ancak % 60'ından yararlanabilmiştir. Böylesine pahalı sağlanan paralarına dikkatli bir seçimle verimi yüksek işlere harcanması gerekmektedir. Oysa, uygulama tam ters yönde olmuş, çok ağır koşullarla sağlanan dış borçlarla önceki dış borçların taksitleri ödenerek geçici ferahlık yaratılmış, böylece yeni borçlanmalara yol açılmıştır.

1914 yılında, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce mevcut dış borçlar toplamı 154 milyon Osmanlı altın lirası tutarındaydı. Bütçe gelirlerinin her yıl %28'i dış borç ödemelerine ayrılmaktaydı. Savaşa girildikten sonra savaşılan devletlerin uyuşmalarına olan dış borç ödemeleri durdurulmuş, fakat mali yönden rahat nefes alma olanağına kavuşulamamıştı. Yanında savaşa girdiğimiz ve çıkarları uğruna kan döktüğümüz Almanya savaş giderlerimizi karşılamak amacıyla mali yardımda bulunacağı yerde, bizi borçlandırma yolunu seçmişti.

Savaşta kesin yenilimiz sonucu 30 Ekim 1918 günü imzaladığımız Mondros Mütarekesini izleyen günlerden Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olan 19 Mayıs 1919 gününe kadar İngiltere, Fransa ve İtalya Türkiye'yi yer yer işgal etmişlerdir. Bir başka deyişle alacaklı yabancı uyrukluların devletleri İngiltere, Fransa ve İtalya şimdi ordularıyla borçlu

Bağdat demiryolu için de dış borç alınmıştır.

ülkededirler. Yabancı uyruklu alacaklılar adına ülkenin bazı gelir kaynaklarını yöneten ve tahsil eden Düyunu Umumiye ve Tutun Rejisi idareleri, alacaklıların ordularından aldığı güçle yeniden faaliyete geçmiştir.

E-Düyunu Umumiye İdaresi

Osmanlı İmparatorluğu 1875 yılında dış borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiğini, yani iflas ettiğini resmen açıklayınca, yabancı uyruklu alacaklılar hemen harekete geçmişlerdi. İstanbul'daki yabancı elçilikler uyruklularının yararlarını korumak için hükümeti sıkıştırma başlandı. Osmanlı hükümeti de mali itibarına kavuşmak için konunun çözüme kavuşturulmasını istiyordu.

Osmanlı hükümeti ile yabancı alacaklıların temsilcileri ile yapılan uzun görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmış ve anlaşma bir kararname ile yürürlüğe konulmuştu. Kararname, borçlardan ve faizlerden bazı indirimler yapılmasını, buna karşılık ödemelerin sağlam gelirlerle dayandırılmasını ve bunun için de bir örgüt kurulmasını öngörüyordu.

Kararname uyarınca kurulan ve uzun bir adı olan örgüt kısaca "Düyunu Umumiye İdaresi" adıyla anılmaktadır. Bu örgüt, dış borç alacaklılarının yararlarını korumak ve izlemekle görevli bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Yönetim kurulu yabancı alacaklıları temsil eden yabancılardan oluşmaktadır. Düyunu Umumiye İdaresine bazı devlet gelirlerinin yönetimi ve tahsili yetkisi verilmiştir. Yönetim kurulu, tahsil olunan gelirlerden yönetim giderlerini düşükten sonra kalan miktarla Osmanlı dış borçlarını ödeyecektir.

Düyunu Umumiye İdaresi, kendisine bırakılan devlet gelirlerinin yönetimi ve tahsili için Osmanlı İmparatorluğunun her yerinde güçlü bir örgüt kurmuştu. Bütün örgüt, bir genel müdürün yönetimi altında bulunan İstanbul'daki "Merkez"e bağlıydı. Hesap ve yönetim

işlerinin düzgün olmasına karşılık, yönetim giderleri çok kabarıktı ve bu giderler ayrılan gelirlerden karşılandığından, devlete ağır yük olmaktadır.

Kararnamenin yürürlüğe girmesinden sonra yapılan yeni dış borçlanmalarla, Düyunu

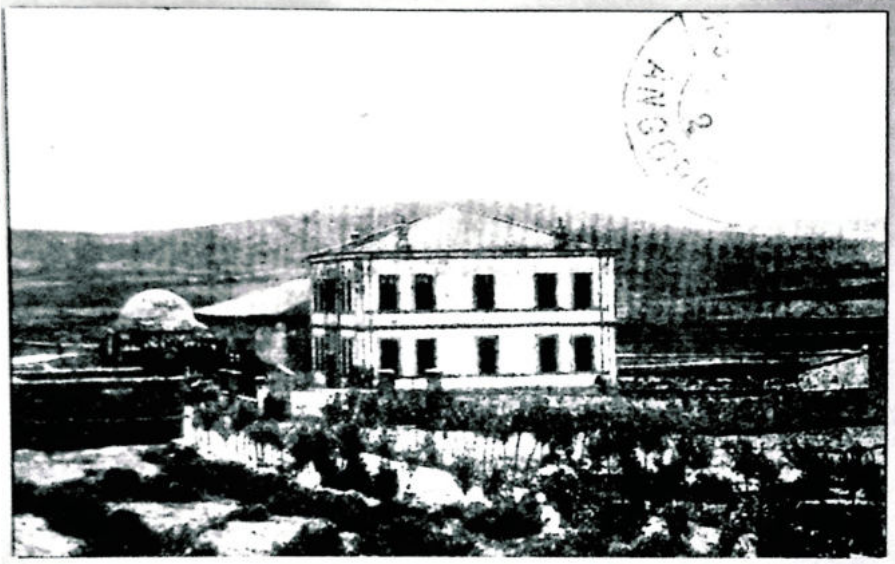
Istanbul'daki Düyunu Umumiye İdaresi merkez binası.

Umumiye İdaresi devlet gelirlerinin %32 sini yönetir ve tahsil eder olmuştur. Yönetim giderlerini tahsil ettiği gelirlerden karşılama olanağına sahip oluşu, örgütün giderek genişlemesine yol açmıştır. Devlet gelirlerinin üçte birini yöneten ve tahsil eden Düyunu Umumiye İdaresi, zamanla Osmanlı İmparatorluğunun Maliye Bakanlığının daha geniş ve güçlü bir örgüt kurmuştu. Maliye Bakanlığında 5.000 dolayında memur çalışırken, Düyunu Umumiye İdaresinde çalışan personel sayısı 8.000 e ulaşmıştı. Dış borç alacaklılarının % 40'ı Fransa, % 29'u İngiltere ve % 3'ü İtalya uyrukluydu.

Birinci Dünya Savaşı'na girildikten sonra dış borç ödemeleri durdurulmuştu. Mondros Mütarekesini izleyen günlerde dış borç alacaklıların % 72'sinin uyruğunda oldukları Fransa, İngiltere ve İtalya Türkiye'yi yer yer işgal ettikten sonra, Düyunu Umumiye İdaresi yeniden faaliyete geçmişti.

Görülüyor ki, Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın henüz eşliğindeyken, savaşın finansmanında kullanılacak gelirlerin, özellikle vergilerin çok büyük bölümü yabancı kökenli Düyunu Umumiye İdaresi'nin elindedir. 19 Mayıs 1919 günü, Düyunu Umumiye İdaresi Anadolu'nun en uzak yörelerine kadar uzanan geniş örgütüyle kendisine bırakılan vergileri ve öteki devlet gelirlerini toplamakta, fakat Anadolu'yu işgal etmiş bulunan İngiltere, Fransa ve İtalya uyruklulara henüz ödeme yapmamaktadır. Zira, Birinci Dünya Savaşı boyunca durdurulan ödemelerle ilgili sorunlar henüz çözüme bağlanamamıştır. Yakında bu sorunlar çözüme kavuşturulacak ve Düyunu Umumiye yabancı alacaklılara dünya savaş yıllarında ödene-meyen taksitlerle birlikte vadesi gelen yeni taksitleri de ödemeğe başlayacaktır.

Bu durumda, zaten fakir ve gelir kaynakları sınırlı olan Anadolu, Düyunu Umumiye İdaresi yönetimi dışında kalan az miktarda ve verimi düşük gelir kaynaklarıyla Kurtuluş Savaşı'nı nasıl sürdürebilecektir? Düyunu Umumiye İdaresinin, Anadolu'da başlatılan Millî

Ankara'daki Düğün Umumiye Müdürlüğü.

Mücadeleye karşı tutumu ne olacaktır? Kendisine bırakılan gelir kaynaklarının Kurtuluş Savaşı'na katkısı nasıl sağlanacaktır? Daha doğrusu İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı yürütülecek Kurtuluş Savaşı'nda, bu devletlerin alacaklı uyrukluları adına toplanan gelirler yine bu devletlere karşı nasıl kullanılabilir? Sırası geldikçe bu soruların yanıtını vermeye çalışacağız.

F-Tütün Rejisi

Ülkemizde 16. yüzyıldan itibaren tütün kullanılmaktadır. 1582 yılında Hollanda ile yapılan anlaşmayla tütün ithaline izin verilmesiyle tütün kullanımı yaygınlaşmıştır.

18. yüzyıl başlarında tütün ekimine başlanılmış ve tütün ekilen araziden dönüm başına vergi alınması öngörülmüştür. Zamanla Türkiye her geçen gün ekim alanları genişleyen, Dünya'nın her yanında tütünleri aranan ve tütün ihracatında önde gelen bir ülke olmuştur.

1859 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere ve Fransa arasında yapılan ticaret anlaşması, tütün ihracatından doğan devlet gelirlerine büyük darbe indirmiştir. Anlaşmaya göre tütünün ithali yasaklanmış, buna karşılık ihraç edilen tütünlerden gümrük alınamayacağı kabul edilmiştir. Kapitülasyonlar aracılığıyla tüm Avrupa devletlerinin yararlandığı bu anlaşmayla, kapitülasyon ayrıcalıklarının görünüşte her iki yana da hak tanıyan, gerçekte tek yanlı bir sömürü biçiminde uygulanan anlaşmalarına bir yenisi daha eklenmiştir. Dünyanın sayılı tütün ihracatçısı arasında bulunan ve tütün ithal etmesi düşünülemeyecek olan ülkemize görünüşte bir hak tanınmakta ve tütün ithali yasaklanmaktadır. Bu iyiliğe karşılık, tütün ihracatından Osmanlı Hükümeti'nin vergi alması önlenmektedir. Böylece, büyük tütün alıcılarımız ucuza tütün elde ederlerken, Osmanlı İmparatorluğu büyük bir gelir kaynağından yoksun kalmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu yabancılar yararına yitirdiği tütün gelirlerini kendi yurttaşlarından çıkarma yoluna gitmiştir. Ülkenin her yanında üretilen tütünlerin ülke içinde başka bir yere gönderilmesi halinde iç gümrük vergisi ve yurtdışında tüketilen tütünden tüketim vergisi alınmaya başlanmıştır. İlk sigara fabrikasının üretime başlamasıyla sigara da tüketim vergisi içine alınmıştır.

Düyunu Umumiye İdaresi'nin kuruluşunu sağlayan kararname gereği, tütünden elde edilen devlet gelirleri, her yıl Düyunu Umumiye İdaresine 750.000 lira ödemek koşuluyla ve 30 yıl süre ile Fransızlar tarafından kurulan ve halk arasında "Reji İdaresi" adıyla anılan bir şirkete verilmiştir.

Reji İdaresi, kendisine tanınan yetkilerle tütün konusunda tam bir tekel kurmuştur. Reji

Reji İdaresi Avrupa gazetelerinde yaptığı reklamlarla Türk sigaralarının satışını artırıyordu.

İdaresi saptanacak fiyatlarla üretilen bütün tütünleri üreticiden satın almak, tüketim vergilerini tahsil etmek, üreticiden satın aldığı tütünleri depolamak için gereği kadar depo inşa etmek yetkileriyle donatılmıştı.

Reji İdaresi'nin sorumluluklarına gelince, her yıl Düyunu Umumiye İdaresi'ne 750.000 lira ödeyecek, ayrıca elde ettiği kârdan yönetim ve öteki giderler düşüldükten sonra geri kalan bölüm Düyunu Umumiye İdaresi, Reji İdaresi ve Osmanlı hükümeti arasında kârın miktarına göre değişen miktarlarda paylaşılacaktı.

Kararnameye göre, Reji İdaresi'nin kârı arttıkça, Düyunu Umumiye'nin ve Reji İdaresi'nin payı da artmakla birlikte, en fazla artış Osmanlı hükümetinin payında oluyordu. Bu ise tütün üreticisi ve tüketicisi yurttaşların zararına uygulamalara yol açıyordu. Zira, Reji İdaresi daha çok kâr etmek için üreticiye piyasa fiyatının çok altındaki fiyatla ödeme yapıyor, tüketicisiye de piyasa fiyatının çok üstündeki fiyatla satıyordu.

Ne var ki, Reji Şirketi kurulduğu yıldan başlayarak tütün tekelinden elde ettiği gelirleri

94, Regent Street, W.

matters dealing with arrangements for
Sole Agents for Illustrated London News

THE ONLY CIGARETTES MADE IN TURKEY.

As supplied to all the Courts of Law, the Principal London
Consuls, and Naval and Military Officers.

PRICES PER 100.

Yendic	12 -	and	13
Special	9 -	10 -	11
En Alfa	7 -	8 6	9
Yaka	6 -	6 6	7
Nazir	4 8	and	5 6
Silam	4 -	and	5

Sold by all Leading Tobacconists.

Assorted samples of 12 Cigarettes
post free on receipt of P.O. for 1 -

Assorted samples of 12 Cigarettes
post free on receipt of P.O. for 1 -

West End District REGIE, 83, PICCADILLY, W.

"REAL PHOTO" POST-CARDS.

Türk sigaralarına ait bir başka reklam.

gizlemeyi başarmış ve ilk üç yıl hesaplarında zarar göstermiştir. Böylece hükümete ilk üç yıl bir kuruş kâr payı ödememiştir. Böylesine kârlı bir tekelin sürekli zarar ettiği için Paris borsasında yalanlanması üzerine kâr göstermeye başlamak zorunda kalmış, fakat nedense hep az kâr göstermiştir. Bu yüzden hükümetin payı hep en düşük oranda olmuştur.

Oysa, Paris borsaları yıllar boyunca Reji İdaresi'nin kârlarını yansıtan bir ayna olmuştur. Reji İdaresi kurulduğu zaman 200 frank ihraç bedeliyle 200.000 adet hisse senedi çıkarılmış, senetler kısa sürede Fransa'da satılmıştı. Reji İdaresi'nin her yıl hissedarlara dağıttığı kârın yüksekliği, sağlam mukavele hükümleri ve koşullarla geleceğinin güvence altında bulunması hisse senetlerinin değerini her geçen gün yükseltmişti. Öyle ki, 1900 yılına gelindiğinde hisse senetleri Paris borsasında 360 franktan işlem görür olmuştur.

Tütün tekelini eline geçiren Reji İdaresi yurt içinde kurduğu yaygın örgütü ve geniş personel kadrosuyla devlet içinde devlet gibidir. Tek amacı, üreticinin binbir emekle yetiştirdiği tütünden elinden geldiğince fazla kâr etmektir. Üreticilere ödenen fiyatlar, piyasa fiyatının çok altında olduğundan, üretici ürününü daha yüksek fiyat veren kaçakçılara satma eğilimindedir. Oysa, üreticinin Reji İdaresi'nden başkasına tütün satması yasaktır. Bu yüzden, çiftçi tütünü kaçak olarak satmanın yollarını arar ve yurt içinde tütün kaçakçılığı kârlı bir iş olarak gelişir. Reji Şirketi kaçakçılığı önlemek için silahlı kolcu örgütü kurar. Bu kez tütün kaçakçılığı tehlikeli, fakat daha kârlı bir iş olarak gelişir. Reji İdaresi de bir ordu gibi örgütlenen silahlı kolcu kuruluşlarının sayısını artırır. Kaçakçılarla kolcular arasındaki kanlı çarpışmalarda her yıl binden fazla insan ölür.

Reji İdaresinin 30 yıllık imtiyaz süresi 1912 yılında bitiyordu. İdare bu süre içinde 33 milyon lira kâr etmiş, Osmanlı hükümetine kâr olarak yalnızca 908.206 lira ödemişti. İmtiyaz süresinin bitimi, Trablusgarp'ta (Libya'da) İtalyanlarla savaştığımız günlere rastlamıştı.

Reji İdaresi'nin silahlı kolcularından biri.

İmparatorluğun savaş giderlerini karşılayacak mali kaynaklardan yoksun olması, yeni borçlanmalara yol açmıştı. Bu arada Reji İdaresinden de 10 milyon lira borç alındı. Yıllardır kârlı imtiyazının süresini uzatma çareleri arayan Reji İdaresi, bu fırsattan yararlandı ve hükümete baskı yaparak imtiyaz süresini 15 yıl daha uzatırmayı başardı.

1919 yılı Mayısında, Reji İdaresi yaygın örgütü, tütün depoları ve bir ordu kuruluşu gibi örgütlenmiş kolcularıyla Anadolu'da faaliyettedir. Devletin en önemli ve kârlı gelir kaynağını elinde tutan Fransız kökenli bu şirket, Anadolu'nun çeşitli kesimlerini işgal eden ve gerektiğinde işgal altında bulundurmadığı yerlere de uzanabilecek durumda bulunan Fransız ordusuna sırtını dayamanın verdiği rahatlıkla, tütün üreticisini daha çok sömürmeye başlamıştır. Tütünü piyasa

Bir başka kolcu

Reji Idaresi kolcuları desrme gezerken.

Kolcularla çapuşun tütün kaçakçuları

fiyatının çok altındaki fiyatlarla satın aldığından, tütün kaçakçılığı eski yıllara oranla daha kârlı olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra terhis edilerek evlerine dönen askerler, yeni iş kuramamanın çaresizliğiyle kaçakçılığa başlamışlardır. Anadolu dağlarında tütün kolcularıyla eski savaşçılar vuruşmakta. Reji Idaresi, yani Fransız şirketi daha çok kâr edecek, daha çok dış borç ödenecek diye kardeşi kanı akmaktadır

Reji İdaresi kolcuları yollardaki bütün taşıtları kontrol ediyorlardı.

Bir başka Reji İdaresi kolcusu

ANADOLU BÜTÜNLEŞME HAREKETİNİN FİNANSMANI

Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan birlikleri Türkiye'yi yer yer işgal edince, hıristiyan orduların işgalinden güç alan azınlıklar da şımarmaya, Türk halkına karşı kötü davranışlarda bulunmaya başlamışlardı. Yıllardır Doğu Karadeniz bölgesinde bağımsız "Pontus Devleti" kurmak için gizli çalışmalar yapan Rumlar artık ortaya çıkmışlardı.

Doğu Karadeniz bölgesindeki Rumlar silahlı çeteler kurarak Türk halkına karşı kanlı eylemlere başlamışlardı. Rum çeteleri Karadeniz'de devriye gezen Yunan savaş gemilerinden sürekli silah ve cephane yardımı alıyorlardı. Türk halkı da kendini korumak için silaha sarılmış, çeteler kurarak Rum çeteleriyle çarpışıyorlardı.

İngilizler Samsun'a bir askeri birlik çıkarmışlardı. Bu İngiliz birliğinin görevi Samsun kesiminde güvenliği sağlamaktı. Fakat İngilizler Samsun kesimindeki Rumların kanlı saldırılarını önleyemiyordu. 1919 yılı ilkbaharında Samsun'da Hamdi adındaki bir teğmen birliğiyle dağa çıkarak Rum çeteleriyle çarpışmalara başladı. Olayı Türk subaylarının organize ettiği silahlı direniş olarak değerlendiren İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri komutanı, hükümete bir nota vererek Samsun kesiminde düzenin sağlanmasını ve silahların toplanarak kendilerine teslim edilmesini istedi. Hükümet, bir ordu müfettişliğinin kurularak Samsun'a gönderileceğini ve isteklerinin en kısa zamanda yerine getirileceğini bildirdi.

İngilizler, bazı Türk ordu komutanlarını Ermeni olaylarına karıştıkları, İngiliz esirlerine kötü davrandıkları gibi sudan gerekçelerle tutuklayıp hapsedmişlerdi. Bu nedenle, ordu müfettişliğine İngilizlerin itiraz edemeyeceği yüksek rütbeli bir komutanın atanması gerekiyordu. Milli Mücadele'ye başlamak için aylardır İstanbul'da önemli komutanlarla gizlice

Mustafa Kemal Paşa yaverleriyle.

Kemal Paşa'nın görev ve yetkileri şu şekilde saptanmıştı; Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atanmış, 3. ve 15. Kolordular emrine verilmiştir: Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindeki vali, kaymakam ve memurlar yardımcı olacaklardır. Mustafa Kemal Paşa bu bölgelerde bulunan silah ve cephanenin toplatılması, çeşitli yerlerde ortaya çıkarak asker toplayan ve silahlı birlikler kuran kuruluşların (Kuvayı Milliye) dağıtılması ile görevlendirilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, 16 kişilik karargahı ve kendisine resmen ödenen 25.000 kağıt lira odenekle Bandırma vapuruyla İstanbul'dan hareket etmiş, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a varmıştır. Son yıllarda Atatürk düşmanlığıyla tanınan bazı yazarlar ilginç iddialar ileri sürmekte. bugünkü bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü Kurtuluş Savaşı'nı baltalamak için her türlü çabayı gösteren son Osmanlı Padişahı ve Halife Vahdettin'e borçlu olduğumuzu ispata çalışmaktadırlar. Atatürk'e karşı tavırlarıyla dikkati üzerlerine çekmek isteyen ve bazı gerici çevrelerin gözündeki kahraman gözükmek için ellerinden geleni ardlarına koymayan bu yazarların amaçlarına araç olmamak için adlarını belirtmeden, ileri sürdükleri iddialara değinmekle yetineceğim.

Bir yazar, Vahdettin'in, Samsun'a hareket etmeden önce Mustafa Kemal Paşa'ya Kurtuluş Savaşı'nı başlatması için para verdiğini iddia etmiş, verilen para miktarını ise ispatı

görüşmeler yapan ve Anadolu'ya geçmek için fırsat kollayan Mustafa Kemal Paşa'nın bu göreve talip olması hükümetin işini kolaylaştırdı. Zira, İngilizler Mondros Mütarekesi imzalandığında Türkiye'nin en büyük kuvvetine komuta eden "Anafartalar Kahramanı" olarak tanıdıkları Mustafa Kemal Paşa'ya hayranlık duyuyorlardı. O'nun ordu müfettişliğine atanmasına itiraz etmediler

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak bastığında, yalnızca Anafartalar kahramanı bir Osmanlı Paşası değildi. Padişah Vahdettin tarafından büyük yetkilerle donatılan, "Dokuzuncu Ordu Müfettişi ve Padişahın Fahri Yaveri" unvanını taşıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yabancı işgallerine karşı başlayan kıpırdanmaları bastırmakla görevlendirilmişti.

Ağdalı bir saray Osmanlıcası ile kaleme alınan talimatta, Mustafa

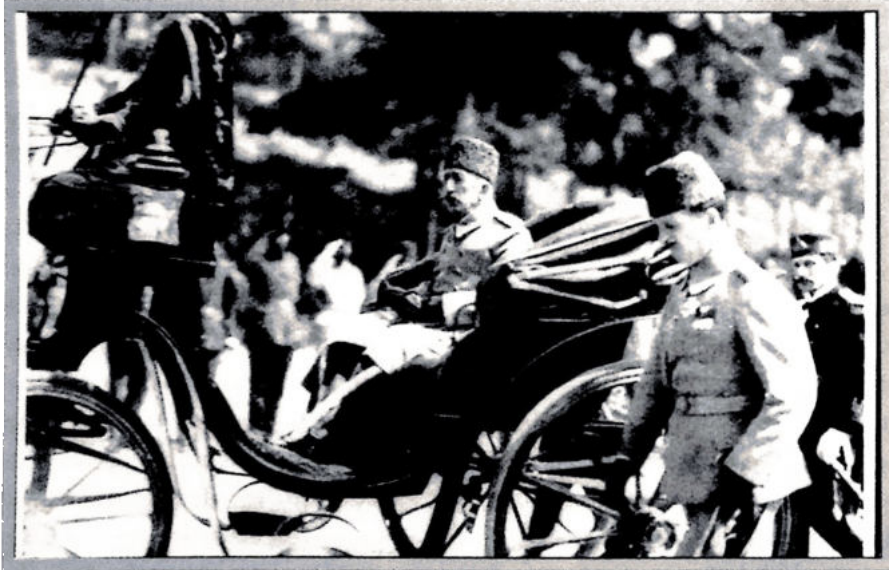
olanaksız söylentilere davandırarak söyle belirtmiştir: "Bir rivayete göre 42.000 altın, bir rivayete göre de 60.000 altın lira."

Bu rivayete dört elle sarılan Atatürk düşmanı öteki yazarlar, rivayete dayandırılan miktarları giderek artırmışlardır. En son olarak, Vahdettin'in kendi kesesinden 40.000 altın lira, devlet butçesinden 360.000 altın lira ile 400.000 kağıt lira verdiği ileri sürülmüştür.

Maliye kökenli bir tarih araştırmacı ve yazarı olarak bu gülünç iddiaları yanıtlamak isterim. Bir kere, Vahdettin kendi kesesinden 40.000 altın lira verecek kadar servet sahibi değildir. Büyük Zateri ve Yunanlıların denize dökülüşünü izleyen günlerde, Vahdettin uzun hazırlıklardan sonra bir İngiliz zırhlısıyla yurt dışına kaçarken, yanında götürebildiği bütün para o günkü kurdan 8.300 altın lira karşılığı 35.000 sterlidir. Yurt dışında

Son Osmanlı Padişahı ve Halidi Vahdettin

Vahdettin selamık törenine giderken.

yayınladığı uzun bildiride, Kurtuluş Savaşı'na karşı olmadığını ispata çalışırken en küçük ayrıntılara değinen Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği ileri sürülen paradan hiç söz etmemiştir. Para vermiş olsaydı, bunu yurtseverliğinin en büyük delili olarak kullanırdı.

Osmanlı İmparatorluğu mali yönden güçsüzlüğüne karşın, Fransa'yı örnek alarak ve Fransız uzmanlardan yararlanarak çağdaş bir mali düzen kurmuştur. Harcamalar yalnızca

Bir İngiliz savaş gemisiyle yurt dışına kaçan Vahdettin, Malta Adası'nda karaya çıkarken.

bütçeden yapılmaktadır. Bütçe dışında harcama yapılabilecek fonlar yoktur. Bütün harcamalar Maliye Müfettişlerinin teftişine ve Sayıştay'ın murakabesine tabidir. Bu nedenle, Vahdettin'in devlet bütçesinden verdiği ileri sürülen 360.000 altın lira ve 400.000 kağıt liranın mutlaka devlet muhasebe kayıtlarına girmesi gerekirdi. Yıllardır Osmanlı arşivlerinde araştırmalar yapan yerli ve yabancı tarihçilerden hiçbiri böylesine önemli bir belgeyle rastlamamışlardır. Kendi görüşleri doğrultusunda belgeler bulabilmek için Osmanlı arşivlerini didik didik eden gerici yazarlar da iddialarını destekleyecek en küçük bir belgeye rastlamış olsalardı, bu belgeyi Atatürk'ü küçük düşürmek için yazdıkları kitapların temel dayanağı yaparlardı.

Bir Osmanlı altın lirası 7,2 gram olduğuna göre, 400.000 altın liranın ağırlığı 2.880 kilodur. O yıllarda yük taşımada kullanılan kırkar kiloluk standart sandıklara konulduğunda, 72 sandık dolusu altın para etmektedir. 400.000 kağıt lira ise hacim itibarıyla yaklaşık 35 standart sandığa sığmaktadır. Toplam 107 sandık paranın Mustafa Kemal Paşa'nın karargahını oluşturan 16 subaydan birkaçının sorumluluğunda olması gerekirdi. Karargahdaki subayların çoğu sonradan anılarını yazmış, hiçbiri bu kadar büyük hacimdeki ve bu kadar çok paraya hiç değinmemiş, fakat resmen ödenen 25.000 kağıt lira tutarındaki ödenek bitince nasıl para sıkıntısı çektiklerini uzun uzun dile getirmişlerdir.

Osmanlı malinesinde çalgış düzeni kurarı Fransız uzmanları Türk meslektaşlarıyla.

Maline müdettişlerinden bir grup.

Mustafa Kemal Paşa'yı ve karargahını İstanbul'dan Samsun'a getiren köhne Bandırma vapurunun kaptanı anılarında yolculuğu ayrıntılı biçimde anlatmış, fakat küçük gemisine yüklenmesi gereken bu kadar yükten söz etmemiştir.

Ote yandan, Bandırma vapuru İstanbul'dan hareket etmeden önce İngiliz kontrol subayları tarafından aranmış, kuşkulu bir durum görülmediği için hareket etmesine izin ve-

Katırlara yüklenmiş kırkır kiloluk standart sandıklar.

Mustafa Kemal Paşa'nın karargahındaki subaylar

ılmıştır. Bu kadar çok yükün İngiliz subaylarının gözünden kaçtığı söylenemez.

Samsun'da liman olmadığından, Bandırma vapuru açıkta demirlemiş, yolcular ve yükleri bir motor ve bir sandal ile kıyıya taşınmıştır. Zaferden sonra motorcu ve sandalciyla sayısız röportaj yapılmış, ne motorcu, ne de sandalci bu kadar çok yükten bahsetmemiştir.

Güvenli taşıma için genellikle kağnılara 5, develere 3 ve katırlara 2 sandık yüklenmek-

Bandırma vapuru

Mustafa Kemal Paşa'ya, karargâhı subaylarını ve eşyalarını vapurlan karaya taşıyan motoru Mustafa Karakuş (soldu) ve sandalı Rıtsağlı Kerim (sağda).

tedir. Bu duruma göre 107 sandık tutan parayı 22 kağıtlık bir konvoyun veya 35 deve den ya da 54 katırdan oluşan bir kervanın taşınması gerekirdi. Böylesine büyük bir konvoy veya kervanın Samsun'dan yola çıkışını ve Havza, Amasya, Tokat, Sivas üzerinden Erzurum'a gidişini hiç mi gören olmamıştır?

O yıllarda piyasada kağıt para kullanılmakta ve 1 altın lira 6 kağıt lira olarak işlem görmektedir. Buna göre, Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği iddia edilen 400.000 altın lira ile

Kağıtlara en fazla 5 sandık yüklenbiliyordu.

* 400,000 kağıt liranın satın alma gücü 2.800.000 lira olmaktadır. Bu kadar büyük miktardaki para Mustafa Kemal Paşa'nın elinde olsaydı, ileride izleyeceğimiz mali sıkıntılar çekilmezdi. 2.800.000 liranın satın alma gücü hakkında fikir verebilmek için, on ay sonra açılacak Büyük Millet Meclisinde milletvekili aylığının 100 lira olduğunu belirtmemiz yararlı olacaktır.

O yıllarda altın uluslararası para niteliği taşımakta ve altın lira dış ticarete döviz olmak kabul edilmektedir. Bir tüfeğin Avrupa silah piyasasındaki fiyatı 5,5 altın liradır ve 400.000 altın lira ile 72.725 adet tüfek alma olanağı vardır. Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş

Küçük bir kağıt konvoyu

Bir decc karavanı

107 sandık parçası 54 kutunun taşınması gerektiğiydi.

Savaşı'nın başında bu büyük olanağa sahip olsaydı, savaş üç yıl sürmez, çok daha önce zafere ulaşırdı. (Ordumuzun, iki yıl sonra Ankara önlerine dek sokulan Yunanlıları bozguna uğrattığı Sakarya zaferini binbir güçlükle sağlanabilen 63.416 tüfekle kazandığını anımsatmak isterim.)

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki ilk işi Anadolu'daki ordu birlikleri ile temasa geçmek olmuştur. Samsun'da İngiliz askeri birlikleri bulunduğundan, daha rahat çalışabilmek için Havza'ya geçmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın maddi kaynaklarının bir bölümü,

Mustafa Kemal Paşa'nın bu günlerde ordu ile yaptığı temaslar sonucunda sağlanmıştır. Gücü ve olanakları sınırlı olan ordudan önemsenerek bir savaşçı güç elde edilememiş olsa bile, ordunun desteğinin sağlanması büyük kazanç olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa aynı günlerde yönetim ve halkla ilişkiler kurmaya başlamış, valiliklere ve komutanlıklara birer talimat göndererek her yerde yabancı işgallerini protesto mitingleri düzenlenmesini, işgal ordularının İstanbul'daki temsilcilerine ve Hükümete etki-leyici telgraflar çekilmesini istemiştir.

Bu talimat sonucu bütün Anadolu'da heyecanlı mitingler düzenlenmişti. Halk, Padişah'ın yaver paşasının talimatını alınca, sırtını Hükümete dayamanın rahatlığı ile coşmuş, yurtseverlerin ateşli konuşmalarını çılgınca alkışlamış, İstanbul'u telgraf bombardu- manına tutmuştu. Gerçekte halk sırtını Hükümete değil, Anadolu'da mücadeleyi başlatmak isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın yurtseverliğine ve görev anlayışına dayıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal direnişi destekleyen tutumu Ege Bölgesi'nde Yunanlılarla silahlı çatışmalara girişmiş olan Kuvayi Milliye akımını güçlendiriyordu. İzmir'in işgalini izleyen günlerde Ege Bölgesindeki "Müdafai Hukuk" ve "Reddi İlhak" dernekleri tarafından Kuvayi Milliye (Ulusal Kuvvetler) adını alan silahlı halk birlikleri kurulmaya başlanmış, bu birlikler Yunanlıların karşısına dikilmiştir.

Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, orada Kurtuluş Savaşı'nın gelecekteki önde gelen kişileri Hamidiye Kahramanı Rauf Bey (Orbay), 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey (Bele) ile buluştu. Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın da görüşünü alarak bir bildiri hazırladı. Tarihimize "Amasya tamimi" adıyla geçen bu bildiri, 22 Haziran 1919 günü

Padişah Vahdettin bir törene giderken.

*Mustafa Kemal Paşa savaş alanlarında kazandığı
madalya ve nişanlarla*

yaşamı boyunca biriktirdiği 800 liranın harcanmasıyla müfettişlik karargahı Amasya'dan Erzurum'a ulaşabilmişti.

İstanbul Hükümeti Samsun'dan itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın davranışlarını kuşkuyla izliyordu. Halka dayalı bir mücadele başlatmak amacıyla Erzurum'da kongre toplanma hazırlıklarına girişince, iradei seniye ile, yani padişah buyruğuyla görevine son verildiği ve İstanbul'a dönmesi gerektiği bildirildi. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a dönmeyeceğini bildirince, bu kez yine iradeyi seniye ile askerlikten çıkarıldı, sahip olduğu rütbe, nişan ve madalyalar geri alındı. Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'ya para vermiş olsaydı, görevden aldığı zaman geri ister, iade etmeyince zimmet çıkartırdı. Rütbesini, nişanlarını ve madalyalarını geri alan Vahdettin, verdiği iddia olunan 400.000 altın ve 400.000 kağıt parayı istemez miydi ve iade etmeyince devlet parasını zimmetine geçirme gibi ağır bir suçla suçlamaz mıydı?

Mustafa Kemal Paşa artık hiçbir dayanağı olmayan bir insandı. Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, kolordusunun emrinde olduğunu söyleyerek ona en büyük güvenceyi verdi.

Askerlikten çıkarıldığı için üniformadan da yoksun kalan Mustafa Kemal Paşa'nın

Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan telgraflarla Anadolu'daki bütün kolordu komutanlıklarına, valiliklere ve kaymakamlıklara iletildi. Bildiride şunlar yer alıyordu:

a)Yurdun bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Hükümet sorumluluğunu kavramış değildir. Milletin istiklâlini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır.

b)Milletin sesini dünyaya duyurmak ve kaderini tayin etmek için bir milli kongrenin toplanması zorunludur.

c)Komutanlar görevlerinden ayrılmayacaklar; görevinden alınanlar, yeni atananın mücadeleyi destekleyecek güvenilir biri olması halinde komutanlığı devredebektedir.

Mustafa Kemal Paşa ve karargahı Amasya, Tokat, Sivas üzerinden Erzurum'a gitti. İstanbul'dan ayrılırken verilen üç aylık ödenek kısa zamanda bitmiş. Mustafa Kemal Paşa'nın tüm

giyeceği sivil elbisesi yoktu. Erzurum Valisi Münir Bey'in bir elbisesini, eski Elazığ Valisi Mazhar Müfit Bey'in bir fesini giyerek kongreye katılan Mustafa Kemal Paşa, delegelerin oylarıyla kongre başkanı seçildi.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919 günü doğu illerindeki Müdafai Hukuk derneklerinin gönderdiği delegelerin katılmasıyla eski bir Ermeni okulunda çalışmalarına başladı. Erzurum'a geliş-dönüş yol giderleri Müdafai Hukuk derneklerince karşılanan delegeler, Erzurumluların konduğu olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler kolordu merkezinde, delegeler yurtsever Erzurumluların evlerinde kalmışlardır.

Erzurum Kongresi ile Anadolu bütünleşme hareketinin ilk adımı atılmıştır. Kongrenin iki haftalık çalışması sırasında alınan kararlar bir bildiri şeklinde dünya kamuoyuna açıklanmıştır.

Bildiri ile yabancı devlet mandası kesinlikle red edilmiştir. Kongrede alınan tek mali karar, dış yardım konusundaki temenni karardır. Ülkenin bütünlüğüne saygılı bir devletin yardımının kabul edilebileceği belirtilmiştir. İleride bağımsızlığa gölge düşürebileceği kaygısıyla dış borçlanmadan hiç söz edilmemiştir. Kongre adına kararlar almak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında "Heyeti Temsiliye" adında bir kurul seçilmiştir.

Erzurum Kongresinden sonra, Sivas'ta bütün Türkiye'yi kapsayacak bir kongrenin hazırlıklarına başlandı. Parasızlık nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye üyelerinin Erzurum'dan Sivas'a gitmeleri sorun oldu. Sonuçta, bir emekli subayın Erzurum Müdafai Hukuk derneğine 800 lira borç vermesiyle sorun çözüldü. Bu parayla üç yaylı at arabası kiralandı. Ekmek, peynir ve zeytinden oluşan kumanyalar satın alındı. Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye üyeleri üç eski otomobil ve üç yaylı araba ile yola koyuldular.

Sivas Kongresi yurdun dört bir yanından gelen delegelerin katılmasıyla 4 Eylül 1919 günü Sivas lisesi salonunda çalışmalarına başladı. Delegelerin yol giderleri kendilerini gönderen Müdafai Hukuk derneklerince karşılanmış, Sivasslılar delegeleri evlerinde ağırlamışlardır. Sivas'taki 3. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Heyeti Temsiliye üyelerini kolo-

*Erzurum Kongresi Başkanı Mustafa Kemal Paşa
üç yaylı at arabasıyla.*

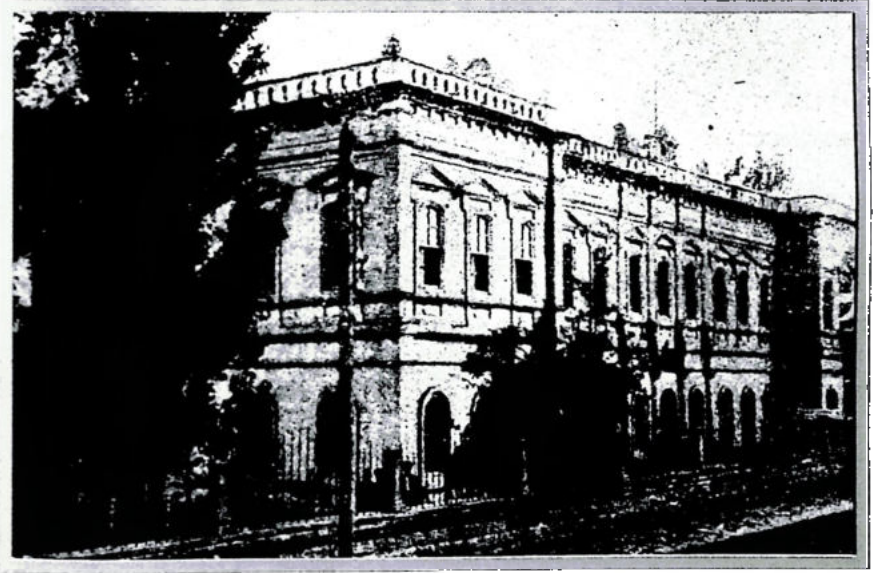
Erzurum Kongresi'ne katılanlardan bir grup kolordu karargahı mensuplarında.

Mustafa Kemal Paşa ve bazı Heyeti Temsiyye üyeleri.

Yaylı arabalar.

Sivas Kongresi'nin yapıldığı lise binası.

du misafirhanesinde ağırlamak istemiştir. Fakat mücadelenin halka dayandırılması istendiğinden, onlar lisede kalmışlardır.

Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi kararları tüm yurdu kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Sivas Kongresi'nin Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı "Batı Anadolu Genel Kuvayi Milliye Komutanı" ataması, kongrenin kendisini Anadolu'yu yönet-

Sivaslıların kongreye katılanlara verdikleri zıvatetten bir görünüş.

meve yetkili saydığını göstermektedir.

İstanbul Hükümeti, Harput Valisi Ali Galip'i Sivas Kongresini basmak ve kongreye katılanları tutuklamakla görevlendirdi. Fakat askeri birlikler harekete geçerek bu girişimi önledi. Ali Galip olayını hükümetin planladığı anlaşılınca, Mustafa Kemal Paşa bütün yöneti-

Mustafa Kemal Paşa Hınceti Temsilîye üyeleriyle

ci ve komutanları durumdan haberdar etti, yöneticilerin Dahiliye Nazırına (İçişleri Bakanı) ve komutanların Harbiye Nazırına (Milli Savunma Bakanı) güven duymadıklarını belirten telgraflar çekmelerini istedi. Çekilen telgrafların Padişaha ulaştırılmaması üzerine, Mustafa

Kemal Paşa Sivas telgrafhanesine giderek Anadolu'daki bütün kolordu komutanlarıyla temasa geçti, İstanbul'a Padişah'la önemli bir konuda görüşmek zorunda olduklarına dair telgraflar çekmelerini istedi. Kolordu komutanlarının telgraflarına İstanbul'da cevap verilmemesi üzerine, Sivas Kongresi Genel Kurulu'nun kararına uyularak İstanbul'un başta telgraf olmak üzere Anadolu ile her türlü ulaşımı kesildi.

İstanbul'un Anadolu ile ilişkisinin kesilmesi üç hafta sürdü ve bu süre içinde Anadolu'yu Sivas Kongresi'nce seçilen "Heyeti Temsiliye" yönetti. Heyeti Temsiliye ilk iş olarak Anadolu'daki İstanbul Hükümeti yanlısı ve milli mücadeleye karşı olan yönetici ve komutanları görevlerinden alarak, yerlerine yurtsever yönetici ve komutanlar atadı. Üç hafta sonunda başka çıkar yol olmadığı anlaşılınca, İstanbul'da hükümet değişikliği oldu. Yeni hükümette Anadolu direnişini benimseyen yurtsever bakanlara da yer verildi.

Heyeti Temsiliye Anadolu'yu yönetmeye başlamıştı. Ancak, Sivas'tan tüm Anadolu'yu yönetmek zor oluyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa Heyeti Temsiliye ile birlikte 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya geldi.

Heyeti Temsiliye'nin baskısıyla İstanbul'da Meclisi Mebusan (Millet Meclisi) toplandı. Milletvekillerinin çoğu Milli Mücadeleyi destekliyordu. Meclisi Mebusan'ın yapısı İstanbul'

Mustafa Kemal Paşa ve bazı Heyeti Temsiliye üyeleri Sivas'tan Ankara'ya hareket etmeden önce.

daki işgal kuvvetlerini, özellikle İngilizler'i tedirgin etmişti. İngilizler 16 Mart 1920 günü Meclisi Mebusan'ı basarak bazı milletvekillerini tutukladılar. Kurtulabilen milletvekilleri kaçarak Ankara'ya geldiler. Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 günü yayınladığı bir tebliğ ile onbeş gün içinde yeniden milletvekili seçimleri yapılarak Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını valilere ve kolordu komutanlarına bildirdi.

KUVAYİ MİLLİYE'NİN MALİ KAYNAKLARI

I-KUVAYİ MİLLİYE'NİN DOĞUŞU

15 Mayıs 1919 günü karaya asker çıkararak İzmir'i işgal eden Yunanlılar, işgal alanlarını genişletmek için hazırlıklara başlamışlardı. Yunanlıların içerilere doğru ilerlemek için hazır-

Kuvayi Milliye'ye öncülük eden yurtseverler.

lık yaptığını öğrenen Ödemiş halkı silahla karşı koymak için 120 gönüllüden oluşan bir silahlı birlik kurdular. Bu silahlı halk kuvvetine, ulusal kuvvetler anlamına gelen "Kuvayı Milliye" adını verdiler.

28 Mayıs günü Tire'yi işgal eden Yunanlılar Ödemiş'e doğru ilerlemeye koyulunca, Yunan komutanına haber gönderilmiş ve Ödemiş'e yaklaşmaları halinde ateşle karşılanacakları bildirilmişti. İlk kez bir direnişle karşılaşan Yunan komutanı bu uyarıdan ürkererek İzmir'deki üstlerini durumdan haberdar etmişti. İzmir'deki Yunan işgal Komutanlığı, bir tabur asker daha göndererek Ödemiş'in işgalini emretmişti.

Böylece, Kuvayı Milliye ile Yunanlılar arasında ilk çarpışma 30 Mayıs 1919 günü başladı. Beş saat süren çarpışmalar sonunda, Yunanlılara ağır yitkiler verdiren Ödemiş Kuvayı Milliyesi, daha fazla tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yunanlılarla 3,5 yıla yakın bir süre devam edecek olan savaşın ilk kurşunları sıkılmış, Kuvayı Milliye ilk yitkilerini vermişti: 2 şehit, 20 yaralı...

Bir Kuvayı Milliye savaşçısı

Kısa zamanda Türkiye'nin her yöresinde yabancı işgallerine karşı koymak amacıyla Müdafai Hukuk dernekleri kuruldu. Ödemiş'teki ilk silahlı halk kuvvetine verilen "Kuvayı Milliye" adı benimsenerek, Müdafai Hukuk derneklerinin ortaya çıkardığı silahlı halk birliklerine de Kuvayı Milliye adı verildi.

Artık Yunan işgaline silahla karşı koymak için yarış başlamış, Denizli'den Ayvalık'a kadar olan bölgede Yunan ilerleyişinin karşısına birbiri ardından kurulan Kuvayı Milliye birlikleri dikilir olmuştu. Dağda gezen eşkiyaların, asker kaçaklarının, emekli subayların, eski yedeksubayların ve Müdafai Hukuk derneklerinin kurdukları Kuvayı Milliye birlikleri hızla çoğalmış; Bergama'nın bir baskınla Yunanlılardan kurtarılması, bu birliklere olan güveni artırmıştı.

Kuvayı Milliye'nin çarpışmasını gösteren temsili bir resim.

Kuvayı Milliye birliklerindeki savaşçı sayısı hızla artmış ve 15.000 kişiye ulaşmıştır. Kuvayı Milliye'nin Kurtuluş Savaşı'nda sağladığı yararlar ve kazandığı başarılar şöylece sıralanabilir: Dünya kamuoyuna Türk halkının işgalleri benimsemediğini kabul ettirmek; Yunan işgal kuvvetlerini oyalamak, ilerleyişlerini durdurmak ve yitik verdirmek; Türk halkını Rum ve Ermeni çetelerine karşı korumak; ordunun örgütlenmesine olanak ve zaman sağlamak; Güney'de Fransız işgal kuvvetlerini durdurmak, işgal edilen kentleri kurtarmak; Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında sık sık görülen milli birliği parçalayıcı nitelikteki iç isyanları bastırmak; Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin otoritesini Anadolu'da kabul ettirmek; Kuvvayı Milliye'nin dağıtılmasından sonra deneyimli savaşçıları ordu emrine vermek ve düzenli orduya çekirdek oluşturmak...

II-KUVAYİ MİLLİYE'NİN YAPISI VE MALİ KAYNAKLARI

Kuvayı Milliye, halkın direnme isteği sonucu ortaya çıkmıştı. Kökü halka dayanıyordu. Gövdesini yurtsever duygularla milli mücadeleye atılan gönüllüler oluşturuyordu. Bu gövdenin dallarında ise her çeşitten insana rastlanıyordu. Dağda gezen eşkiyalar, eteler, zeybekler ile eski yedeksubaylar, tezkere almış askerler, hapishaneden çıkarılan hükümlüler, tutuklular, sanıklar ile sivil aydınlar bir arada bulunuyordu. Dün halkı soyanlar, bugün halkı düşmana karşı savunmak için kan döküyorlar; dün Anadolu'dan çok uzaklarda savaşan eski askerler, bugün yuvasını korumak için savaşıyorlardı.

Kuvayı Milliye'nin ilk kuruluş günlerinde mali kaynağa pek gerek duyulmamıştır. Zira, gönüllülere askeri depolardan silahlar dağıtılmış acele olarak ilerleyen Yunanlıların karşısına çıkarılmıştır. Ancak zamanla Yunan işgalinin gelip geçici bir durum olmadığı anlaşılmış, düşman karşısına çıkan kuvvetlerin sürekli görev yapmaları gerekmiştir. Daha sonra Müdafai Hukuk, Reddi İlhak dernekleri ve öteki halk kuruluşları askere alma usulleri uygulayarak

Dniy halkı soğan eşkijalar bugün halkı düşmandan korumak için sarışıyordu.

Cepheden dönen yedeksıbaylar silaha sarışınlardı.

Kuvayi Milliye birliklerinde kadınlar da vardı.

Kuvayi Milliye birliklerinin sayısını arttırmaya başlamışlardır. Böylece sürekli görev yapan ve sayıları artan Kuvayi Milliye birliklerinin yaşamları için mali kaynaklara gerek duyulmaya başlanmıştır.

Askeri birlik komutanları Kuvayi Milliye'nin gelişmesine katkıda bulunuyordu.

Kuvayi Milliye birlikleri herşeyden önce savaşan kişilerden oluşan silahlı bir topluluktu. Savaşçılar yedirilecek, giydirilecek, barındırılacak, atlarının yemleri ve bakımları sağlanacaktı. Kuvayi Milliye bir halk kuruluşu olduğundan, her türlü ihtiyacının da halk

tarafından karşılanması gerekiyordu. Bu ihtiyaçlar halktan "Nakdi ve Ayni Teberru" adıyla anılan para ve mal şeklinde toplanan bağışlarla karşılanıyordu. Adı bağıştı ama herkes bağışta bulunmak, kendinden isteneni vermek zorundaydı. Bu yönüyle bağışların gerçekte bir vergiden farkı yoktu.

Başlangıçta genel bir kural olmadığı için kimden, ne kadar, ne zaman bağış isteneceğini takdir etmek ve verilmediği zaman zorla almak Kuvayi Milliye komutanının anlayış ve insafına kalyordu. Bir kere bağış istenenden bir kere daha istenmesi veya kişisel ilişkilere dayanılarak bazılarında hiç istenmemesi olağan sayılıyordu.

Bazı Kuvayi Milliye komutanları bağış istemedeki takdir haklarını kötüye kullanmışlar, zaman zaman halkı milli amaçlar uğruna soyar duruma düşmüşlerdir. Özellikle eşkiyalıktan gelme bazı komutanlar bu konuda eski mesleklerini sürdürür olmuşlardır. Bu tür komutanların bulunduğu cephelerin gerisinde bulunan halk yıldırılmış, tedirgin edilmiştir.

Fakir halka oranla daha üstün bağışta bulunma olanağına sahip olan zenginlerin Milli Mücadeleyi destekleme konusundaki tutum ve davranışları oldukça ilgi çekicidir. Çiftlik sahiplerinin, eşrafın, köklü ailelerin servetlerine uygun bağışlarda bulunma yarışında olduklarını görüyoruz. Servetine uygun para ve mal bağışında bulunmamanın vatana ihanet sayılacağı görüşü zenginler arasında yaygındır. Bu yaygın ortak görüş, yurt savunmasında zenginlerin bağış yarışını başlatmalarına ve içtenlikle sürdürmelerine neden olmuştur. Para ve mal bağışının yanısıra, aktif görevler alan çiftlik sahiplerine, köklü ailelere ve eşrafa sık sık rastlanmaktadır. Bazı Kuvayi Milliye birlikleri bunlar tarafından kurulmuş, her türlü ihtiyacı bunlar tarafından karşılanmış, bunlar tarafından yönetilmiştir. Bazı zengin kişiler kendi servetlerine uygun şekilde birkaç gönüllüyü silahlandırıp atlarını da sağlayarak Kuvayi Milliye birliklerine katmışlardır. Birçok çiftlik sahibi, Kuvayi Milliye birliklerini uzun süre çiftliklerinde barındırıp beslemeyi görev bilmişlerdir.

Bir atlı Kuvayi Milliye birliği.

Kuvayi Milliye birliklerinin ritimdaçları halk tarafından karşılanıyordu.

Yarulları halkı tedavi ediyordu.

Kuvayi Milliye'nin ilk günlerinde göze çarpan mali aksaklıklar yalnızca gelir sağlama da değildir. Giderlerin yapılmasında da aksaklıklar vardır. Bir kere, Kuvayi Milliye birliğinin ne kadar harcama yapacağı, gelir sağlanmasında olduğu gibi, birlik komutanının takdirine bağlıdır. Birliklerin bir bütçesi, bir harcama düzeni yoktur. Elde ne kadar para varsa harcanmakta, ne kadar mal varsa kullanılmakta, kalmayınca yeniden bağış istenmekteydi.

Kuvayi Milliye birliklerinde savaşçı başına günde ne kadar para harcanacağı hesaplan-

mamış, düşünülmemiştir. Düzenli orduda olduğu gibi, her savaşçının günde kaç kaloriye ihtiyaç duyacağı ve hangi gıda maddeleri ile besleneceği hususları, o günün koşulları altında düşünülemez kadar geri planda kalmaktadır. Süvarilerin atlarına ve yük beygirlerine verilecek yem miktarı da saptanmamıştır. Bütün bunlar birlik komutanının takdirine bırakılmış, daha doğrusu savaşçılar ne bulurlarsa onunla beslenmiş, atlar bulunan yerlerle ve cepheye yakın çayırıklarda otlatılarak doyurulmuştur. Bu durum birlikler arasında farklılıkların doğmasına neden olmuş, iâşe konusunda düzen kurulamamıştır.

Atlı ve yaya savaşçılardan oluşan Kuvayi Milliye birliği.

Maras'ta bir Kuvayi Milliye birliği.

Savaşçılar üzerlerindeki giysilerle Kuvayi Milliyeye katılmışlardır. Bu sivil giysiler çeşitlilik gösterdiğinden, Kuvayi Milliye birliklerinde giysi yönünden bir düzen yoktur. Yurdu işgal eden düşman ordularının uniformalı askerlerine karşı tek düzelik göstermeyen sivil giysilerle savaşılmaktadır. Antep, Urfa ve Maraş'ta Kuvayi Milliye'nin saldırılarından ağır yitkiler veren Fransızlar, Ankara hükümetine sivil giysili Kuvayi Milliyecilerin devletler hukukuna göre çeteci sayıldıklarını ve yakalandıklarında savaş esiri kabul edilmeyerek ona göre cezalandırılacaklarını bildirmişti. Fransızlara şu yanıt verildi: "Onlar çeteci değil, yurtlarını savunan askerlerimizdir. Giyindikleri de bizim üniformalarımızdır."

Maraş'ta Kuvayi Milliye'nin kazandığı bir zafer kutlaması

III-KUVAYİ MİLLİYEDE MALİ DÜZEN KURMA ÇABALARI

Başlangıçta acele silahlandırılarak Yunanlıların karşısına çıkarılan Kuvayi Milliye birliklerinin sürekli olarak düşman karşısında cepheleri tutması zorunluluğu doğmuş ve Kuvayi Milliyede görülen mali aksaklıklar büyüyerek süregelmişti. Bunun üzerine Kuvayi Milliyenin en fazla aktif olduğu Ege bölgesindeki Müdafai Hukuk dernekleri mali işlerini düzene sokmak için çalışmalara başladı.

A-Balıkesir Kongresi

Yunanlılara karşı başarılı çarpışmaların yapıldığı Soma, Kırkağaç, Ayvalık ve Akhisar cephelerinin bağlı bulunduğu Balıkesir Müdafai Hukuk Cemiyeti, sürekli bir direnişi gerçekleştirebilmek ve Kuvayi Milliyeyi mali düzene kavuşturabilmek amacıyla bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştır. Kongre, Yunan işgalinin başlamasından ikibuçuk ay sonra 26 Temmuz 1919 günü Balıkesir'de toplanmıştır.

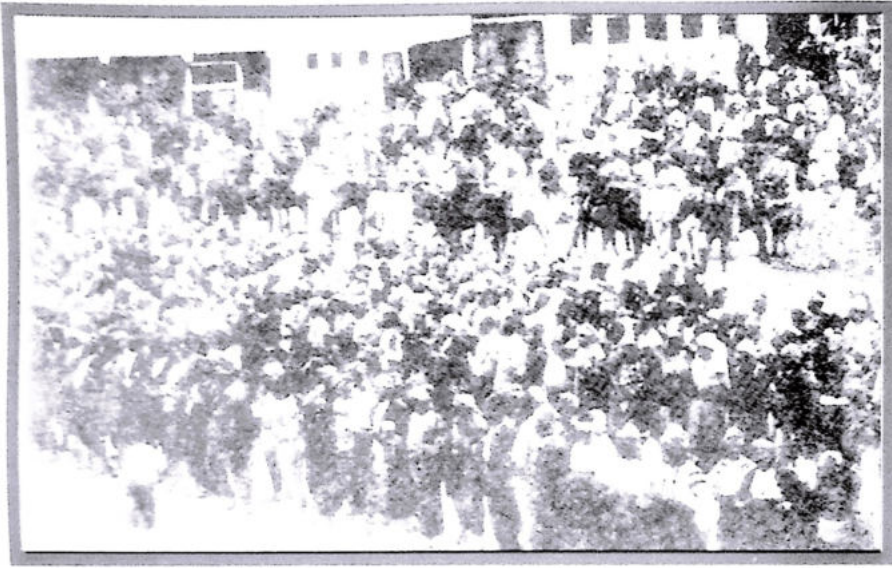
Balıkesir Müdafai Hukuk Derneği kurucularından bazıları.

Beş gün süren Balıkesir Kongresine silahlı direnişe kararlı bir ulusun demokratik yönlemlerle ve halk oyu ile örgütlenme isteği egemen olmuştur. O günün koşulları altında oldukça ayrıntılı ve amaca uygun kararlar alındığı görülmektedir. Alınan kararların gerek yönetim ve gerekse mali yönden sağlam temellere dayanmış olmasında Maliye Müfettişleri Menemenlizade Muvaffak, Ahmet Muhtar ve Ahmet İhsan beylerin katkıları büyüktür.

Balıkesir Kongresi kararları, hem Kuvayi Milliye'nin düzene sokulması için atılan ilk adım olması, hem de daha sonra toplanan Alaşehir, Nazilli ve İzmir Şimal Mıntıkası Kuvayi Milliye Heyeti Umumiye kongrelerine temel oluşturması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Balıkesir Kongresinde 29 maddeden oluşan ayrıntılı kararlar alınmış ve hemen uygulamaya konulmuştur.

Balıkesir Kongresi'nde Yunanlılarla mücadelenin devam ettiği sürece genel seferberlik durumunun mevcut olduğu ve herkesin vatan hizmeti ile yükümlü bulunduğu kabul edilmiş, belirli doğumlu erkeklerin silah altına alınması kararlaştırılmıştır. Böylece Kuvayi Milliye'nin bir halk kurtuluş ordusuna dönüştürülmesi ve ona göre örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Mali yönden de köklü bir örgütlenmeye gidilmiştir. Balıkesir'de ve ilçelerde Teşkilat, Maliye ve Levazım kurulları kurulmuş, silah altına alınanların giderlerinin daha sonra genel giderlerden düşülmek üzere ilçelerce karşılanması yoluna gidilmiştir. Bütün ilçelerin Teşkilat, Maliye ve Levazım kurullarının üstünde yol gösterme, denetleme ve işbirliği sağlama göreviyle yükümlü "Merkez Kurul" kurulmuştur.

Cephelerdeki savaşçıların yedirilme, giydirilme, tedavi ve destek hizmetleri cephe karargahları gerisinde kurulan "Menzil Müfettişliği" tarafından yürütülmektedir. Mali kaynakların sağlanması ikili bir sisteme bağlanmıştır. Önce Kuvayi Milliye birliklerine en yakın olan ve örgütlenmenin en alt düzeyinde bulunan ilçe Teşkilat, Maliye ve Levazım kurulları kendilerine bağlı olan birliklerin giderlerini karşılamakta, yapılan giderler daha sonra genel giderlerden düşülmektedir.

Ankaralı Kuvayı Milliyeçiler

Antep ve Urfa dolaylarında Fransızlarla çarpışan Kuvayı Milliye birliklerinden biri

Genel giderlere katılma payı, her ilçenin büyüklük ve zenginlik derecesine göre kongrede saptanmıştır. Örneğin, en büyük ve zengin ilçe olan Balıkesir merkez ilçesinin genel giderlere katılma payı %21, en küçük ilçe Bergama'nın katılma payı ise %2 olarak tespit edilmiştir. İlçeler genel giderlere katılma paylarına düşen para miktarını para bağıışı şeklinde halktan toplamaktadır. İlçe kurulları kimden ne kadar para isteneceğini belirlemekte ve alınan paralarla en yakın Kuvayı Milliye birliğinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Genel giderler-

den ilçeye düşen pay yapılan harcamalardan fazla ise aradaki fark merkez kuruluna gönderilmekte, noksan ise aradaki fark merkez kurulunca karşılanmaktadır. Bu uygulamayla, Kuvayi Milliye'nin bütün giderlerinin cephelere yakın ilçelere yüklenmesi önlenmektedir.

B-Nazilli Kongresi

8 Ağustos 1919 günü toplanan Nazilli Kongresi'ne Aydın, Denizli ve Muğla illerinden gelen delegeler katılmıştır. Kongrede alınan kararlarla merkezi Nazilli'de bulunmak üzere "Heyeti Milliye" örgütü kurulmuş; bu örgüte bağlı olarak üç il, yedi ilçe ve onbeş bucakta Heyeti Milliye şubeleri açılmıştır.

Nazilli Kongresi de Balıkesir Kongresi gibi genel seferberlik durumunun varlığını kabul etmiştir. Artık, Yunan işgalinin ilk günlerinde olduğu gibi, Kuvayi Milliye birliklerinin yalnızca gönüllülerden ve dağdan inen eşkiya çetelerinden kurulması ile yetinilmemektedir. Halk da savaşmakla yükümlü kılınmaktadır. Ancak bu yükümlülüğe bazı istisnalar getirilmekte ve yürürlükteki "Askerlik Mükellefiyeti Kanunu"na göre askerlik hizmeti dışında tutulanlar silah altına alınmamaktadırlar.

Kongre kararları bir bütün olarak incelendiğinde, bir halk kurtuluş ordusu kuruluşuna geçildiği kolayca anlaşılmaktadır. İllerde 12, ilçelerde 9, bucaklarda 7 ve köylerde 5 kişiyi geçmemek üzere halkın ileri gelenleri tarafından "Heyeti Milliye" adı verilen halk kurulları seçilmektedir. Halkın ileri gelenleri deyimi; eşraf, aydın, yönetici ve subaylar gibi buldukları yörede söz sahibi tanınmış kişileri kapsamaktadır. Halkın birçok sorunları ileri gelen kişilerce çözüme bağlanmakta, kendilerine danışılmakta ve saygı gösterilmektedir. Bu kişilerin Heyeti Milliye kurulları üyelerini seçmeleriyle hem ileri gelenlerin servetleri, bilgileri ve resmi görevlerindeki yetkileri ile Kuvayi Milleyeyi desteklemeleri, hem de seçilen kurul üyelerine halkın güven ve saygı duyması sağlanmaktadır.

Kuvayi Milliye birliklerine savaşçı bulma ve işlerini sağlama görevi sözü edilen halk kurullarına verilmiştir. Bu kurullar ayrıca cephe gerisinde güvenliği sağlamak için silahlı kuvvetler kuracaklar, Yunan işgalinden kaçarak iç bölgelere göç edenlere yardım edeceklerdir.

Nazilli Kongresi bir halk devrim konseyi gibi davranmış, herşeyi halkın kendi gücüyle elde etmesini temel kabul etmiştir. Halkın gücünü kanıtlamak istercesine, İstanbul'daki hükümetten içerilere göç edenler ile cephede çarpışanların ailelerinden muhtaç durumda olanlara dağıtılmak üzere aşar ambarlarındaki buğdayın Heyeti Milliyeler emrine verilmesini istemiştir.

Aşar ambarlarında bulunan buğday, halkın devlete vergi olarak verdiği buğdaydır. Kendisini düşmana karşı korumayan bir hükümete halk vergi ödemiş, hasat mevsimi dolayısıyla Maliye Bakanlığı'nın aşar depoları buğdayla dolmuştur. Buğdaylar depolarda durmakta, buna karşılık içerilere göç eden halk ile işini gücünü bırakarak cepheye döğüşmeye giden savaşçıların gerideki aileleri açlık çekmektedir. Nazilli Kongresi, her şeye rağmen hükümete saygılı davranmaya çalışmakta, doğrudan doğruya aşar ambarlarına el koyarak hükümetin prestijini sarsmaktansa, izin istemeyi uygun bulmaktadır. Olayların gelişmesi

Halkın önde gelenleri Kuvayı Milliye birliği kurup yönetiyorlardı.

sonucu Anadolu'nun devletsiz kaldığı gerçeği iyice ortaya çıkınca, hükümet bir kıyıya itilmiş ve aşar ambarlarına el konulmuştur.

Nazilli Kongresinin en önemli kararları, Kuvayı Milliyeve gelir sağlamak için başvuru-
lacak mal ve para bağışlarının toplamış biçimiyle ilgilidir. Halkın yapacağı bağışların miktarı
köylerde "Köy İhtiyar Heyetleri", kasaba ve kentlerde "Mahalle İhtiyar Heyetleri" tarafından
verilecek bilgilere göre saptanmaktadır. İhtiyar heyetleri Türk kamu yönetimine has ve seçim-
le işbaşına gelen halk temsilcilerinden oluşan bir yönetim kuruluşudur. Böylece, mal ve para
şeklinde bağış toplamada, günümüz götürü vergilendirme tekniklerine uygun, çağdaş ve adil
bir yöntem uygulanmıştır. Ayrıca, Heyeti Milliyelerin denetimi ve teftiş usulu hakkında,
günümüz Maliye Teftiş Kurulu uygulamalarına benzer bir yolun izlendiği dikkati çekmekte-
dir.

C-Alaşehir Kongresi

Balikesir Kongresi kararları, kongreye katılan Balikesir ve çevresindeki ilçelerde uygu-
lanıyordu. Oysa, Yunan işgali içindeki ve işgale yakın yerlerde bulunan bütün cephelerdeki
Kuvayı Milliye birliklerinin düzene sokulması gerekiyordu. Bu nedenle, Balikesir
Kongresinden bir ay sonra Alaşehir'de bir kongre daha toplandı.

Alaşehir Kongresi, Bandırma'dan Denizli'ye dek uzanan tüm Yunan cephesini kap-
samak amacıyla 16-25 Ağustos günleri arasında Alaşehir'de toplanmıştır. Telgraf hatlarının
Yunan işgali altında olması yüzünden haberleşme yapılamamış, atlı haberciler gönderilme-
sine rağmen Aydın ve Nazilli'nin kongreye katılması sağlanamamıştır. Kongrenin daha fazla
gecikmesini önlemek için Aydın ve Nazilli delegeleri geldiklerinde katılmak üzere kongre

çalışmalarına başlamıştır. Aydın ve Nazilli de kongreye katılabilmiş olsaydı, Alaşehir Kongresinin kararları tüm Yunan cephesinde uygulanacaktı.

Alaşehir Kongresinde, Balıkesir Kongresinde alınan kararlar aynen benimsenmiştir. Öte yandan, bir aylık uygulamalarda görülen aksaklıkların giderilmesi için yeni ve ayrıntılı kararlar alınmıştır. Örneğin, cephedeki savaşçıların silahlı olarak cephe gerilerinde dolaşmaları kesinlikle yasaklanmıştır. Bu kararlar, cephe gerisinde bazı yakışıksız davranışları görülen Kuvayi Milliye savaşçılarının yeni olaylara yol açmalarını önlemek istemektedir.

Alaşehir Kongresi, cephelerdeki askeri örgütlemeyi bir kadroya bağlamıştır. Kadroların incelenmesinden, düzenli bir ordu kuruluşunun örnek alındığı ve buna halk kurtuluş ordusu gereklerine göre bazı eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Askeri örgüt ile devlet maliyesi arasındaki ilişki Kuvayi Milliye ile halk kuruluşları ilişkisine dönüştürülmüş, bu nedenle örgütlenmede halk temsilcileri çeşitli denetim görevleri yüklenmişlerdir.

Her cephede bir alay bulunacak biçimde örgütlenmeye gidilmiş, ancak örgütlenmenin temelini bölükler oluşturmuştur. Üç bölükten bir tabur, üç taburdan bir alay kurulmuştur. Çatışmanın olmadığı zamanlar için bir bölükte kırk savaşçının bulunması öngörülmekte ve bu sayıya göre alayların iskeleti kurulmaktadır. Çatışmaların başlaması olasılığı belirtildiğinde, hızla bölüklerin ve taburların doldurulması yoluna gidilmektedir.

Alayların bir iskelet halinde kurulmasının ve bölüklerin kırkar savaşçıdan olmasının nedeni kaynakların yetersizliği ile ilgilidir. Üretimden sürekli kopan kişilerle tam kadrolu alayların sürekli olarak görevde bulunması, özellikle hasat mevsiminde üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan, tam kadrolu alayların sürekli beslenmesi ve barındırılması için gerekli giderlerin karşılanması mali kaynakların kısa zamanda çarpışma olmaksızın tükenmesine yol açacaktır. Bu nedenlerle, çatışma olmadığı zaman dar, çarpışmaların başlayacağı zamanlarda hızla genişleyen kadrolu alaylar kurulması öngörülmüştür.

Kırk kişilik bölüklerin hep aynı savaşçılardan olması da sakıncalı bulunmuştur. Zira bütün savaşçıların tarla, bağ ve bahçelerindeki çalışmalarının ve öteki işlerini görmelerinin aksatılmaması gerekmektedir. Bu amaçla, ayda bir savaşçıları değiştirilmekte, yalnızca her taburda yirmi kişilik sabit bir kuvvet bulundurulmaktadır.

Alaşehir Kongresi kararlarıyla, gerek Kuvayi Milliye birliklerinin yedirilmesi, giydirilmesi ve öteki ihtiyaçlarının sağlanması, gerekse cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi konusunda ileri düzeyde sayılabilecek düzenlemeler yapılmıştır. Cephedeki birliklerin işe ve ikmal ile cephe gerisi hizmetlerin yürütülmesiyle görevli menzil müfettişlikleri kurulmuştur. Menzil müfettişliklerine verilen görevler ile günümüz silahlı kuvvetler levazım hizmeti uygulamaları arasında yakın benzerlik vardır. Menzil müfettişliğinin bir merkez ambarı bulunmakta, ayrıca birlikler için depolar kurulmaktadır. Çatışmaların gelişmesi halinde ise, günümüz ordularındaki gibi oynak dağıtım noktaları açılmaktadır. Her üç günde bir birlik mevcudu bildirilmekte, bu mevcuda göre işe yapılmaktadır. Her subay ve erin günlük yiyeceği tespit edilen yiyecek maddeleri gramajlarına göre hesaplanarak verilmektedir.

D-Kongre Kararlarına Yardımcı Maliyeciler

Kuvayi Milliye'de düzen kurulması için yapılan Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinde sağlam ve çağdaş mali kararlar alınmasında maliyecilerin, özellikle maliye müfettişlerinin büyük katkısı olmuştur.

Izmir'de teftişte bulunan Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini ilk öğrenenlerden biridir. İşgal haberini, 14 Mayıs 1919 günü sabah İtalyan konsolosluğundaki tanıdıkları iletmıştır. Hemen Gümrük Başmüdürlüğüne koşmuş, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini, kasadaki paraların derhal İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini söylemiş, ardından valiye kötü haberi duyurmuştur. Ne var ki, uyarılarına aldırış eden olmamıştır. Ertesi gün Yunanlılar İzmir'i işgal etmişler, başta vali olmak üzere birçok üst düzeydeki yöneticiyi ve komutanı türlü hakaretlerle ve yaralayarak tutuklamışlar, kimi subay ve memurları öldürmüşlerdir. Gümrük kasalarındaki paralar da İstanbul'a gönderilmemiştir. Muvaffak Bey ise İtalyan konsolosluğuna sığınmıştır.

Maliye Müfettişi Muvaffak Bey İtalyan konsolosluğunda Yunanlıların işgal günü İzmir'de yaptıkları zulmü belirten ayrıntılı bir rapor hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir. Bu raporda, teslim olan Türk subay, memur ve askerlerinin barbarca öldürülüşleri, esir subayların işgalden iki saat önce dağıtılan Mayıs ayı aylıklarının Yunan subayları tarafından üstlerinin aranması bahanesiyle çalmış, yerli Rumların Türklere karşı giriştikleri kıyım, Türk evlerine girilerek yağma yapılması, Yunan askerleri tarafından bazı Türk kadın ve kızlarının zorla ırzlarına geçilmesi yer, zaman ve isimler verilerek ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Hükümet bu raporu, Yunan zulmüne ilişkin öteki belgelerle birlikte yayınlayarak Dünya kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Maliye Müfettişi Muvaffak Bey, bir süre İtalyan konsolosluğunda saklandıktan sonra gizlice içerilere kaçmış, işgallere karşı koymak için ileri gelenlerle işbirliği yapmıştır. Muvaffak Bey, aynı günlerde Ege bölgesinde bulunan

Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey.

meslektaşı Maliye Müfettişi Ahmet İhsan Bey ile buluşarak Balıkesir'e gitmiştir. O yöre halkından olmadıkları için Balıkesir Kongresine katılamamışlar, fakat Kongre Başkanı Hacim Muhittin Bey ve kongreye katılan delegelerle sürekli görüşmüşler, alınan kararlarda etkili olmuşlardır. Alaşehir Kongresinde alınan ayrıntılı mali kararlarda ise Maliye Müfettişi Ahmet Muhtar Bey önemli rol oynamıştır.

E-Kongre Kararlarının Uygulanması

Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir kongrelerinde alınan kararların tam anlamıyla uygulanabildiğini ileri sürmek oldukça güçtür. Anadolu'nun o günlerdeki genel durumu, Reddi İlhak ve Müdafai Hukuk Cemiyetleri, Heyeti Milliyeler ile halk kuruluşlarınca askere alma yoluyla kurulan Kuvayi Milliye'nin lider kadrosunu oluşturan kişilerin görüşlerinin, tutum ve davranışlarının farklı oluşu düzensizlik yaratmıştır. Fakat kongre kararlarına göre yönetilen Kuvayi Milliye birliklerinde görülen düzensizlik hiçbir zaman önemli bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır.

Asıl güçlük, dağdan inen eşkiyalardan oluşan birliklerin düzene konulamamasından ve kendi çabalarıyla kurdukları birliklere komuta edenlere söz geçirilememesinden doğmaktadır. Zira, kurdukları birliklere komuta eden eşkiya reisleri ile eşraf, kendilerini kongre kararlarına bağlı saymıyorlardı. Zamanla halk kuruluşlarınca kurulan birliklerin sayısı artmış, buna karşılık eşkiya reisleri ile eşrafın kurdukları Kuvayi Milliye birliklerinin sayısı sabit kalmış ve Kuvayi Milliye içindeki ağırlığı giderek azalmıştır. Bu nedenle, düzensizliğin aları gün geçtikçe daralmıştır.

F-Kuvayi Milliye'nin Gelişmesi

Alaşehir Kongresinden sonra, Ege Bölgesindeki Kuvayi Milliye birliklerinin ve savaşçılarının sayısı hızla artmıştı. Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki Türk halkına yaptığı zulümlerin de Kuvayi Milliye'nin gelişmesine katkısı olmuştu. Yunanlılarla başarılı çarpışmalar yapan Kuvayi Milliye, İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanlığının, İstanbul hükümetine şikayet dolu notalar vermesine yol açmıştı. Kuvayi Milliye birliklerinin Yunanlıları yıpratıcı saldırılarına engel olamayan İstanbul hükümeti ise, utanmadan Yunan kuvvetleri ile Kuvayi Milliye birlikleri arasına Osmanlı birlikleriyle İngiliz, Fransız ve İtalyan birlikleri yerleştirilmesini önermişti. Bu öneriye göre, Osmanlı hükümeti yurttaşlarının kendisini korumak için kurduğu Kuvayi Milliye birliklerinin Yunanlılara zarar vermesini önlemek için resmi silahlı kuvvetlerini kullanacak, yurttaşlarını Yunanlılara karşı koruyamayan silahlı kuvvetleri ile işgalci Yunan kuvvetlerini koruyacaktı.

Kuvayi Milliye birliklerinin ve savaşçılarının sayısının hızla artması sonucunda, silah ve cephane sağlanması önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Kuvayi Milliye birliklerinin ve savaşçılarının sayısının mevcut silahlarla sınırlandırılması tehlikesi belirdi. Yunan işgali

ışında bulunan yerlerdeki tutek ve toplar toplatıldı. fakat çoğunun sürgü kolu ve kaması işgal kuvvetlerince daha önce alındığından, yararlanmak mümkün olmadı. Balya maden fabrikalarında sürgü kolu ve kama yapılmasına çalışıldı. fakat başarı sağlanamadı.

Kuvayı Milliye birlikleri Ege Bölgesi dışında da kurulmaya başlandı. Gebze, Şile, Kartal, Beykoz gibi İstanbul'un Anadolu yakasına yakın yerlerde kurulan birlikler Rum ceteleriyle çarpışıyor. İzmit, Adapazarı, Bilecik kesimlerinde Kuvayı Milliye gün geçtikçe

Rum ceteleriyle çarpışan Kuvayı Milliye birlik ceteleri.

Akbaş cephaneliğini basan Kuvayı Milliye birliği komutanı Köprülülü Hamdi Bey (solda).

gelişiyordu. Bütün bunlar silah ve cephane olan ihtiyacı artırıyordu.

Çanakale Boğazi'nin Trakya kıyısındaki Akbaş'ta birçok silah ve cephane deposu vardı. Bu depolar bir Fransız birliği tarafından korunuyordu. Bir Kuvayi Milliye birliği bir gece baskın yaparak 8.000 tüfek, 300 makineli tüfek ve 5.000 sandık cephaneyi esir alınan Fransız askerleriyle birlikte Anadolu yakasına geçirmeyi başardı. Böylece, silah ve cephane yönünden biraz rahatlığa kavuşuldu.

Adana, Antep, Urfa ve Maraş kesimlerinde kurulan Kuvayi Milliye birlikleri ise Ankara hükümetinin emriyle yakınlarındaki kolordu ve tümenlerden sürekli olarak destek görmüştür.

G-Izmir Kuzey Bölgesi Kuvayi Milliye Genel Kurulu

Başlangıçta yalnızca gönüllülerden kurulan Kuvayi Milliye birlikleri Balıkesir, Alaşehir ve Nazilli Kongrelerinin aldıkları askere alma kararlarıyla hızla çoğalmaya başlamıştı. Silahu ordu veriyor, parayı ve öteki ihtiyaçları bağış şeklinde halk karşılıyor, birlikleri çoğu zaman kaldıkları köyler besliyordu. Fakat, birliklerin sayısı artınca bu önlemler yetersiz hale gelmiş, mali darlık başgöstermişti.

Ege bölgesindeki Kuvayi Milliye'nin mali yönden en sıkıntılı dönemi 1919 yılı sonlarına rastlamaktadır. Cephelerdeki birlikleri ayakta tutabilmek için zaman zaman olağanüstü yollara başvurulmuştur. Örneğin, aşar ambarlarında bulunan ve halkın Osmanlı hükümetine vergi olarak verdiği tarım ürünlerine ve bazı yerlerde bankaların paralarına el konulmuştur.

Sorunların büyümesi üzerine İzmir'den Bandırma'ya kadar uzanan bölgedeki tüm Kuvayi Milliye birliklerinde uygulanacak kararlar almak üzere, 22 Mart 1920 günü Balıkesir'de "İzmir Kuzey Bölgesi Kuvayi Milliye Genel Kurulu" (İzmir Şimal Mintakası Kuvayi Milliye Heyeti Umumiyesi) adıyla bir kongre toplanmıştır. "İkinci Balıkesir Kongresi"

Kuvayi Milliye birliklerinin sayısı hızla artıyordu.

Antep, Urfa ve Maraş kesimlerinde ki atlı Kuvayı Milliye birliklerinden biri.

Kuvayı Milliye birlikleri görsel giysiler giüyorlardı.

Antep Kuvayi Milliyesindeki çocuk yaştaki savaşçılar.

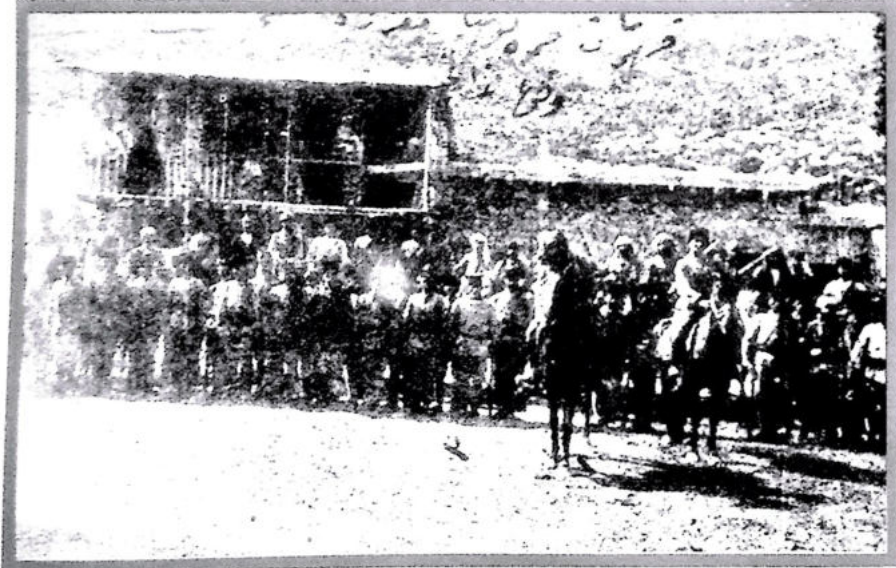

Antep Kuvayi Milliye Komutanları

Maras Kuvayı Milliyesi Güneydoğu Anadolu'daki tümenlerden destek alıyordu.

ağıyla da anılan bu kongrede, Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinde alınan temel kararlar tekrarlanmış, halkın mal ve para biçimindeki bağışlarına ek olarak yeni gelir kaynaklarına el atılmıştır. Belediyeler, bütçelerinde tahmin edilen gelirlere daha fazla tahsilat yapmaları halinde fazlalığın yarısını Kuvayı Milliye'ye devredeceklerdir. Belediyeler, gelirleri arasında bulunan mezbaha ve pazar resimlerini bir kat fazla tahsil ederek Kuvayı Milliye'ye vereceklerdir. Bunlardan başka, bütün tüccar mallarının başka bir yere gönderilmesinden ve başka

Çukurova'daki Kuvayı Milliye Birliklerinden biri.

bir yerden getirilmesinden, malın türüne göre değişik miktarlarda "Oktruva Resmî" alınacaktır.

İzmir Kuzey Bölgesi Kuvayi Milliye Genel Kurulu, Kuvayi Milliye'yi kurup yaşatan halk kuruluşlarının temel kararları aldıkları son kongredir. 23 Nisan 1920 günü Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla artık Anadolu'yu halk temsilcilerinden oluşan bir meclis yönetmeye başlayacak ve Kuvayi Milliye'ye ilişkin temel kararlar bundan böyle Büyük Millet Meclisi tarafından alınacaktır.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞINDAN SAKARYA'YA

I-OLAYLARIN AKIŞI

Büyük Millet Meclisinin açılışından Türk tarihinin en karanlık günlerinden aydınlığa çıkışın gerçekleştirildiği Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar olan dönemin mali kaynaklarını incelemeyen önce, bu çalkantılı dönemin olaylarına tarihi akışı içinde kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

23 Nisan 1920 günü olağanüstü yetkilere ve bir savaş meclisi niteliklerine sahip Büyük Millet Meclisi açıldı. Meclis yurdu düşmanlardan kurtarmak amacıyla toplandığı halde, önce Milli Mücadeleye karşı olanların Meclis'i dağıtmak için başlattıkları iç isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Meclis, toplam gücü 40.000 - 45.000 savaşçı dolayındaki Kuvayi Milliye ve düzenli ordu birlikleriyle, bir yandan İstanbul hükümetinin özel kuvvetler göndermesiyle yaygınlaşan ayaklanmaları bastırmaya çalışırken, bir yandan da cepheleri tutmaya çalışıyordu.

Meclisin iç ayaklanmaları bastırmak için cephelerden kuvvet çekmesinden yararlanan Yunanlılar 22 Haziran 1920 günü bütün cephe boyunca saldırıya geçtiler. Genellikle dağıntık Kuvayi Milliye birliklerince tutulan cepheler kısa zamanda çözüldü. Yunanlılar Balıkesir, Bandırma, Bursa ve Afyon yönünde ilerlemeye başladılar. İki hafta içinde Bursa'ya dek ilerleyerek Bursa'yı işgal ettiler. Daha sonra da Uşak ve çevresini ele geçirdiler.

Büyük Millet Meclisi açılışından beş ay sonra bütün iç ayaklanmaları bastırılmış, Yunan ilerleyişini durdurmuş bulunuyordu. 28 Eylül 1920 günü Doğu Ordumuz Ermenilere karşı saldırıya geçti, Sarıkamış ve Kars'ı kurtardı. Ermenilere karşı kazanılan zafer, ancak düzenli ordu birlikleriyle yapılacak cephe muharebelerinden başarı sağlanabileceğini ortaya koymuştu.

Hızla düzenli ordu birliklerinin sayısının artırılması ve Kuvayi Milliye birliklerinin düzenli ordu birliklerine katılması çalışmalarına başlandı. Artan giderleri karşılamak için bir-biri ardından gelir artırıcı vergi yasaları çıkarıldı.

Kuvayi Milliye'nin en güçlü birliği olan ve "Kuvayi Seyyare" adıyla anılan Çerkez Ethem'in kuvvetleri, iç isyanların bastırılmasında önemli rol oynamıştı. Çerkez Ethem, Büyük Millet Meclisinin Anadolu'da otorite kurmasına çalışmış, büyük hizmetlerde bulunmuş olduğu halde, zamanla bu otoriteyi tanımak istemeyen bir tutumun içine girmişti. Kuvayi Milliye'nin düzenli orduya dönüştürülmesine çalışıldığı günlerde, emrindeki 5.000 kişilik kuvvetle isyan etti.

29 Aralık 1920 günü düzenli ordu birlikleri Çerkez Ethem isyanına karşı harekete geçti. Ordunun bu uğraşından yararlanan Yunanlılar da 6 Ocak 1921 günü Bursa'dan Eskişehir yönünde ve Uşak'tan Afyon yönünde saldırıya geçtiler. Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey (İnönü), Çerkez Ethem karşısında bir miktar kuvvet bırakarak, kuvvetlerinin çoğunu Yunanlıları karşılamak amacıyla İnönü'ye yöneltti. 10 Ocak 1921 günü İnönü'de kanlı çarpışmalar oldu ve Yunanlılar geri çekilmek zorunda kaldı.

İlk kez Yunanlıların karşısına tümüyle düzenli ordu birlikleriyle çıkmış, Batı Cephesinde ilk zafer olan Birinci İnönü Muharebesi kazanılmıştı. Kısa bir süre sonra da, Çerkez Ethem kuvvetleri dağıtıldı, Çerkez Ethem Yunanlılara sığındı.

Birinci İnönü Muharebesi yenilgisinin Yunan kamu oyundaki kötü etkilerini gidermek isteyen Yunan ordusu hazırlıklarını tamamlayarak, bu kez daha üstün kuvvetlerle, 23 Mart 1921 günü yeniden Eskişehir ve Afyon yönünde saldırıya geçti. 26 Mart günü İnönü'deki Türk mevzileri önüne geldi. Beş gün süren çok kanlı çarpışmalardan sonra Yunan ordusu yenilerek geri çekildi. Türk ordusu İkinci İnönü Muharebesini de kazanmıştı.

II- BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞ HAZIRLIKLARI VE İÇ İSYANLAR

Sivas'tan Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa ile Heyeti Temsiliye üyeleri, Ankara'nın dışındaki Kalaba köyü yakınında bulunan Ziraat Mektebi'ne (Tarım Okulu) yerleştiler. Böylece çalışma ve yatacak yer sorunu çözülmüş oldu. Heyeti Temsiliye'nin parasız olduğunu Ankaralılar sezmişlerdi. Ankara eşrafi aralarında topladıkları 1.000 lirayı Müftü Rifat Efendi aracılığıyla Heyeti Temsiliye üyesi Mazhar Müfit Bey'e ulaştırdılar.

Padişah Vahdettin Meclisi Mebusan'ı (Millet Meclisi) dağıtmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye aracılığıyla yaptığı baskıya dayanamadı, Meclisi Mebusan'ın açılmasına razı olmak zorunda kaldı. 1919 yılının son ayları milletvekili seçimleriyle geçti. Mustafa Kemal Paşa, düşman işgali altında bulunan İstanbul'da özgür olunamayacağını ileri sürerek Meclis'in Anadolu'da açılmasını istemiş, kabul ettirememişti.

Seçimler yapılırken, Erzurum ve Sivas kongrelerinin dayanağı olan Müdafai Hukuk derneklerinin desteklediği adayların çoğu milletvekili seçildi. Mustafa Kemal Paşa milletvekili seçildiği halde yabancı askerlerin bulunduğu İstanbul'a gitmedi, Ankara'da kaldı. O artık tek başına Heyeti Temsiliye idi.

Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'ya Dikmen'de kurulan Hattatları Kuvayı Milliye birliği

Mustafa Kemal Paşa Ankara Vilayet konağı önünde kendisini karşılayanları selamlıyor.

Meclisi Mebusan açıldıktan sonra İstanbul'daki hükümet yayınladığı genelgelerle bundan böyle Heyeti Temsiliye'ye Kuvayı Milliye'ye gerek olmadığını açıkladı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan yayınladığı genelgelerle ulusal amaca ulaşılıncaya dek Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayı Milliye'nin görevini sürdüreceğini bildirdi.

Mondros Mütarekesi'nden sonra 1918 yılının Aralık ayında büyükçe bir İngiliz birliği Ankara'ya gelerek Cebeci'ye yerleşmiş, birliğin komutanı Ankara tren istasyonundaki direk-

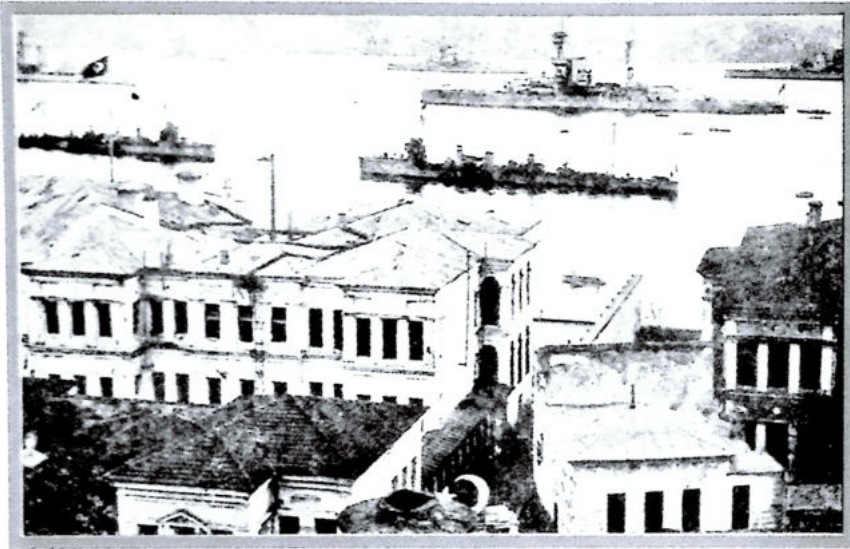
Kalaba Köyü yakınındaki Ziraat Mektebi.

Ankara'daki İngiliz birliği subaylarından biri.

siyon binasından karargah olarak yararlanmıştı. Daha sonra gelen Fransız birliği ise Taşhan Meydanındaki (Şimdiki Ulus Meydanı) Şehir Bahçesine yerleşmiş, birliğin komutanı da Şehir Bahçesinin karşısındaki inşaatı henüz bitmemiş İttihat ve Terakki Kulübü binasının bitmiş bölümlerine karargah kurmuştu.

16 Mart 1920 günü İstanbul'daki İngiliz askerleri Meclisi Mebusanı bastı, kimi milletvekillerini tutuklayıp Malta Adası'na göndermek üzere hapsetti. Bunu öğrenen Mustafa Kemal Paşa kolordu komutanlarına emir vererek Anadolu'daki bütün İngiliz subayları ile İngiliz uyrukluları tutuklatarak hapishanelere doldurdu. Aynı gün Anadolu'daki Düyunu Umumiye ve Reji İdarelerine el koydurarak bunların İstanbul'a para göndermelerini önledi.

Istanbul'daki Meclis-i Mebasa binası önünde demirli İngiliz savaş gemileri.

İngiliz deniz birliği İstanbul caddelerinde

Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1919 günü valilere ve kolordu komutanlarına bir genelge göndererek Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin açılacağını ve bu amaçla milletvekili seçimi yapılmasını bildirdi. Ankara'nın Milli Mücadelenin merkezi olacağını anlayan İngiliz ve Fransız birlikleri Ankara'dan ayrıldılar.

Ankara'da meclis olabilecek tek bina inşaatı henüz bitmemiş olan İttihat ve Terakki Kulübü binasıydı. Binanın kapıları, pencereleri takılmıştı, ama çatısı tümüyle kapanmamıştı. O günlerde Çuğanlar Mahallesinde yapımı sürdürülen bir ilkokul binası için Marsilya tipi

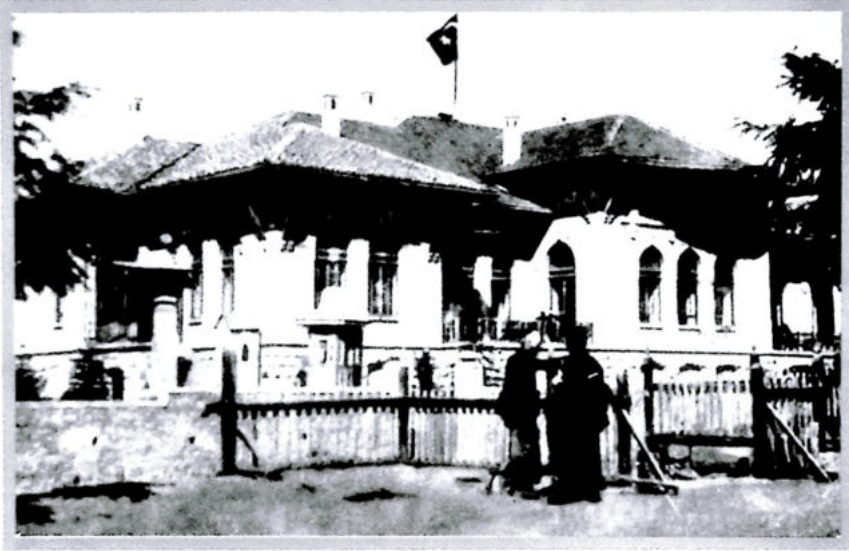
İngilizlerin Malta'da hapsedtikleri milletvekillerinden bir grup.

Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklandığı İngiliz subayları Erzurum hapishanesinde.

kiremitler getirilmişti. Bu kiremitlerle çatının bir bölümü kapatıldı. Boş kalan yerlere Ankara'nın bazı evlerinin çatılarından derlenen kiremitler yerleştirildi. Binanın öteki eksiklikleri giderildi. Meclis toplantı salonu için başkanlık kürsüsü yapıldı. Milletvekillerinin oturmaları için Darülmualiminin Mektebi'nden (Erkek Öğretmen Okulu) getirilen sıralar salona yerleştirildi. Ankara'da elektrik olmadığından, bir kahveden getirilen büyük bir petrol lambası salonun ortasına asıldı. Binanın eksikliklerinin giderilmesi ve Meclis olarak düzenlen-

mesi için gerekli bütün giderler Ankara Mudafai Hukuk Cemiyeti'nin Ankaralılarından topladığı bağışlarla karşılandı. (Ankara Mudafai Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya gelişinden Büyük Millet Meclisi'nin açılışından üç ay sonrasına kadar Heyeti Temsilîye'nin ve Meclisin açılışının tüm giderleri ile iç isyanların bastırılması amacıyla yapılan giderleri karşılamıştır. Bu harcamalar için Ankaralıların yaptıkları bağışların toplamı yaklaşık olarak 600.000 liradır. O günlerde 600.000 liranın çok büyük para olduğunu belirtmekte yarar vardır.)

Büyük Millet Meclisi binası

1920 yılı Ankara'sından bir görünüş

Seçilen milletvekilleri Nisan ayının ilk haftasından itibaren Ankara'ya gelmeye başladılar. Ne var ki, konut bakımından Ankara'nın olanakları çok sınırlıydı. Han bozuntusu iki otelden başka milletvekillerini barındıracak yer yoktu. Bu oteller de dolunca, Darülmüallimin Mektebi'nin sınıfları yatakhanelere dönüştürüldü, karyola ve ranza olmadığından yataklar yere serildi. Bu yatakhaneler sonradan gelen milletvekillerinin barınacağı oldu.

Ankara'nın en görkemli sarayı olan Kalcediye, 1917 yılında çıkan bir yangınla harabeye dönmüştü.

Ankara'ya ilk gelen milletvekillerinden bir grup.

20.000 - 25.000 nüfuslu küçük bir kasabadan farksız olan Ankara'da yemek ihtiyacının karşılanması da önemli bir sorundu. Kentte birkaç köfeci ve küçük lokantanın dışında yemek yenebilecek bir yer yoktu. Sonunda, Darülmualiminin Mektebi'nin salonunda bir tabldot kuruldu. Milletvekilleri aralarında para toplayarak tabldotu yönetmeye ve karımlarını doyurmaya başladılar.

Ankara Darülmualiminin Mektebi (Eskik Öğretmen Okulu).

Bir başka milletvekili çarabı

Ankara Müftüsü Rifat Efendi (ortada)

Valiyece öldürülen Düzce Mal Müdüri Raşat Bey

Ankara'da yeni bir meclisin açılma hazırlıkları ilerlerken, Padişah Vahdettin ve Sadrazam (Başbakan) Damat Ferit Paşa, İngiliz dostu olarak tanınan bir başka haine, Şeyhülislam Dürrüzzade Abdullah'a bir fetva hazırlattılar. 10 Nisan 1920 günü yayınlanan fetvada özetle, herkesin imanı olan Halife ve Padişah Vahdettin'e ihanet edenlerin (yani Milli Mücadeleye katılan yurtseverlerin) öldürülmesinin dini bir görev olduğu, bu görevden kaçmanların ahrette ceza ve işkence görecekları, hak yolundan çıkan Milli Mücadelecilerle çarpışanların büyük sevap kazanarak "Gazilik" mertebesine ulaşacakları, bu uğurda ölenlerin "Şehitlik" mertebesiyle cennete kavuşacakları belirtiliyordu.

Bastırılarak Anadolu'nun dört bir yanına dağıtılan fetvanın etkileri hemen görüldü. 13 Nisan 1920 günü kendilerine "Halifeciler" adını verenler

Düzce'de ayaklandılar. Padişah Vahdettin'in "Paşa" (general) rütbesi verdiği eski jandarma eri Anzavur'un "Kuvayi Muhammediye" (Muhammedin Kuvvetleri) adı altında topladığı insanlarla Balıkesir kesiminde başlattığı isyan genişlemeye başladı.

Ankara Müftüsü Rifat Efendi, 16 Nisan 1920 günü bir karşı fetva yayımlayarak, İstanbul'da düşman işgali altındaki padişahın özgür olmadığını ve bu nedenle çıkarılan fetvanın geçerli sayılamayacağını belirterek, bütün yurtseverleri Milli Mücadeleye katılmaya çağırdı. Anadolu'daki müftü ve hocaların büyük çoğunluğu bu fetvayı desteklediler.

Halifecilerin Düzce'de başlattığı isyan kısa zamanda Bolu ve Gerede'ye yayıldı. Yakaladıkları yurtseverleri vahşice öldürerek Ankara'ya doğru yürüyen halifeciler, Düzce Malmüdürlüğü Reşat Beyi de ayakta bir ağaca astıktan sonra diri diri yakarak öldürdüler. Halifeciler, konuşmak istiyoruz diyerek yanlarına çağırdıkları Yarbey Mahmut Beyi de kalıbece tuzağına düşürerek öldürmekten çekinmediler. Oysa, milletvekili seçilen Yarbey Mahmut Bey birkaç gün sonra açılacak Meclis'e katılacaktı.

III-BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN İLK GÜNLERİ

Büyük Millet Meclisi, halifenin fetvasındaki dinsizlik suçlamasını çürütmek amacıyla, Cuma gününe denk gelen 23 Nisan'da, büyük bir dini törenle açıldı. Önce Hacıbayram Camii'nde Cuma namazı kılındı ve cami avlusunda dualar edildi. Sonra önde Sancağı Şerif olduğu halde ilahilerle Meclis'e gelindi ve kurbanlar kesilerek Meclis açıldı.

Hacıbayram Camii'ndeki dinsel törenden sonra Meclise gidilirken.

Buank Millet Meclisi ommde unulan uçltis töreni.

Musalla Kemal Paşa Meclis balkonundan hitap ederken.

Meclise katılan milletvekilleri toplumun çeşitli kesimlerini yansıtmaktadır. Subay, büyükelçi, vali, öğretmen ve memur kökenli olanlar çoğunluktadır. Halifenin fetvasına karşı çıkan aydın müftü ve hocalar ile yurtsever şeyhler ve aşiret reisleri de Meclis'tedir. Milletvekili seçilenler arasında 4 defterdar, 2 malmüdüdü, 1 sayman ve 3 vergi memuru olmak üzere maliye kökenli 10 memur vardır. Milletvekili seçilen Kelkit Malmüdüdü Ziya Bey ise Ankara'ya gelirken yolda halifeciler tarafından öldürüldüğü için Meclis'e katılamamıştır.

Mustafa Kemal Paşa Trabzon'da taahhüt edilen temsilci grubu ile birlikte hocası milletvekilleriyle birlikte.

Milletvekilleri Toplumun her kesimini temsil ediyordu.

Çalışmalarına başlayan Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip bir savaş ve ihtilal meclisi görünümündedir. Bir başbakanı tarafından kurulan hükümet yoktur. Meclisin kendisi hükümettir. Bakanlar kurulu meclis tarafından seçilir ve meclis adına iş görür. Bu nedenle, bir hükümet başı yoktur. Meclis başkanı aynı zamanda hem hükümet, hem de devlet başkanıdır. Böylece meclis yasama yetkisinin yanısıra yürütme yetkisini de elinde tutmaktadır. Meclisin kapatılmasını sağlamak amacıyla halifecilerin çıkardığı iç isyanlar nedeniyle kendini savunmak zorunda kalan meclis, çıkardığı bir yasayla, milletvekillerini vatana ihanet

Memur ve subay kökenli millet vekilleri çoğunlukta idi.

Subay millet vekilleri üniformalarıyla meclise katılmışlardı.

suçu işleyenleri yargılamak üzere kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yargıç olarak görevlendirmiş ve böylece yargı yetkisini de eline almıştır. Anayasa prensipleri açısından kuvvetler ayrımı değil, kuvvetler birliği prensibi geçerlidir. Öte yandan, milletvekili seçilen ordunun büyük komutanları, valiler ve yüksek dereceli memurlar milletvekili görevlerinin yanı sıra resmi görevlerini de yürütmektedirler. Kısacası, yurdun düşmanlardan kurtarılması amacıyla doğan Büyük Millet Meclisi olağanüstü koşulların gerektirdiği olağanüstü yetkilere sahip bir savaş meclisidir.

Bu gün Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip bir savaş meclisidir.

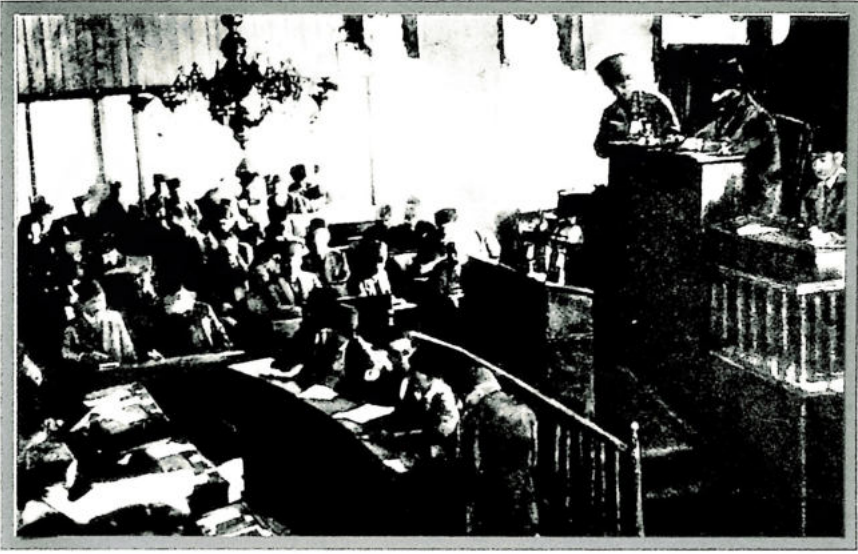

Bu gün Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa

Meclisin açılmasına çok az zaman kala vahşi bir tirmanış gösteren iç ayaklanmalara Meclisin açıldığı gün bir yenisi eklenmiş, 23 Nisan 1923 günü Safranbolu halkı "Biz padişahı isteriz" diye ayaklanmıştı. Gerede'de de buna benzer olaylar olmuş, 200 kadar asi ilceyi işgal etmişti.

Meclis'in bakanları seçmesiyle kurulan hükümet ilk iş olarak, Çerkez Ethem kuvvetlerine Geyve-Adapazarı-Hendek-Düzce; Albay Refet (Bele) kuvvetlerine Beypazarı-Nallıhan-Mudurnu-Bolu-Düzce yönünde ilerleterek isyanları bastırmalarını emretti.

Büyük Millet Meclisi Ankara'ya yaklaşan bu ayaklanmaları bastırmaya çalışırken, Padişah Vahdettin'in Damat Ferit Paşa başkanlığındaki hükümeti hainlikte bir adım daha atarak, Ankara'daki meclisi dağıtmak için İngilizlerin yardımıyla kurulan ve İzmir'deki bir İngiliz savaş gemisinden yönetilen "Halife Ordusu" adındaki

Mistata Kemal Paşa Meclis başkanlık kürsüsünde

İç isyanları bastırın Albay Refet Bey ve Çerkez Ethem kurmaylarıyla.

kuvveti İzmit'ten Ankara'ya doğru yürüyüşe geçirdi.

Çerkez Ethem, Yunan cephesindeki "Kuvayi Seyyare" adıyla anılan kuvvetlerini çekerek, Albay Refet ve Binbaşı Nazım da düzenli ordu birliklerini harekete geçirerek ayrı kollarından isyancıların üstüne yürüdüler ve ayaklanmayı kanlı biçimde bastırdılar. İzmit'ten yola çıkan Halife Ordusu da kısa zamanda bozguna uğratarak dağıtıldı. İç isyanlarda düşmana sıkılması gereken kurşunlarla kardeş kanı dökülmüş, Anadolu'nun mali ve maddi gücü boşu boşuna harcanmıştı.

Yedigat isyanının bastırılması için Semanire, Ankara'da sevgiyle karşılanıyor.

Mustafa Kemal Paşa Ankara tren istasyonundaki direksiyon binası önünde

Ayaklanmalar Ankara'da büyük huzursuzluk yaratmıştı. Bir yandan ayaklananların Ankara'ya yaklaşması önlenmeye çalışılırken bir yandan da güvenlik önlemlerinin artırılmasına çalışıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın oturma ve çalışma yeri olarak yararlandığı kentin dışındaki Ziraat Mektebi'ne gece kurşunlar sıkılıyor, telgraf hatları kesiliyordu. Mustafa Kemal Paşa güvenlik açısından daha elverişli olduğu düşünülen ve birkaç ay önce sine kadar İngiliz komutanının kararıyla olan Ankara tren istasyonundaki direksiyon binasına taşındı. Meclise gelip giderken Mustafa Kemal Paşa'nın otomobilinin her iki yanındaki kapısının önündeki sahanlıkta ateşe hazır iki tüfek bulunuyordu.

Milletvekilleri kendilerini korumak için silahlanmışlardı. Hemen hemen hepsi tabancalıydı. Din adamları genellikle tabancalarını çeket-

Mustafa Kemal Paşa'nın otomobilinin iki yanında ateşe hazır tüfekler vardı.

lerinin, pardesülerinin altında saklıyorlardı. Çoğu ise açıkta, kılıfıyla bellerinde taşıyorlardı. Kimi de tabancayla yetinmiyor, ayrıca göğüslerinde sıra sıra fişeklerle ve ellerinde tüfeklerle Meclis'e geliyorlardı.

Ankara'nın batısındaki bu isyanların bastırılmasıyla uğraşılırken, bu kez Ankara'nın doğusunda Yozgat'ta isyan patlak verdi. Cephelerden çekilen kuvvetlerle iç isyanların bastırılmasına çalışılmasından yararlanan Yunanlılar, tüm cephe boyunca saldırıya geçtiler. Karşılarındaki dağılık Kuvayi Milliye birliklerini geri atarak ilerleyen Yunanlılar Uşak ve Bursa'yı işgal ederek Ege ve Marmara bölgesinin büyük bölümünü ellerine geçirdiler.

IV- MECLİSİN ÇIKARDIĞI İLK MALİ YASALAR

Büyük Millet Meclisi'nin açılış hazırlıklarının hızlandırıldığı günlerde,

Meclise elinde tüfek göğsünde fişeklerle gelenlerden Aydın Milletvekili Hoca Esat Efendi.

Milli Mücadeleye karşı olanlar da İstanbul Hükümetinin desteğiyle ayaklanmışlar, Halife adına hareket ettiklerini ileri sürerek din uğruna halkı ayaklanmalara katılmaya çağır-
mışlardı. Ayaklanmanın elebaşları, türlü dinsel suçlamalarla birlikte, açılacak meclisin halka
ağır vergiler yükleyeceğini ve ilk iş olarak "Ağnan Resmî"ni (Hayvanlar Vergisi) bir misli
artıracağını ileri sürüyor, yandaş toplamaya çalışıyorlardı. Her ailenin en az birkaç hayvanı
olması nedeniyle geniş halk kitlelerini ilgilendiren bir verginin iki misli artırılacağı söylentisi
etkili oluyordu. Nitekim Yozgat'ta ayaklanan Postacı Nazım, Milli Mücadelecilerin hayvan-
lar vergisini artıracağı, yeniden asker toplayacakları ve halifeyi tanımadıkları yolunda pro-
pagandalar yaparak kendisine yandaş toplamıştı.

Hayvanlar vergisine en son 1919 yılında zam yapılmıştı. Son Osmanlı Meclisi Mebusanı
(Millet Meclisi) zamanında da İstanbul Hükümeti yasadaki miktarın dört katı olarak tahsil
edilen vergiyi sekiz kat tahsil etmek için bir yasa tasarısı hazırlayarak Meclisi Mebusan'a sun-
muş fakat tasarı Bütçe Komisyonunda görüşülürken İngilizler Meclisi Mebusan'ı dağıt-
mışlardı. Halk, Ankara'da açılacak meclisin bu artırmayı kabul edeceğine iç isyancıların
telkinleriyle inanmış bulunuyordu. Yeni seçilen milletvekilleri, halkın ilk günden Büyük
Millet Meclisi'ni kuşku ile karşılamasını istemiyorlar, iç isyancıların ellerinden kozların alın-
ması ve türlü zorluklarla karşılaşılacak kuruluş günlerinde halkın desteğinin sağlanması gerek-
tiğine inanıyorlardı.

Büyük Millet Meclisi'nin ilk günü açılış töreniyle geçti. Ertesi gün, 24 Nisan 1920 günü
büyük çoğunlukla tek cümlelik bir yasa kabul edildi. Bu yasa günümüz diliyle şöyleydi:

"Hayvanlar vergisinin eskiden olduğu gibi dört kat olarak alınmasına karar verildi."

Meclisin çıkardığı bu tek cümlelik ilk yasa, bir yasanın değişmediğini bildiren ilginç bir
yasadır. Bu yasa çıkarılırken bilinen yasa şekillerine uyulmamıştır. Yasanın ne adı vardır, ne
de sayısı, kabul tarihi, yürürlük tarihi. Daha çok bir bildiri niteliği taşıyan ve sonradan "1"
sayısı verilen bu yasayı, Meclise karşı ayaklanmayı ve bozgunculuğu önlemek amacıyla sert
cezalar öngören "2" sayılı Vatana İhanet Yasası izlemiştir.

Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 günü çalışmalarına başlamış, ancak ilk beş ay Milli
Mücadeleye karşı olanların çıkarttıkları çeşitli iç ayaklanmaların bastırılmasıyla geçmiştir. Bu
sürede cepheleli Kuvayi Milliye birlikleri ile küçük ordu birlikleri tutmuş, iç ayaklanmalar
da çoğu kez cepheleli Kuvayi Milliye birlikleri tarafından bastırılmıştır. Meclisin
bir yandan kendini savunma zorunda kalarak iç ayaklanmaları bastırmakla uğraşması, bir
yandan da Anadolu'da etkili bir yönetim kurmaya çalışması düzenli orduya geçiş dönemini
uzatmıştır. İç ayaklanmaları çıkaranların olumsuz telkinlerine halkın kapılmamasını sağla-
mak amacıyla, Milli Mücadelenin finansmanı için zorunlu mali yasaların, özellikle gelir
yasalarının çıkarılması aylarca ertelenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun mali kaynaklarına, Büyük Millet Meclisi'nin
açılışından önce, İstanbul'daki Meclisi Mebusan'ın İngilizler tarafından dağıtılması üzerine el
koymuştu. Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye adına bütün kolordu komutanlıklarına,
valilere gönderdiği bildiri ile de Anadolu'daki Osmanlı Bankaları, Dünyunu Umumiye ve Reji
İdareleri gelirlerine el koydurmuş, bunların İstanbul'a para ve değerli maden göndermelerini
önlemişti.

Anadolu vergi gelirlerinin yarısından fazlası yaygın bir örgüte sahip olan Düyunu Umumiye tarafından toplanıyordu. Bu gelirlerin doğrudan doğruya Meclis hükümetince tahsiline pek olanak yoktu. Yeni vergi daireleri kurmak ve personel yetiştirmek uzun zaman alacaktı. Düyunu Umumiye idaresine şu teklif yapıldı:

“Biz savaş halindeyiz. Vergileri toplayıp bize verin. Yalnız masraflarımızı alın. Barış olunca hesaplaşırız.”

Bu teklifin altında, “Teklifimizi kabul etmezseniz sizi Anadolu’dan kovarız” tehdidinin yattığını anlayan Düyunu Umumiye yetkilileri teklifi kabul ettiler. Bu teklif bir bakıma

Ankara Umumiye Müdürlüğü. Bu binadan daha sonra Dışişleri Bakanlığı binası olarak yararlanılacaktır.

Düyunu Umumiye'nin de işine gelmiş, temsil ettikleri dış borç alacaklı yabancıların alacaklarının savaştan sonra ödenmesi garanti edilmişti. Örgüte dokunulmaması ve masraflarının karşılanması bir iyi niyet olarak yorumlanmıştı. Meclis doğrudan doğruya gelirlere el koymamış, örgütü dağıtmamış, dış borçları red etmemiştir.

Boylece hem Düyunu Umumiye idaresinin gelirlerine el atılmış oluyor, hem de idarenin sürekli tahsilat yaparak masraflar çıktıktan sonra kalan net hasılatı Kurtuluş Savaşı emrine aktarması sağlanmış oluyordu. Daha da ilginç yanı, savaşılan İngiltere ve Fransa uyruklu dış borç alacaklılarına ödenmesi gereken para, İngiltere ve Fransa'ya da karşı yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında kullanılacaktı.

Düyunu Umumiye merkezi ile pul ve değerli kağıtların basıldığı damga matbaası İstanbul'da bulunuyordu. Normal zamanlarda olduğu gibi damga ve harç pullarının İstanbul'da basılıp Anadolu'ya gönderilmesi sağlandı. Ankara hükümeti, Anadolu'da satılan pulların parasını İstanbul'a göndermeyip bir gelir olarak bütçeye ekleyecekti. Bu, işgal altında bulunan İstanbul'daki damga matbaasının Kurtuluş Savaşı'nın finansmanına hizmet etmesi anlamı taşıyordu.

Reji idaresi'ne de tütün tekeli ni sürdürmesi, elde edeceği gelirlerden masrafları çıktıktan sonra geri kalan miktarı Ankara hükümetine vermesi, savaştan sonra hesaplaşılması yolunda bir teklif yapıldı. Reji İdaresi, kovulmamak için teklifi kabul etti. Böylece, Ankara hükümeti yeni örgüt kurma ve personel yetiştirme zahmetine girmeden tütün tekeli gelirlerini elde etmiş oluyordu.

Düvunu Umumiye ve Reji İdareleri ile yapılan anlaşmadan sonra Anadolu'nun bütün devlet gelirleri Ankara hükümetinin eline geçmiş oluyordu. Ne var ki, Anadolu'nun Osmanlı İmparatorluğundan devreden ve yürürlükteki vergi yasalarına göre tahsil edilen bütün devlet gelirleri uzun sürecek bir mücadeleyi, bir Kurtuluş Savaşını finanse edebilecek kadar yeterli ölçüde değildi. Üstelik, devlet gelirlerinin büyük bölümünün sağlandığı verimli toprakların, ihracat limanlarının ve sanayi kuruluşları sayılabilecek tesislerin çoğu düşman işgali altında idi. Yurdu düşmanlardan kurtarmak için düzenli ordunun hızla kurulup güçlendirilmesi ve bu amaçla yapılacak büyük harcamaların karşılanması gerekiyordu. Harcamaların karşılanması için de mevcut vergi yasalarında gelir artırıcı değişiklikler yapılmalı ve yeni vergi yasaları çıkarılmalıydı.

Oysa, Anadolu Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle fakir düşmüş, ekonomik kaynakları kurumustu. Halk savaştan, askerlikten, bu savaşları finanse etmek için artırılan vergilerden bıkmıştı. Milli Mücadeleye karşı olanların çıkarttığı ayaklanmalara yeni ve ağır vergiler alınacağı propagandası bayrak yapılmış, halk ayaklanmalara katılmaya

*Maliye Bakanlığı'nın tüm kadrosunun üç adanıyla çalıştığı Ankara Vilayet Komagı. **

çağırılmıştı. Ote yandan, Kuvayi Milliye için para ve mal biçimindeki zorunlu bağışların toplanmasına devam ediliyor, vergi gelirlerinden yarısından fazlası Düvunu Umumiye, geri kalanı Maliye Bakanlığı tarafından tahsil ediliyordu. Bu durumda yeni vergi yasaları nasıl çıkarılacak, mevcut vergi yasalarında gelir artırıcı değişiklikler nasıl yapılacaktı?

Büyük Millet Meclisi işe geniş halk kitlelerini pek ilgilendirmeyen gelir yasaları çıkararak başladı. Mütarekeden sonra düşman işgali altında bulunan yerlere bol miktarda Avrupa malı gelmiş, kimi kişiler bu malları Anadolu'ya sokmaya başlamıştı. Hem lüks tüketim malı niteliğindeki bu mallardan fazla gelir sağlamak, hem de dışarıdan silah almak için kullanılacak altınların tüketim malları karşılığı yurt dışına çıkmasını önlemek amacıyla, bu malların gümrük vergisi beş kat, gümrük depolarından alınan vergi on kat artırıldı. Zonguldak bölgesinden ihraç edilen kömürlerden gümrük vergisine ek olarak yeni bir vergi alınmaya başlandı. Daha sonra, ihraç edilen malların değerleri üzerinden alınan "İhracat Vergisi" kaldırılarak, ihraç edilen malların kilosu ve adedi üzerinden alınan yeni bir "İhracat Vergisi" yürürlüğe konuldu.

V- İLK BÜTÇE ÇALIŞMALARI VE ALINAN TASARRUF ÖNLEMLERİ

Ankara'da bir meclis ve hükümet kurulmuş, Anadolu'nun bütçe gelirlerini tahsile başlamıştı. Kısa sürede Düyunu Umumiye ve Reji İdaresinin tahsil etmekte olduğu devlet gelirlerinin de bütçe gelirleri arasına katılması sağlanmıştı. Artık bir yandan gelirler tahsil ediyor, bir yandan harcamalar yapıyor, bütün bu işlemler bir bütçe olmaksızın yürütülüyordu. Meclis açılmış, Hükümet Anadolu'yu yönetmeye başlamış, fakat bir bütçe hazırlama olanağına kavuşulamamış, aylar geçtiği halde bütçesiz harcamalara devam edilmmişti.

Ankara Hükümeti yoklukla savaşıırken, İstanbul Hükümeti Sèvres'te Türkiye'nin paylaşılmasını kabul eden antlaşmayı imzalıyordu.

Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, Maliye Bakanlığı bütçe hazırlama çalışmalarına başlamıştı. Ancak, elde Anadolu'nun daha önce hazırlanmış bir bütçesi yoktu. Düşman işgalinden artakalan Anadolu topraklarının normal zamanlarda hangi hacimdeki bir bütçe ile yönetilebileceği belli olmadığı gibi, savaşın doğurduğu olağanüstü durumun gerektirdiği

giderlerin hacmini de önceden tahmin etmek mümkün değildi. Üstelik, her geçen gün ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar için ödemeler yapılması zorunluluğu vardı. Yapılacak harcamaların sınırı bilinemediğinden, gider tahminlerinde bulunmak mümkün olamıyordu. Bu nedenle, 1 Mayıs 1920 - 31 Ekim 1920 dönemini kapsayan altı ay için geçici bir bütçe yapılması yoluna gidildi. Bu bütçe ise uygulama süresinin bitmesine iki ay kala yasalaştı. Bu durumda buna geçici bütçe yerine avans olarak harcama yetkisi verilmesi demek daha doğru olacaktır.

1920 yılı Ekim ayı geldiğinde, çalışmaları sürdürülen yıllık bütçe tamamlanamamış bulunuyor ve altı aylık bütçenin süresinin dolması nedeniyle ödemelerin yapılamaması tehlikesi beliriyordu. Bunun üzerine, Maliye Bakanlığınca yeni bir yasa tasarısı hazırlanarak Meclis'e sunuldu. Tasarı ilk altı aylık geçici bütçenin aynısıydı. Şu farkla ki, Kasım ve Aralık ayları için 11.925.400 liranın avans olarak harcanmasına Maliye Bakanlığı yetkili kılıyordu.

Ankara, Anadolu'da doğan yeni bir meclis ve hükümetin faaliyet merkezi, başka bir deyişle yeşeren bir devletin başkenti durumuna gelince, bazı yeni kuruluşların kurulması gerekmişti. Bütçede adı ve ödeneği bulunmayan bu yeni kuruluşlar için harcama yapma olanağı yoktu. Bu nedenle, çıkarılan yasalarla bu kuruluşlara ödenekler verilmiş ve geçici bütçeye katılmışlardır. Ayrıca, geçici bütçe hazırlanırken akla gelmeyen yeni harcamalar için

ek ödenek yasaları çıkarılmıştır. Örneğin, Moskova'da büyükelçilik açılması gerekince Dışişleri Bakanlığı bütçesine ek ödenekler konulmuş; düzenli ordunun savaşçı sayısı hızla artırılırken Milli Savunma Bakanlığı bütçesine konulan ödenek yetmemiş, yeni silah altına alınanların giydirilmesi, donatılması ve eğitim merkezlerine ulaştırılmasında kullanılmak üzere 3.000.000 lira ek ödenek verilmiştir. Posta Telgraf Genel Müdürlüğü bütçesine yeni telgraf hatları çekilmesi için 45.000 lira ödenek eklenmiştir.

Büyük Millet Meclisi bir yandan gelir artırıcı yasalar çıkarmaya çalışırken, bir yandan da harcamaları azaltmak için tasarruf önlemleri almaya çalışıyordu. Milletvekillerinin tasarruf konusunda örnek davranışlarda buldukları görülüyordu. Milletvekili Besim Bey'in (Atalay) anılarından kısa bir bölüm, milletvekillerinin yaşantısı hakkında bilgi edinmek için yeterlidir:

Kışın cephede nöbet tutanlar

“Milletvekili aylığı 100 liraydı. Bunun 20 lirası ordudaki askerlere sigara alınması için kesilir, geriye 80 lira kalırdı. Kalan 80 liranın 25 lirasını ev kirası verirdim. Ev, Meclise çok uzak olan Ayrancı'daydı. Meclise gelmek için bir saat yürürdüm. Ay sonuna kadar 55 lira ile geçinmeye çalışırdım. Bütün arkadaşlar benim gibiydi. Her gün zaten basit olan soframızdan karnımız doymadan kalkardık...”

Daha sonra, kış yaklaşırken, milletvekillerinin ödeneklerinden yapılan kesintilerle cepheadeki nöbetçilerin kışın giymesi için ısıtıcı gocuklar alınarak cephelere gönderildi.

Kışın devlet dairelerinde odundan ve petrolden tasarruf etmek amacıyla sobaların ve lambaların daha az yakılması için, memurlar saat 10,30'dan 16,30'a kadar öğle tatili yapmadan çalıştılar. Ayrıca, gereksiz telgraf haberleşmelerini önlemek için önemli ve acele olmayan haberleşmelerin yazıyla yapılması, buna uymayan memurlardan çekilen telgrafın parasının alınması yoluna gidildi.

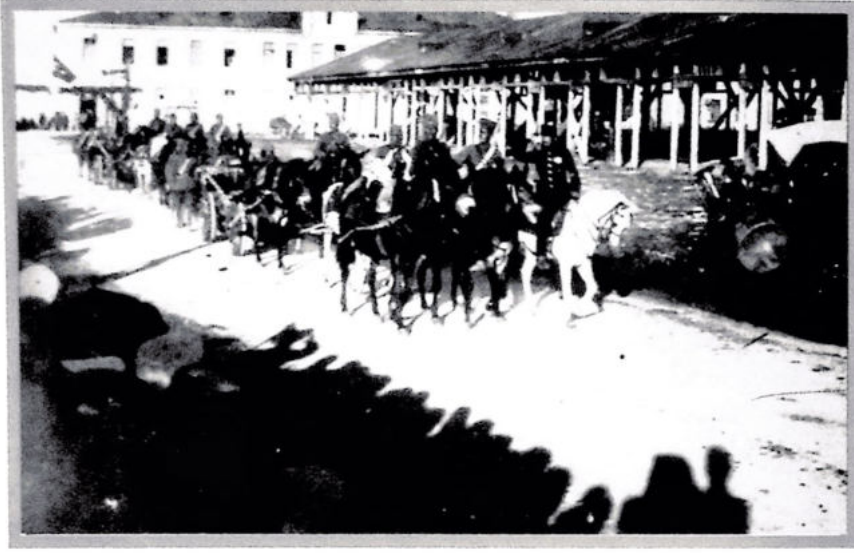
Ülkenin kaynaklarının israf edilmesini önlemek amacıyla ard arda iki yasa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki ile her türlü alkollü içkinin yapımı, ithali ve içilmesi yasaklanmış, aykırı hareket edenler için ağır cezalar getirilmiştir. Öteki yasayla da düğünlerde ceyiz teşhiri, ziyafet verilmesi, çevre merasimi, ağırlık ve hediye verilmesi, bir günden fazla çalgı çaldırılması yasaklanmıştır. Bu iki yasa ile ülke ekonomisinin savaş ekonomisine dönüştüğü günlerde gereksiz harcamaların ve gösteriş için yapılacak tüketimin önüne geçilmek istenmiştir.

VI- GELİR ARTIRICI VERGİ YASALARI

1920 yılı ilk altı aylık geçici bütçesinin uygulama süresinin sonuna yaklaşıldıkça, gelir kaynaklarının yeterli olmadığı iyice ortaya çıkıyordu. Ordunun savaşı sayısının artırılması ve iç ayaklanmaların bastırılması çabaları umulan gelirlerin büyük bölümünü alıp götürmüştü. Devlet gelirleri arasında önemli ağırlığı olan tarıma dayalı vergilerin tahsilinde, hasat mevsimini sona erdiğinden azalma başlamıştı. 1 Mayıs- 31 Ekim 1920 dönemi ilk altı aylık geçici bütçeden sonra, geride mali yıl sonu olan 28 Şubat 1921 gününe kadar dört ay daha vardı. Mevcut gelir kaynakları bu sürenin ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Devlet gelirlerinin sonbahardan itibaren azalan bir seyir izlemesine karşılık, ordudaki savaşı sayısının sürekli artırılması nedeniyle giderlerin artan bir seyir izleyeceği biliniyordu.

Bu durumda tek çare, tarıma dayalı vergiler gibi mevsimlik dalgalanma göstermeyen, tahsili az masraflı ve kolay vergilendirme alanlarına başvurmak olacaktı. Üstelik olaylar halkın yeni külfetlere kolayca katlanabileceği psikolojik ortamın yaratılmasına yardımcı olmuştu. Meclisin yeni ve ağır vergiler alacağı sloganlarıyla yandaş toplamaya çalışanların çıkarttığı iç isyanlar bastırılmış, içte güvenlik sağlanmış ve Doğu Ordusunun Ermenilere karşı zaferler kazanarak Kars'ın ötesine dek toprakları kurtarması Anadolu'nun silahlı mücadele ile kurtulabileceğine halkı inandırmıştı.

Kars'ın kurtarılmasını izleyen günlerde ard arda altı vergi yasası çıkarıldı. Bu yasalarla mevcut vergilerde yapılan gelir artırıncı değişiklikleri şöylece sıralayabiliriz: Tuzun kilosu başına alınan vergi 3 kuruşa çıkarılmış, damga vergisi üç kat artırılmıştır. Elli yapraklık sigara

Ermenilerden kurtarılan Kars'ta uapılan bir geçit töreni

kâğıdından alınan 10 paralık sigara kağıdı tüketim vergisi 20 paraya, kibritin kutusundan alınan 5 para tutarındaki vergi 10 paraya yükselmiştir. Oyun kağıtlarından alınan 5 kuruş tutarındaki vergi 5 kat artırılarak 25 kuruşa çıkarılmıştır. Ayrıca, kahve ve gazinolarda bulunan bilardo masalarının tanesinden yılda 500 kuruş, tavla, dama ve satranç takımlarının tanesinden yılda 300 kuruş vergi alınması öngörülmüştür.

Görülüyor ki, gelir sağlamak için en kısır alanlara el atılmıştır. Bu kısır alanlardan beklenen gelir artışı da çok az olmuştur. Bu yüzden, daha sonra geniş halk kitlelerini ilgilendiren

Kahveelerde bulunan tavla, dama ve satranç oyun takımlarından bile vergi alınması yoluna gidildi.

İç isyanlar nedeniyle hayvanlar vergisine zam yapılamamıştı.

Somonda, hayvanlardan alınan vergi bir kat artırıldı.

ve bütçe gelirlerinin % 5-6'sını oluşturan hayvanlar vergisine bir misli zam yapıldı. İç isyanlar nedeniyle hayvanlar vergisine yapılamayan zam böylece gerçekleştirilmiş oluyordu.

Birinci İnönü zaferinden sonraki günlerde, daha çok 1921 bütçe yılında yararlanılacak olan "Yol Vergisi" üzerindeki çalışmalara hız verilmiş ve 1920 yılı bütçe döneminin bitmesine bir hafta kala 21 Şubat 1921 günü yasa çıkarılmıştır. Yol vergisi, cepheye giden yolların

onarımı ve yeni bazı yolların yapımı gerekçesiyle çıkarılmakla birlikte, asıl amacın gelir sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

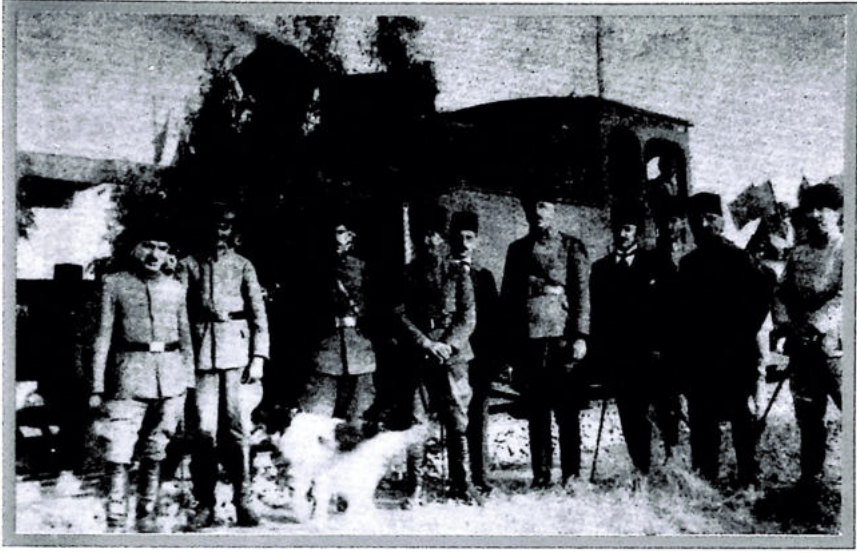
Yol Vergisi Yasası'na göre on sekiz yaşından altmış yaşına kadar herkes yol vergisi ödemekle yükümlüdür. Sakatlıkları doktor raporuyla belgelenenler ile silah altında bulunanlar vergi dışı bırakılmışlardır. Verginin miktarı, her yerin normal işçi gündeliği gözetilmek ve dört işçi gündeliği esas alınmak suretiyle seçilmiş halk kuruluşları tarafından belirlenecektir. Yol vergisini ödemeye mali güçleri olmadığı tespit edilenler, buldukları yerlerin yakınındaki yol onarım ve yapım işlerinde üç gün çalışmak zorundadırlar.

Yol vergisi ödeme gücü olmayanlar yol yapım ve onarım işlerinde üç gün çalıştırıldılar.

Demirgözü yapım ve onarımında çalıştırılanlar.

*İsmet Paşa askeri ulaşımı kolaylaştırmak için cephe gerisindeki
İlgin uakınlarda döşenen dekoratif hattının açılış töreninde.*

VII- DÜZENLİ ORDUNUN KURULUŞ HAZIRLIKLARI

Anadolu bütünleşme hareketlerinin en yoğun olduğu bir dönemde, Sivas Kongresi çalışmaları sürdürüldüğü sırada, Anadolu'nun düşman işgali dışında kalan yerlerindeki dağınık biçimdeki düzenli ordu birliklerinde toplam 34.181 savaşçı bulunuyordu. Büyük Millet Meclisi açılmadan önce firarlar ve iç isyanlardaki dağılmalar nedeniyle bu miktar biraz azalmıştı. Ege ve Güney Anadolu bölgelerinde cepheleri tutan Kuvayi Milliye birliklerinde ise 10.000 - 15.000 dolayında savaşçı vardı. Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde düzenli ordu ve Kuvayi Milliye birliklerindeki toplam savaşçı sayısı 40.000 - 45.000 dolayındaydı.

Oysa, Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde Ege Bölgesinde 100.000'den fazla Yunan, büyük bölümü İstanbul dolaylarında olmak üzere 31.000 İngiliz, İstanbul ve Güney Anadolu'da 38.000 Fransız, İstanbul'da ve Kuşadası ile Antalya arasında 5.000 İtalyan, Kars dolaylarında 16.000 Ermeni olmak üzere Anadolu yaklaşık iyi donatılmış 200.000 kişilik yabancı kuvvetlerin işgali altındaydı. Mevcut 40.000 - 45.000 kişilik dağınık ve yeteri kadar silahlanamamış bir güçle, 200.000 kişilik istila ordularıyla savaşmayı göze almak gerekiyordu.

Kuvvetler arasındaki dengesizlik bununla da bitmiyordu. Ermenilere karşı doğu sınırlarımızı koruyan, merkezi Erzurum'daki 12.701 savaşçıdan oluşan Doğu Ordusunu başka bir yere çekme olanağı yoktu. Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurmak amacıyla Türklere karşı kanlı eylemlerde bulunan Rum çetelerini ortadan kaldırmak için 20.000 kişilik bir kuvvetin bölgede bulundurulması gerektiği hesaplanıyordu.

Bütün bunlardan başka, Anadolu'da Türk egemenliğinin hüküm sürdüğü kabul edilen yerlerde bile tam bir egemenlikten söz edilemiyordu. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını

Doğu Karadeniz kesiminde kanlı eylemlerle bulanan Rum Pontus çetelerinden biri.

önlemek amacıyla Milli Mücadeleye karşı olanların çıkarttığı iç ayaklanmalar Meclisin açılışından sonra da devam etmişti. Meclisin açılışını izleyen aylarda Zile, Yozgat ve Konya'da ayaklanmalar olmuştu. Dağınık birlikler biçimindeki toplam 40.000 - 45.000 kişilik bir kuvvetle cepheler mi tutulacak, Rum çeteleri mi temizlenecek, ayaklanmalar mı bastırılacak, yeni ayaklanmalar olmasın diye jandarma görevi mi yapılacaktı? Bu nedenle bir an önce düzenli ordu birliklerinin ve savaşçı sayısının artırılması gerekiyordu.

Meclisin ilk hükümeti mali kaynakların ne derece kısır olduğunu bildiğinden hızla büyük güçte bir düzenli ordunun kurulmasından söz edemiyor, yalnızca Kuvayı Milliye birliklerine resmi bir nitelik kazandırmakla yetiniyordu. Zira, elde yeterli miktarda silah bulunmadıkça savaşçı sayısını artırmak bütçenin cari giderlerini artırmaktan başka işe yaramayacaktı. Bir yandan yabancı işgalleri, bir yandan iç ayaklanmalar, bir yandan Ermenilerin tehdidi, bir yandan da Rum Pontus çetelerinin kanlı eylemleri Anadolu Türklerine tarihlerinin en karanlık günlerini yaşatırken, genel seferberliğe de gidilemiyordu. Genel seferberliğin gerektirdiği silah, cephane, donanım ve ulaştırma kaynakları kısa zamanda yaratılamazdı. Bütün bunlar sağlansa bile, mevcut mali olanaklarla genel seferberlikle silah altına alınacak 400.000 - 500.000 kişiyi besleyebilmek mümkün değildi.

Bununla birlikte hükümet, genel seferberlik ilanı yerine Maliye Bakanlığının isteği üzerine, Birinci Dünya Savaşı patladığında 21 Temmuz 1914 günü ilan edilmiş olan genel seferberliğin devam ettiğine ilişkin bir kararname yayınlamıştır. Maliye Bakanlığının hükümetten genel seferberliğin devam ettiğine dair karar alınmasını istemesi, 1914 yılında seferberliğin ilanı ile durdurulmuş olan Osmanlı dış borçlarının faiz ve anapara taksit ödemelerinin yeniden başlatılmasını önlemek amacıyla olmuştur. Mali darlık nedeniyle genel seferberliğe gidilememekte, buna karşılık, yine mali nedenlerle genel seferberliğin mevcut olduğu kabul edilmektedir.

VIII- SAVAŞ EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde, Anadolu'nun düşman işgalinden artakalan topraklarında, savaş ekonomisine geçişi sağlayacak sanayi kuruluşları yoktu. Sanayi kuruluşu sayılabilecek birkaç kuruluş ise düşman işgalindeki İstanbul, İzmir ve çevrelerinde bulunuyordu.

Savaş ekonomisi demek ülkenin tüm kaynaklarının savaş araç ve gereçleri ile yiyecek üretimine kaydırılarak üretimin ve stokların artırılması demektir. Anadolu'daki yüzbinlerce küçük ve ilkel tekniklerle üretim yapan tarım işletmeleriyle savaş ekonomisinin tarıma dayalı kesimi yürütülebilirdi. Ama, Anadolu'nun kent ve kasabalarında yöresel gereksinimler için üretim yapan birkaç işçinin çalıştığı demircilerle, tenekeçilerle tüfek, makineli tüfek ve top gibi zamanın silahlarını ve bunların cephanelerini üretme olanağı yoktu.

Bu durumda silah ve cephane elde etmek için üç yol izlenebilirdi: Dış ülkelerden satın almak, başta İstanbul'dakiler olmak üzere işgal altındaki depolardan silah kaçırmak veya Türkiye'nin bağımsızlığına saygılı bir büyük devletin silah yardımı yapmasını sağlamak. Dış yardımları ileride ayrı bir bölüm olarak inceleyeceğimizden, burada ilk iki yolun izlenişi üzerinde duracağız.

Avrupa'nın en büyük silah satıcısı İngiltere, Fransa ve İtalya ile savaş halinde olduğumuzdan, bu ülkelere silah ve cephane satın alınması söz konusu değildi. Öteki Avrupa ülkelerinden silah ve cephane satın almak için de döviz gelirlerine ihtiyaç vardı. Devamlı dış ticaret açığı veren Türkiye ekonomisinin döviz geliri getiren ihracat malları ise daha çok Yunan işgali altındaki Ege bölgesi ile Fransız işgali altındaki Çukurova'da üretiliyordu.

Büyük Millet Meclisi hükümeti ilk iş olarak bir karamame ile ihracatın serbest olduğunu ilan etti. Böylece ihracı mümkün bütün malların ihracatı özendiriliyordu. Daha sonra, Milli Savunma Bakanlığı'nın isteği üzerine ulaşımda yararlanan hayvanların ihracatı yasaklandı. Bunun nedeni, Birinci Dünya Savaşı'nda çok sayıda hayvanın telef olması sonucu süvari ve ulaştırma birlikleri için at ve katır bulunmasında zorluk çekilmesiydi. Daha sonra, döviz harcamalarını kısıtlamak amacıyla tıbbi malzeme dışındaki birçok malın ithali yasaklandı.

Zonguldak bölgesinde büyük çapta maden kömürü çıkarılıyordu. Anadolu'da bu kömürlerin kullanılacağı ağır sanayi ve büyük savaş gemileri yoktu. Demiryolu ve düzgün karayolu bağlantısı olmadığından kömürler içerilere taşınamıyor, bu yüzden Anadolu demiryollarında lokomotifler odunla veya İç Anadolu'da çıkarılan linyit kömürleriyle çalıştırılıyordu. Özetle, Zonguldak maden kömürlerinin savaş ekonomisinde ve savunma hizmetlerinde kullanılması söz konusu değildi. Bu nedenle, Hükümet döviz kazanmak amacıyla Zonguldak kömürlerinin üretimini ve ihracatını artırmak için önlemler aldı, kömür madeni ocaklarında çalışan yetişmiş işçilerin askerlik hizmetlerini erteledi.

Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonucu imzalanan Mondros Mütarekesi ile Türk orduları terhis edilmiş, silahları ve cephaneleri çoğunluğu işgal altındaki İstanbul'da bulunan depolara konulmuştu. Anadolu'da silahlı halk direnişi başlayınca, İstanbul'daki bazı yurtseverler örgütlenerek bu depolardan çeşitli yollarla Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmaya

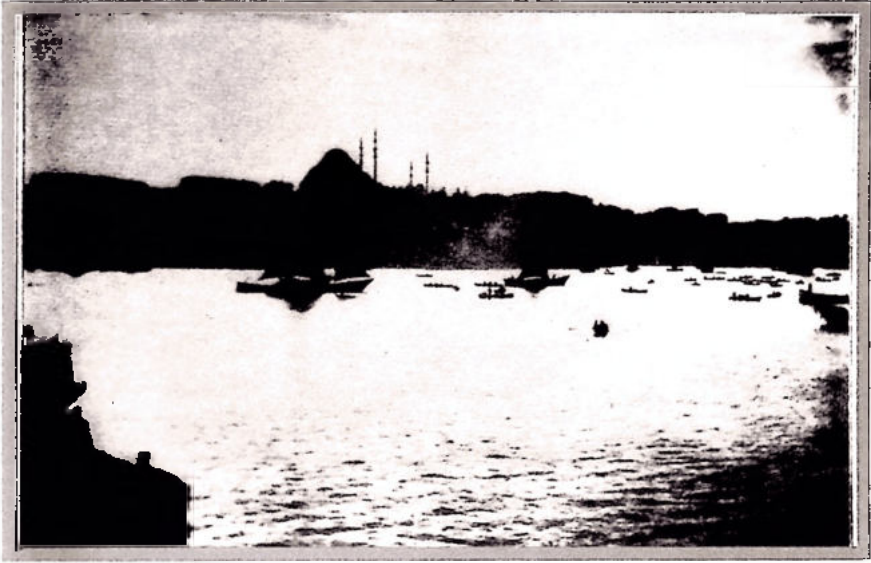
Suçları ce ulastirina birliklerinde varolanlar hayvanlari dusur musak edildi.

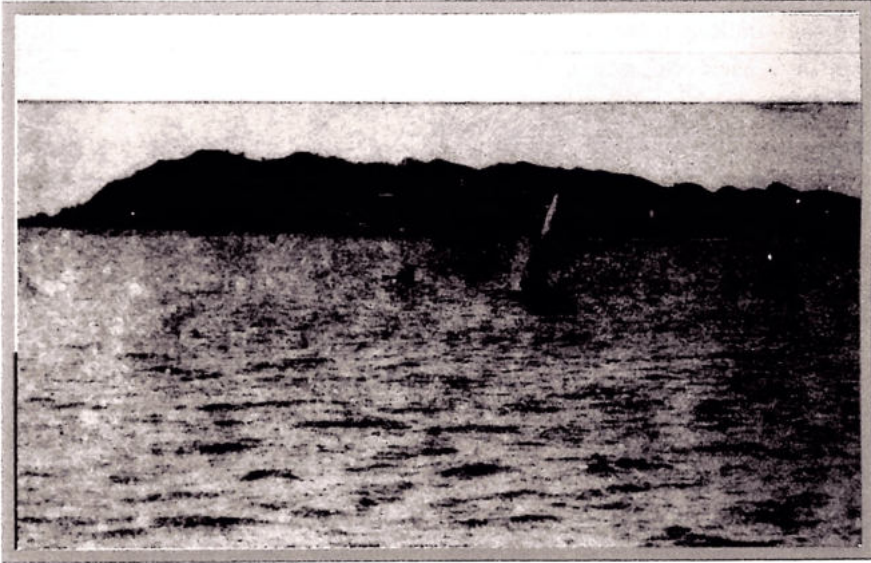
Kömir ilinca atını arttırmak için Zonguldak kömür ocaklarında çalışan işçileri askerlik hizmeti ertelendi.

başlamışlardı. Kaçırılanlar motorlu veya yelkenli küçük teknelerle İnebolu'ya ulaştırılıyor, oradan ulaşım kollarıyla Ankara'ya taşınyordu. Genellikle geceleri ve kıyıya yakın yol alan küçük tekneler Karadeniz'de devriye gezen İngiliz ve Yunan savaş gemilerinin gözlerinden kaçabiliyor, yakalanacaklarını anlayınca kıyıya vurarak yükü boşaltmaya çalışıyorlardı. Tekneler küçük olduklarından yakalandıklarında kayıp az oluyordu. Binbir güçlükte Anadolu'ya kaçırılabilen bir motorlu tekne veya yelkenli dolusu top mermisi, muharebede

bir top bataryasının bir ya da bir buçuk saatlik ateşini zor karşılayacak hacimdeydi.

Istanbul depolarındaki silah ve cephaneler küçük teknelerle kaçırılıyordu.

Kaçırılan silah ve cephaneler birbirine güçlüklerle İnebolu'ya ulaştırılıyordu.

Istanbul'dan Anadolu'ya geniş çapta silah ve cephaneye kaçırılacak bir örgütün kurulması kararlaştırıldı. Kurtuluş Savaşı tarihimizde "M.M. Gurubu" (Müdafai Milliye İstihbarat Gurubu) diye anılan Ankara'ya bağlı bir örgüt kurularak İstanbul'da çalışmalarına başladı. M. M. Gurubu'nun silah ve cephaneye kaçırılmasına, İstanbul'daki yurtseverler tarafından daha

Küçük bir kasaba olan İnebolu, Anadolu'nun dışa açılan tek kapısı olmuştur.

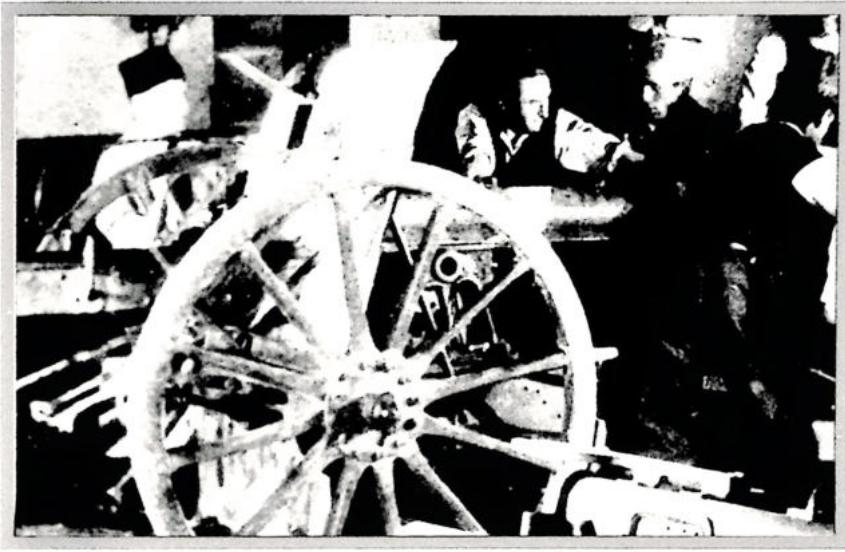
önce kurulmuş olan Muavenet-i Bahriye, Felahi Vatan ve Güneş adındaki gizli örgütler de yardımcı oluyordu.

Osmanlı ordu ihtiyaçları için silah, malzeme ve cephane üretmek, bunların bakım ve onarımlarını sağlamak için İstanbul ve çevresinde bazı askeri fabrika ve tesisler kurulmuştu. "İmalat-ı Harbiye Mektebi" denilen okuldan mezun olanlar ile "İmalat-ı Harbiye" adıyla anılan askeri fabrika ve tesislerin alıp yetiştirdikleri işçi ve ustalar bu kuruluşların personeli ni oluşturuyordu.

Milli Mücadele başlayınca, İmalat-ı Harbiye subay ve ustalarından bazıları, yanlarında taşıyabilecekleri takım ve aletleri de alarak Anadolu'ya kaçmışlardı. Eskişehir'deki demiryolu atelyesinde toplanan bu yurtseverler ilk kez kamaları işgal kuvvetlerince alınmış toplara kama dökmeyi denemişlerdi. Uzun denemelerden sonra toplara kama ve nişangah dökmeyi başarmışlardı. Bu arada, Ankara'daki demirciler süngü, tenekeçiler matra yapmaya başlamışlardı.

İzmit'te askeri ihtiyaçlar için kumaş üreten bir fabrika vardı. İstanbul Hükümetinin Ankara'da yeni açılan Büyük Millet Meclisini dağıtmak için hazırladığı bir tümen gücündeki "Halife Ordusu" adındaki kuvvet İzmit'ten Ankara'ya doğru yürüyüşe geçmiş, fakat kısa zamanda Kuvayı Milliye birliklerince bozguna uğratılmıştı. İzmit'teki askeri kumaş fabrikasının Kuvayı Milliye'nin eline geçmesini istemeyen İngilizler, savaş gemilerinin top ateşiyle fabrikayı tahrip ettiler. Anadolu'daki tek kumaş fabrikası da böylece üretim dışı kalmış oluyordu.

Fabrikada çalışan ustalar, top ateşinin tahribinden kurtulmuş iki tezgahı gizlice kaçırarak Kayseri'ye götürdüler. Anadolu'nun askeri ihtiyaçlar için kumaş dokuyacak dokuma sanayii yalnızca bu iki tezgahtan ibaretti. İki tezgahın üretimiyle silah altına alınan

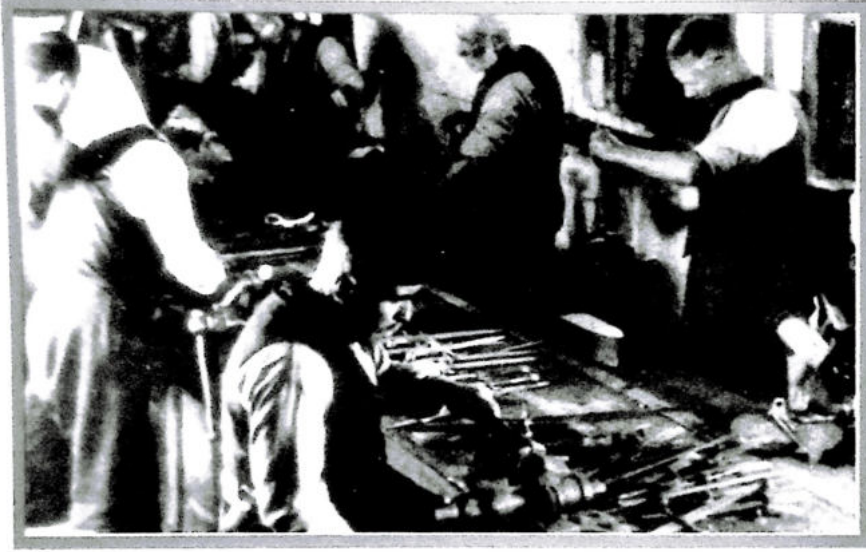
Top onaran İsmailâti Harbîyeciler.

Onarılan bir top devcane atışından önce.

yüzbinilerce insanın giydirilmesi olanaksızdı. Bu nedenle, ordu ihtiyacı kumaş ve bezlerin büyük bölümü Anadolu evlerindeki el ve ayak gücüyle çalışan ilkel dokuma tezgahlarıyla karşılanıyordu.

1920 yılının Ekim ayında, iki ayrı kaynaktan küçük çapta da olsa silah ve cephane karşılama olanagı doğdu. Doğu Ordusunun Ermenilere karşı kazandığı zafer sırasında Ermenilerden 760 top, 100 makineli tüfek ve 4.252 tüfek ele geçirildi. Aynı günlerde, Sovyet

Sungu yapan Ankaralı dönerler

Rusya yardımlarının ilk partisi olarak 2.317 tutek, 2.031 sandık cephane ve 1.694 sungu Trabzon'a ulaştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Suriye cephesindeki bozuk uçaklar Anadolu'ya taşınarak Konya'da depolanmıştı. Konya'da toplanan havacı subaylar, mevcut malzemelerle uçakların parçalarını birbirine uydurarak üç uçağı uçabilir duruma getirmişlerdi. Bu üç uçaklık Türk Hava Gücü ilk kez 15 Ağustos 1920 günü göklerde görev almış. bir uçagımız Kula-Alaşehir arasındaki Yunan askeri hareketlerini gözetlemiş, dönüşte Alaşehir'deki Yunan yığınaklarını bombalamıştı.

Uçaklar ilkel malzemelerden yararlanılarak uçurulabiliyordu. Uçakların kanatları bez kaplamaydı ve zaman zaman değiştirilmesi gerekiyordu. Kanat bezlerinin değiştirilmesinde kullanılan "emait" maddesi bulunamadığından, onun yerine kola ve jelatin kullanılıyordu. Uçak motorlarındaki bujileri yenileme olanağı bulunamadığından, eski bujiler sık sık temizlenerek monte ediliyordu. Bakımları ve parça yenilemeleri yapılamayan uçaklar görev sırasında havada arızalanıyor, süzülme uçuşlarıyla hatlarımızın gerisine gelebilen uçaklar bulabildikleri duzlüklere inmeye çalışıyorlar, bu inişlerde uçaklar hasar görüyordu.

Birinci İnönü Muharebesine ancak iki uçagımız katılabilmiş. Cephe Komutanına çok değerli hava gözetleme raporları vermişlerdi. Bu uçaklardan birisi muharebenin en kızgın anında Türk ve Yunan hatları arasına zorunlu iniş yapmış, Yunanlıların eline geçmesin diye uçağı yakon pilot güçlükle hatlarımıza ulaşmıştır. Geri kalan tek uçagımız ise İkinci İnönü Muharebesi'ne bir gün kala bir Yunan uçagını kovalamak üzere havalandıktan sonra yere çakılmış ve pilotumuz şehit olmuştur. Böylece, İkinci İnönü Muharebesi başladığından göklerimiz bir tek uçaktan da yoksun kalmıştı. Muharebe başladıktan sonra Konya'daki

Parçacıklık nedeniyle bakımı ve onarımı yapılmadığı için düşen bir uçakımız ve şehit olan pilotu.

malzemelerle uçabilir durumu sokulan bir uçak cepheye yetişmiş ve İkinci İnönü Muharebesinin tüm hava keşif hizmetleri bu tek uçakla yürütülmüştür.

SAKARYA GÜNLERİ

Yunanlılar İkinci İnönü Muharebesinde de yenilince, bütün güçleriyle saldırarak savaşa kesin olarak son verme kararı aldılar. İki ay süren hazırlıktan sonra Batı Anadolu'daki yerli Rumları da silah altına alarak savaşçı sayısını 220.000 kişiye çıkardılar. Bunun yaklaşık 85.000'ini cephe gerisi hizmetler ile işgal ettikleri topraklarda güvenliği sağlamak için ayıracak, geri kalan 135.000 kişiyi cepheye sürececek ve kısa zamanda Ankara'ya ulaşacak şekilde bir plan hazırladılar.

"Büyük Ankara Seferi" adını verdikleri plana göre artık iki kez denenmiş olan İnönü mevzilerine doğrudan saldırımdan vazgeçiyorlar, bir kuşatma ve yok etme taktiği uyguluyorlardı. Bir kol İnönü yönünde saldırırken, daha güçlü bir kol Afyon üzerinden geniş bir kuşatma hareketiyle Eskişehir'in doğusuna varacak ve Ankara yolunu kesecekti. Bu geniş kuşatma hareketiyle Türk ordusu ya toptan yok edilecek, ya da tutsak alınacaktı. Sonra, Ankara'yı almak için yalnızca yürümek yetecekti. Ankara alındıktan ve oradaki son özgür Türk Devleti ortadan kaldırıldıktan sonra "Büyük Bizans Devleti" ilan edilecekti. Ardından, Kral Constantine İstanbul'a gidecek ve Yunan Yarımadası, Trakya ve Kızılırmak'a kadar Anadolu'nun batı yarısını içine alan Büyük Bizans Krallığı tacını giyecekti.

Yunanistan'da herkes yakında "Megalo İdea" nın (Büyük Ülkü) gerçekleşeceğine kesin gözle bakıyordu. Yunanlılar yüzyılların düşünün gerçekleşeceğini gösteren belirtiler olduğuna inanıyor, bu inanç "Büyük Ankara Seferi" ni daha da kutsallaştırıyordu. "Constantinople" u, sözlükteki anlamıyla "Constantine Kenti" ni Türkler aldıktan sonra adını "İstanbul" a çevirmemişler miydi? Kenti savunurken elinde kılıcıyla ölen son Bizans Kralı 13. Constantine'in kılıcını bir başka Kral Constantine'in eline alarak İstanbul'u Türklerden kurtaracağı ve orayı yeniden "Constantinople" yapacağı yolundaki kutsal inanç yüzyıllardır

yaşayıp bugünlere gelmemiş miydi? Şimdiki Kral Constantine Bizans tahtındaki sürekliliği sürdürmek için "14. Constantine" ünvanını almamış mıydı? İşte şimdi bir başka Kral Constantine, hem de 14. Constantine gelmiş kutsal seferine çıkıyordu.

Atina'dan dinsel törenlerle ve halkın çılgınca gösterileriyle uğurlanan Kral Constantine, bir savaş gemisiyle İzmir'e geldi ve Batı Anadolu'daki Yunan ordusunun başkomutanlığını üstüne aldı. Askerlerinin arasında dolaştı, onlara moral verdi. Saldırı hazırlıklarını denetledi.

Yunan Kralı Konstantin yaralı Yunan askerlerini ziyaret ediyor.

10 Temmuz günü 4.609 subay ve 131.533 er olmak üzere 136.142 savaşçıdan oluşan Yunan ordusu, ileri sürülmüş Türk birlikleri ile çarpışarak ilerlemeye başladı. 13 Temmuz günü her tarafta Türk mevzilerinin önüne varılmıştı. Saldıran Yunan ordusunun silah gücü 66.300 tüfek, 1.285 makineli tüfek, 460 top ve iki uçak taburu idi. Silahlar son model ve İngiliz yapısıydı.

Yunan saldırısını kırmaya çalışan Türk ordusu ise 6.855 subay ve 122.186 er olmak üzere 129.041 savaşçıdan oluşuyordu. Bu savaşçılar çoğu eski ve değişik tipte 55.879 tüfek, 645 makineli tüfek, 159 top ve 4 uçakla Türk'ün en son kalesi Ankara'yı düşman eline düşmekten kurtarmaya çalışacaklardı.

Yunanlılar çarpışmalara 7.101 fazla savaşçıyla katılıyordu. Yunanlıların savaşçı sayısı bakımından % 5.5 oranındaki fazlalığı belki o kadar önemli değildi. Ama, Yunan üstünlüğü çarpışmalara katılacak tüfekte % 19, makineli tüfekte % 99 ve topta % 289 oranındaydı.

14 ve 15 Temmuz günleri çok şiddetli çarpışmalarla geçti. Tarihe Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adıyla geçen kanlı savaşmalar Türk ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. Bütün ordunun kuşatılma tehlikesi belirince, geri çekilmek zorunda kalındı. Afyon, Kütahya ve

Eskişehir gibi önemli kentleri düşmana bırakan ordumuzun Eskişehir'in doğusunda toparlanmasına çalışıldı.

Yitirilen büyük toprakları geri alabilmek için ordumuz 21 Temmuz'da saldırıya geçti ve ilk aşamada başarıya ulaşıldı. Fakat çabuk toparlanan Yunanlılar karşı saldırı başlattılar. Bu arada bir Yunan kolu Türk cephesinin sol kanadını kuşatabilecek biçimde Kırğız Dağı'na ulaşmıştı. Gece bu kol takviye alabilirse, ertesi gün Türk ordusunun Ankara ile bağlantısı kesilmiş olacaktı. Sonuçta, bütün ordunun Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmesine karar verildi. 26 Temmuz 1921 günü Türk ordusu tümüyle Sakarya Irmağı'nın doğusuna geçmiş bulunuyordu.

Bozgun tüm ağırlığıyla Ankara'nın üstüne çöktü. Eskişehir boşaltılarak düşmana terk edilirken, hastahanelerdeki yaralılar trenlerle Ankara'ya gönderilmişti. Yalnızca 22 Temmuz günü trenler Ankara'ya 146 subay ve 1.995 er olmak üzere, 2.101 yaralı getirmişti. Ankara'nın tek hastahanesi olan Numune Hastahanesi tıklım tıklım dolmuş, sonraki günler gelen yaralıları evlere dağıtılmıştı.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk tümen komutanı şehitlerinden 4. Tümen Komutanı Yarbay Nazım Bey için Ankara'da yapılan cenaze töreni.

Yunanlılar, Türk ordusuna son ve kesin darbeyi vurarak Ankara'yı alacakları saldırının hazırlıklarını yapmak için çarpışmalara ara verdiler.

İki hafta süren kanlı çarpışmalarda verilen şehitler, savaş dışı kalan yaralıları, moral çöküntüsünden doğan toplu kaçmalar; düşmana kaptırılan silah, cephane, araç ve gereçler nedeniyle ordumuzun gücünün yarısına yakın bölümü yitirilmişti. Moral bozukluğu kini savaşıları sarımsı, yeni bir Yunan saldırısını durdurmak umudu kalmamış gibiydi. Karanlık bulutlar Ankara göklerini sarmış, yüz kilometre ötedeki düşmanın nefesi Ankara'dan duyulmuştu.

Bir zamanlar Viyana kapılarında Hint Okyanusu'na, Tunus'tan Basra Körfezi'ne Romanya'dan Akdeniz'e dek toprakları ellerinde tutan Anadolu Türkleri üç yüz yıla yakın bir süre hep gerilemişler, şimdi de Anadolu'nun ortasına itilmişlerdi. Viyana kapılarında başlayan bozgunlar zincirinin son halkası Ankara önlerinde kırılınca, Kurtuluş Savaşı'nın odak noktası Ankara düşmana kaptırılınca, her şey bitmiş olacaktı.

Anadolu'nun ortasındaki Ankara, Yıldırım Beyazıt ile Timurlenk ordularının 20 Temmuz 1402 günü Çubuk Ovası'nda yaptıkları bir günlük kanlı döğüşten bu yana, tam 519 yıldır savaşa sahne olmayan Ankara, şimdi sınır kentine dönüşmüş, savaşın bütün acı görüntülerine tanık olmuştu. Yunanlılardan kaçarak bulabildikleri her türden taşıt aracıyla yollara düşen Afyon, Kütahya ve Eskişehir yöreleri halkı, kabileler halinde Ankara'ya ulaşmaya başlamışlardı.

Afyon, Kütahya ve Eskişehir yörelerinden Ankara'ya göç başladı.

Ankara'nın göçmen akınına uğrayacağı düşünülmemiş, bu yüzden hiç bir önlem alınmamıştı. Yöneticiler ve Hilali Ahmer (Kızılay) görevlileri de göçmenleri nereye yerleştireceklerini, onları nasıl doyuracaklarını bilemiyor, sağa sola koşuşup duruyorlardı. Sonunda, telaştan kurtulup en pratik geçici çözümü buldular: Ankaralıları şimdilik birer ikişer göçmenleri misafir edeceklerdi.

Bozgunu izleyen günlerde, erler arasında kaçma olaylarının arttığı görülmüştü. Kimi Yunanlıların uçaklarla attıkları kağıtlardaki olumsuz propagandalara kapılarak, kimi halifecilerin aldatmacalarına kanarak, kimi düşmanın yenilemeyeceğine inanarak, kimi on yıldır dökülen kanlardan sonra durumun daha da kötüye gittiğini görüp karamsarlığa kapılarak, kimi düşman elinde kalan yakınlarına kötülük yapılmasını önleyebileceğini düşünerek, kimi yıllardır silah altında olmaktan bezerek, kimi sıla özlemine daha fazla dayanamayarak kaçıyor. İşin kötüsü, kaçanların çoğu tüfeklerini de birlikte götürdüğünden, ordunun yalnızca savaşçı sayısı değil, ateş gücü de eksiliyordu.

Ankara yollarına düşen bir göç kafillesi.

Kaçanların çoğu köylerine, kentlerine varınca yakalanıp cezalandırılacaklarını bildiklerinden: uçu beşi birleşip bir çete oluşturuyor, yiyecek almak ve yaşamlarını sürdürmek için işi eşkiyalığa döküyorlardı. Kaçaklar Ankara'ya gelmeye cesaret edemiyorlar, kente yiyecek getiren köylüleri ve yoldaki göçmenleri rahatsız ediyorlardı.

Kaçakları yakalamak için önlemler alınırken, hükümet merkezinin, Ankara'nın güvenlik altına alınması da önem kazanmıştı. Geçen yıl ulusal direnişe karşı ayaklanan ve kardeş kanı dökülmesine yol açan halifeciler, cephenin kritik durumundan yararlanarak ve kaçak erleri kullanarak yeniden ayaklanabilirlerdi. Özellikle Ankara ve dolaylarında patlayacak bir ayaklanma ordudaki yığınları da etkilerse, her şeyin sonu olabilirdi.

Büyük Millet Meclisi'nin güvenliğini sağlamakla görevli Meclis Muhafız Taburu, Yunanlıların genel saldırısından önce cepheye yetiştirilmiş ve çarpışmalara katılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 22 Temmuz günü Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'dan ilk fırsatta Meclis Muhafız Taburu ile 3. Süvari Tümeninin Ankara'ya gönderilmesini istedi. Bu birlikler bozgunculara karşı Meclis'i ve Ankara'yı koruyacaklardı. Yalnız Yunanlılara karşı değil, içte uyur gözükken düşmana karşı da önlem alınması gerekiyordu. Büzüle büzüle bir karış kalan son özgür Türk toprakları üstünde karanlık bulutlar yoğunlaşmıştı.

Ugranılan büyük bozgun Büyük Millet Meclisi'ni iyice karıştırmıştı. Milletvekilleri öbek öbek toplanıyor, heyecan dolu konuşmalar yapıyordu. Her kafadan ayrı ses çıkıyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olup ta şimdiye dek ortaya çıkamayanlar uluorta seslerini yükseltmeye başlamışlardı.

Milletvekilleri, Anadolu'nun sosyal yapısının her kesimini yansıtabilecek nitelikleri kendilerinde toplamışlardı. Entarisinin üstüne ceketini giymiş fesli tutucular ile başı kalpaklı ileri görüşlü aydınlar, kurtuluşu şeriat kurallarında arayanlar ile batının çağdaş sosyal kurumlarının özlemlerini çekenler, kapitalist düzen yanlıları ile komünist düzeni savunanlar,

eski Amerikan mandası övücüleri ile bunca yenilgiden sonra halâ Orta Asya Türklerini kurtarmayı düşleyen eski İttihat ve Terakkiciler yan yana oturuyorlardı. Subay, doktor, eczacı, mühendis, yargıç, avukat, polis, telgraf memuru, vergi memuru, çiftçi, tüccar gibi meslek sahipleri ile derviş, şeyh, hoca, hacı, paşa, bey, ağa gibi ünvan sahipleri bir aradaydı. Bunlar yurdun yer yer düşman işgali altına girmesi üzerine ayaklanmış insanlardı. Yurdun kurtuluşunu sağlamak için Ankara'da toplanmışlardı. Bu insanların belki de tek ortak yanları buydu.

Ne var ki, tek ortak yanları, tek ortak ülküleri Eskişehir yakınlarında yapılan karşı saldırının bozguna dönüşmesiyle büyük bir yara almış, ülke yeniden sonu belirsiz bir karanlığa itilmiş, düşman Ankara yakınlarına dek sokulmuştu. Tasada ve kaygıda birleşen milletvekilleri alabildiğine heyecanlıydılar. Meclis'te heyecan yaygınlaşınca tatsız olayların çıkması önlenemiyordu. Bir küçük söz gerginliği patlamaya dönüştürmeye yetiyor, milletvekilleri birbirlerine giriyorlardı. Hele birinin kişiliğine dokunacak bir söz ağızdan çıksın, hele bir korkaklıkla ya da yurda ihanetle suçlanmaya görsün, onurunu koruması için o kişinin dövüşmesi beklenirdi.

Büyük Millet Meclisi'nin 23 Temmuz 1921 günkü oturumu böyle çok gergin bir hava içinde başladı. Bakanlar Kurulu Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa hükümet adına gizli oturum yapılmasını isteyince, heyecan doruğa ulaştı. Üç önemli görevi yürüten Fevzi Paşa'nın isteği hemen kabul edilerek gizli oturuma geçildi. O günkü görüşmeleri birlikte izleyelim:

Eskişehir Kütahya Muharebelerinde uğrandan büyük bozgun milletvekillerinde karamsarlığa yol açmıştı.

Kürsüye çıkan Fevzi Paşa'nın renginin uçukluğu ve traş olmamış olduğu dikkati çekiyordu. Gözlerinin kıyıları, kimbilir kaç günün uykusuzluğundan olacak, halka halkaydı. Paşa uniforması toz toprak içindeydi. Biraz önce kaynayan Meclis salonu tam bir sessizliğe

Fevzi Paşa kurmaylarıyla

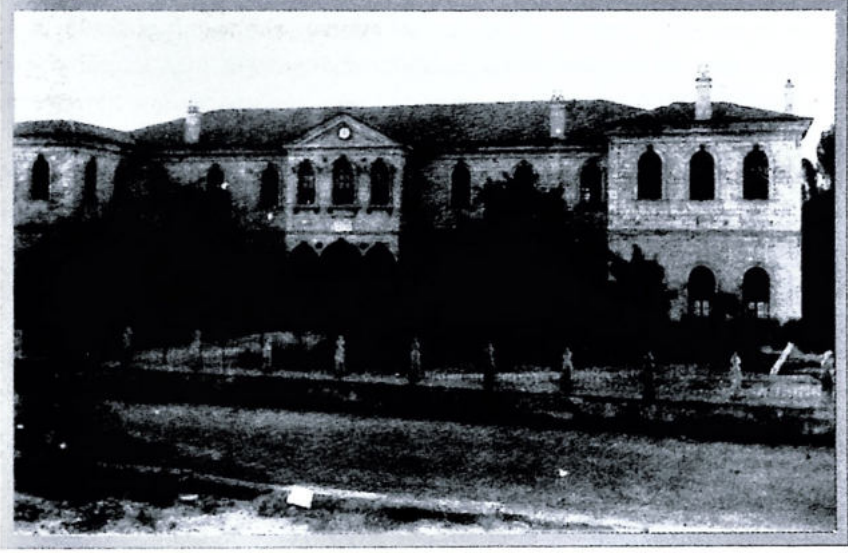
gomalmıştı. Milletvekilleri yenilgiden sorumlu tuttıkları üç kişiden birinin (ötekiler Mustafa Kemal ve İsmet Paşalardı) ağzından çıkacakları sabırsızlıkla beklıyorlardı. Fevzi Paşa her zamanki babacan görünümüyle soze başladı:

"Arkadaşlar, tarihi günler yaşıyoruz. Yunanlıların çok üstün kuvvetlerle yaptıkları saldırıya karşı er ve subaylarımız insan gücünün üstünde bir çabayla ve kahramanca karşıdılar. Savaşmalar çok kanlı oldu. Büyük vitikler verdik. Biz kent, bölge savaşı yapmıyoruz. Hedefimiz kesin zafettir. Ordumuz stratejik bakımdan en elverişli yerde savaşmaktır

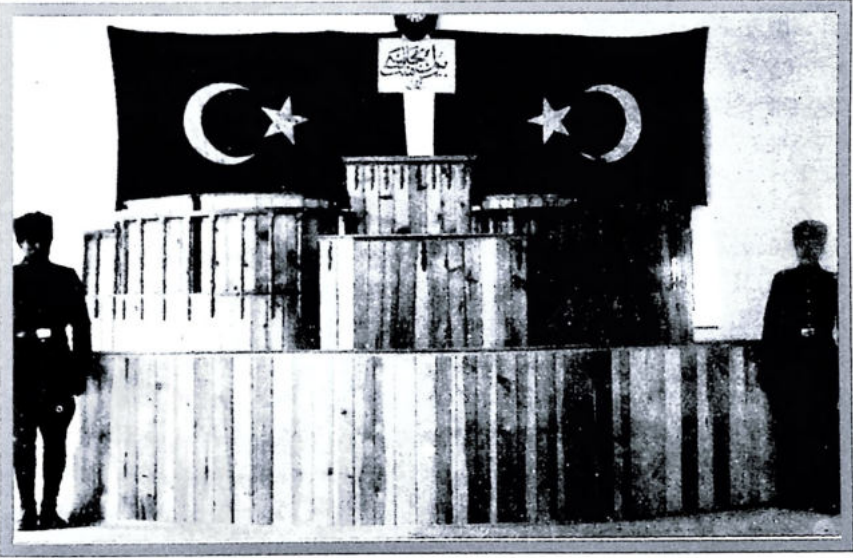

Milletvekilleri Meclis'in Karseri'ne tozunuunu tartışıyorlardı.

surdürecektir. Bizi zayıf düşürecek yerlerle ilgilenmiyoruz. Hedefimiz kesin zaferdir. Askerlik yönünden en güvenli yerlerde savaşaacağız. Hükümetimiz adına Ankara'yı bir hafta içinde boşaltmaya, hükümet merkezini Kayseri'ye taşımaya karar verdik. Şimdiden hazırlığa başlamamızı rica ederim”.

Meclis olarak hazırlanan Kayseri'deki lise binası.

Kayseri lisesi salamaına kurulan meclis başkanlık kursüsü.

Hükümet adına yapılan bu açıklama Meclisi birden karıştırdı. Kürsüye çıkan çıkanaydı. Edirne Milletvekili Şeref Bey'in yaptığı konuşma salonu yeniden dalgandırdı:

"Efendiler! Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa Hazretlerinin açıkladığı gibi, biz şimdi bir sarsıntı geçiriyoruz. Öyle bir sarsıntı ki, savaş sarsıntısıdır. Bakınız efendiler, geriye dönünüz, tarihimizi görünüz. Bu millet bu dakikalardan daha beter, daha kanlı, belki de daha acı dakikalar yaşamıştır. Tarihin en büyük kahramanı, elinde süngüsüyle bizi savunan Mehmetçğin ve milletin, şu zamanda düşman ileri gidiyormuş, düşman yana geliyor veya düşman şöyle yapıyormuş diye bir saniye duraksamasını ve imanından zerre vermesini ben asla millet adına kabul etmem.

Yalnız şu kadarına dikkat edelim ki, her zaman kent kavgası yapma olanağı yoktur. Kentler yanar, yıkılır. Fakat iş milletin ta göbeğinden doğan savunma gücünü ezebilmekte. Yunanlılar bizim gücümüzü ezebildiler mi? Türk süngüsü hala dayanıyor. Demin Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, hakkımızı savunmak, bağımsızlığımızı kurtarmak ve koparmak için bir gün kavga meydanında hücumla geçecektir. Bu kutsal kürsüden ırkıma bağıyorum ki, hiçbir zaman Türk ordusunu ve Türk milletini yenecek bir kulu Allah yaratmamıştır."

Şeref Bey'in bu konuşmasından sonra ard arda iki gizli ve bir açık oturum daha yapıldı. Söz alan milletvekillerinin hepsi büyük bir özveri ve yüreklilikle konuşuyordu. Bu arada kimi milletvekillerinin aşırı karamsarlığa kapıldığı, yılgınlık içinde buldukları görülüyordu. Kimi de her şeyin bittiğine inanmış gibiydi.

Yaşamı boyunca Meclis'teki ilk ant içme töreninden başka bir şey için kürsüye çıkmayan, özel toplantılarda bile kırk yılda bir ağzını açan Dersim milletvekili Diyap Ağa söz istedi. Diyap Ağa altmış yaşlarında, uzun boylu, beyaz tenli, makas değmemiş gür bıyıklı, uzun sakallıydı. Başında el örmesi renkli bir külah, külahın üstünde kulaklarına dek uzanan kat kat sarılmış sarı işlemeli bezden bir sarık, çuhadan bir şalvar vardı. İri adımlarla kürsüye çıktı, salonu bir baştan bir başa süzdükten sonra:

"Efendiler! Biz buraya kaçmaya mı geldik, yoksa dövüşerek ölmeye mi geldik?"

Dedi. Başkaca hiçbir şey söylemeden kürsüden indi. Ağır adımlarla yerine gitti. Diyap Ağa'nın birkaç sözcüğe sığdırdığı konuşması, Meclis'teki coşkunuğu daha da artırmıştı.

Gizli oturumlarda acı sözler, sorumlu aramalar, suçlamalar birbirini izledi. Durumu gerçekçi bir gözle değerlendirenler bile bir tek soruya takılıp kalıyorlardı: Dağılan ordu nasıl toparlanacak, nasıl doyurulacaktı? Yapılan suçlamalar da temelde bu iki soruna dayanıyordu. Büyük emek, binbir esirgemezlik ve türlü çabalarla ortaya çıkarılabilen orduyu, stratejik komuta yanışıyla bozguna sürükleyenler, değerli kent ve kasabalarımız ile küçümsenemeyecek tarım geliri kaynaklarımızın elden çıkmasına neden olanlar sert cezalara çarptırılmalıydı. Ayrıca Afyon, Kütahya ve Eskişehir gibi olmayacak, Ankara savaşmadan Yunanlılara bırakılmayacaktı.

Fevzi Paşa, bütün ateşli konuşmaları, ağır suçlamaları ve suçluların cezalandırılmasını isteyenleri dinledikten sonra, yeniden söz aldı. Herkes Fevzi Paşa'nın neler söyleceğini, üst düzeydeki komutanları nasıl savunacağını ilgiyle bekliyordu.

"Yurt savunmasında sizlerle tam bir görüş birliği içindeyim, dedi. Stratejik komuta yan-

ışına gelince, Genelkurmay Başkan Vekili olarak bundan yalnızca ben sorumluyum. Hiçbir komutan bundan sorumlu tutulamaz. Vereceğiniz cezayı şimdiden kabul ediyorum”.

Fevzi Paşa'nın başkalarının sorumluluğunu yığıtçe yüklenişi, Meclis'te bir yumuşama yarattı. Artık kimse sorumlu aramıyordu. Suçlamalar bir yana bırakılarak alınacak ivedi önlemler üzerinde duruldu. Uzun görüşmelerden sonra oybirliğiyle alınan Meclis Genel Kurul Kararı özetle şöyleydi: “Meclis top ateşleri altında bile görevini sürdürecektir, Ankara doğuşulmeden düşmana bırakılmayacak, hükümet bazı kuruluşları Kayseri'ye taşıyacak, seçilecek birkaç milletvekili cepheye giderek ordunun durumunu ve ihtiyaçlarını öğrenecektir”.

Ankara'nın her caddesinde, her sokağında, her köşesinde yenilginin acısı sergileniyordu. Yunanlılara kaptırılan topraklardan zamanında yola düşebilecekleri kendilerini umut kaynağı Ankara'ya atmışlar, artık yerleştirilebilecekleri bir çatı altı kalmayınca, kentlinin caddelerine, sokaklarına dağılmışlardı. Yanlarına aldıkları yiyeceklerle Ankara'ya zor ulaşmışlardı. Getirebildikleri birkaç eşya arasında bitkin, çaresiz ve açtılar. Kadınlar, çocuklar, yaşlı erkekler gelip geçenlerden yardım umuyorlardı. Kendilerine Ankara'ya dek getiren arabaları, kağnıları tek barınaklarıydı. Arabaları, kağnıları çeken atlar ve öküzler ise sahiplerinden daha açtı. Bu çaresiz insanlar ile onlarla kader birliği yapan hayvanların olanaklar ölçüsünde doyurulmalarına çalışılıyordu. Ama, açlığı tümüyle silip atacak bollukta yiyecek verilemiyordu. Ankara böylesine büyük göçmen akınına göğüslemeye hazır değildi. Henüz emekleme çağındayken bir de büyük darbe yiyen Ankara Hükümeti'nin kolu kısaydı, bu perişan göçmenlere daha fazla uzanamıyordu. Zaten uzanmak istese de uzatacağı fazla bir şey yoktu. Fakir Anadolu tüm kaynaklarını savaşa ayırmak zorundaydı.

Ankaralılarından da pek hayır yoktu göçmenlere. Birkaç gün sonra devlet kuruluşlarının Kayseri'ye taşınacağı duyulunca Ankaralılar da göç havasına girdiler. Kimi Kayseri'nin, kimi Sivas'ın yollarına düştü. Ama her isteyen yola çıkamıyordu. Araba, kağnı, at, eşek ve öküz bulmak zorlaşmıştı. Taşit bulamayan Ankaralılar, dün açıkta kaldıkları için acıdıkları Afyonlu, Kütahyalı, Eskişehirli göçmenlere imrenir olmuşlardı. Hiç olmazsa onların taşıtları vardı...

Ağustos ayının ilk günleri Ankara'dan Kayseri'ye, Sivas'a uzanan yollar göçmenlerle doldu. İlk kez düşmanın soluğunu enselerinde duyan Ankaralılar ile ardlarını bırakmayan düşmandan kaçmalarını sürdüren Afyonlu, Kütahyalı, Eskişehirli göçmenler birlikte yollara düşmüşlerdi.

Büyük Millet Meclisi'nin 4 Ağustos 1921 günü yaptığı gizli toplantı, yurda yayılan karamsar havayı yansıtıyordu. On gün önce cepheye giden kurulu oluşturan milletvekilleri, şimdi cepheden dönmüşler ve olağanüstü önlemler alınması gerektiği yolunda konuşmalar yapıyorlardı. Dolaylı olarak Mustafa Kemal Paşa'yı suçlayanlar vardı. Eski ittihatçı milletvekilleri ise, bozgunun bütün sorumluluğunu O'nun üstüne yıkmaya çalışıyorlardı. Nihayet eski ittihatçıların sözcüsü Mersin Milletvekili Çolak Selahaddin Bey, açıkça öneride bulundu:

“Mustafa Kemal Paşa ordunun başına geçsin.”

Ankara'dan Karsere'ne giden bir grup mullanda

*Karsere'ye Sivas'a gelmek için Ankara tren istasyonunda da küçük
kırıkkale ailesini dekle taşıyan dar baltalı çileğin küçük treni Jılışadlıtı.*

Bu öneriye birçok milletvekilinin katıldığı görüldü. Bunların arasında Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığıyla tanınanlar da vardı.

İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan olmasını isterken, bu istegin altındaki ard niyeti de gizlemiyorlardı. Onlara göre ordu tam anlamıyla yenilmiş, çökmüştü. Kurtuluş umudu yoktu. Bu durumda yapılacak her girişim daha kötü sonuçlara ulaşacaktı. Böylece, Mustafa Kemal'in de parlavan yıldızı sönecek, ünü silinip gidecek, ortalık ittihatçılara kala-

caktı. Zaten Enver Paşa Kafkasya'da hazır bekliyordu. Mustafa Kemal yıkılıp gittikten sonra Enver Paşa gelip başa geçecek ve iktidar ittihatçıların olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın başa geçmesini içtenlikle isteyenler de vardı. O'nun askerlik bilgisine ve üstün komutanlık niteliklerine güveniyorlardı. Ankara onlerinde yapılacak muharebelerde uğranılacak yenilgi herşeyin sonu olabilirdi. Ancak, Mustafa Kemal Paşa gibi büyük bir askerin başkomutanlığı üstlenmesiyle ve Anadolu'nun son gücünü ortaya koymasıyla aydınlığa çıkılabiliyordu.

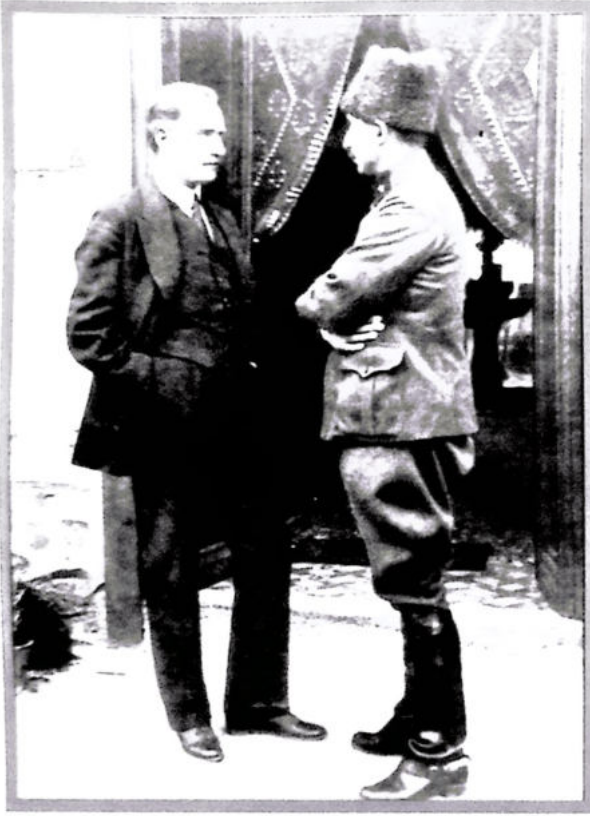
Bu arada, kimi milletvekillerinin de Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan olmasını sakıncalı buldukları görülüyordu. Bunlara göre, yakında başlayacak muharebelerde ordunun başarı sağlayamaması ve yeniden geri çekilmesi uzak bir olasılık değildi. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa, ordunun başında bulunursa, halkta son umudun da yitirildiği kanısı doğabilirdi. Oysa genel durum henüz son çareye başvurulmasını, son kuvvetlerin de elden çıkarılmasını gerektirecek noktaya ulaşmamıştı. Bu nedenle, halkta son umudun korunması gerekliydi ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığı üstüne alması zamanı henüz gelmemişti.

Görüşmeler sırasında Büyük Millet Meclisi'nin görüşü ortaya çıkmış gibiydi. Çoğunluk iki ayrı gerekçeyle O'nun başkomutan olmasını istiyordu. Durumu o denli umutsuz görmeyen ve O'nun ününü tehlikeye atmaya şimdilik gereksiz bulanlar azınlıkta kalıyordu.

Sonunda, 5 Ağustos 1921 günü, Büyük Millet Meclisi bütün yetki ve sorumluluğu tek elde toplamak amacıyla Başkomutanlık Yasasını oybirliği ile kabul etti. Bu yasa ile Büyük Millet Meclisi üç ay süreyle bütün yetkilerini Başkomutan seçtiği Mustafa Kemal Paşa'ya devrediyordu. Artık o, yalnız başına bir yasa yapıcıdır. Vereceği her emir bir yasa sayılacak, derhal yürürlüğe girecek ve uygulanacaktır. Yurdun kurtuluşu için halkın seçtiği milletvekillerinden oluşan ve bir savaş meclisi nitelikleri taşıyan Türkiye Büyük Millet Meclisi, hak ve

Uzun görüşmelerden sonra Büyük Millet Meclisi bütün yetkilerini başkomutan seçtiği Mustafa Kemal Paşa'ya devretti

Mustafa Kemal Paşa Battı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile

yetkileri üzerinde büyük bir titizlik göstermesine karşın, şimdi bütün yetkilerini bir tek kişiye devrediyor, yurdun kurtuluşu uğruna kendi başkanını diktatör yapmaktan kaçınmıyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yasa gücünde emirler verme yetkisiyle donatıldığı günlerde Türkiye'nin, daha doğrusu düşman işgalinden arta kalan topraklardan oluşan küçülmüş Türkiye'nin, mali durumu son derece kötüdür. Ordunun ölüm kalım kavgası yapacağı büyük Yunan saldırısını karşılama olanakları sınırlıdır. Yapılması zorunlu savunma hazırlıkları için çok kısa bir zaman vardır ve kısa zamanda ordunun güçlendirilmesine yönelik mali kaynaklar yaratmak olanaksızdır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bir emriyle yeni bir vergi yürürlüğe koyabilir, mevcut vergilerde gelir artırıcı değişiklikler yapabilir, dış ve iç borçlanma yollarına başvurabilir. Fakat

bunları kısa sürede uygulayarak sonuç almak mümkün değildir.

Türk ordusunun Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilişinden Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan seçilmesine dek Meclis'teki tartışmalarla çok değerli on gün yitirilmişti. Cephe gerilerinden alınan haberlerden Yunanlıların Ankara'yı ele geçirmeyi hedef alan büyük saldırının hazırlıklarını hızlandırdıkları anlaşılıyordu. Çok kısa zamanda sonuç alınacak tedbirlere gerek vardı. Oysa, her emri bir yasa olan ve her kararını hemen uygulatma yetkisine sahip bulunan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kısa zamanda sonuç alabileceği herhangi bir klasik gelir artırıcı mali tedbiri uygulama şansı yoktur. Zaten o da hiçbir klasik mali tedbire başvurmayı düşünmeyerek, yeryüzünde ilk kez geniş çapta uygulanacak olan kısa sürede sonuç alıcı bir sistemi, Tekalifi Millîye Emirleri'ni yürürlüğe koydu.

Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık Yasası'nın yürürlüğe girmesinden iki gün sonra "Tekalifi Millîye Emirleri" ni, günümüz diliyle "Ulusal Yükümlülük Emirleri" ni çıkarmıştır. 7 ve 8 Ağustos günleri çıkarılan Ulusal Yükümlülük Emirleri'nin sayısı ondur ve on ayrı konuyu kapsamaktadır. Bu emirler telgraflarla yurdun dört bir tarafına ulaştırılarak hemen yürürlüğe konulmuştur. Emirlerin halka duyurulması ise, devletin resmi organı gibi Ankara'da basılan "Hakimiyeti Millîye" (Ulusal Egemenlik) gazetesi aracılığıyla olmuştur.

Emirler gazetesinin hep ikinci sayfasında yer almış; Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararlarına ve bu kararların uygulamalarına ait haberlere yakın sütunlarda yayınlanmıştır. Emirler uygulamasında aldığı sıra numarasıyla anılmıştır.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yürürlüğe koyduğu yasa gücündeki Ulusal Yükümlülük Emirleri'nin ana hatları şöylece özetlenebilir.

Düşman işgalinden artakalan topraklardaki her ev ordu için bir çift çarık, bir çift çorap ve bir kat çamaşır hazırlamaya koyuldu.

Teklifî Millîye Emirleriyle ulusun bütün bireyleri seferber edilmişti.

Bir Numaralı Emir: Her ilçede kaymakamın başkanlığında komisyonlar kurulacak, Tekalif Millîye Emirlerinde belirtilen malların toplanması ve halka hizmet yükleyen emirlerin verme getirilmesiyle bu komisyonlar görevlendirilecektir.

İki Numaralı Emir: İsgallerden artakalan topraklardaki her ev bir kat çamaşır, bir çift çorap ve bir çift çarık hazırlayarak komisyonlara teslim edecektir.

Üç Numaralı Emir: Tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırılık bez, patiska, pamuk, yün, kumaş, kösele, deri, çarık, ayakkabı, kundura civisi ve ipliği, nal, vular, semer gibi savaşıların ve atların donatılması için gerekli malzemenin yüzde kırkını komisyonlara teslim edecektir. Bunların bedelleri sonradan ödenecektir.

Dükkanlarında bulunan cülhuna satılan malların yüzde kırkını alıyordu

Dört Numaralı Emir: Halkın ve tüccarın elinde bulunan buğday, un, saman, arpa, kuru fasulye, bulgur, nohut, pirinç, mercimek, koyun, keçi, kasaplık sığır, şeker, gazyağı, sabun, zeytinyağı, tuz, çay ve mumun yüzde kırkına ordu adına el koyulacaktır. Bunların bedeli daha sonra ödenecektir.

Beş Numaralı Emir: Halk elindeki at arabası, yaylı öküz arabası, kağm, at, eşek, katır, deve, deniz motoru, taka ve benzeri taşıt araçlarıyla ayda bir defa olmak ve yüz kilometreyi geçmemek koşuluyla orduya ait malzemeyi istenen yere kadar parasız taşıyacaktır.

Altı Numaralı Emir: Ülkeyi terk edenlerin hazineye geçmiş olan mallarından ordunun işine yarayacak olanlara el koyulacaktır.

Yedi Numaralı Emir: Halk elinde bulunan savaşta yararlanılabilecek her türlü silah ve cephaneyi teslim edecektir.

Sekiz Numaralı Emir: Halkın, tüccarın ve nakliyecilerin elinde bulunan benzin, gres, makine yağı, otomobil ve kamyon lastiği, buji, telefon, kablo, pil, sülfirik asit ve benzeri malların yüzde kırkına ordu adına el koyulacak ve bedelleri sonra ödenecektir.

Halkın ve ticarîların elinde bulunan kuru şıvıecek mallarının yüzde kırkını el koyuldu.

Halk elindeki taşlarla imbabo ait malları taşınakla yakınlığıdır.

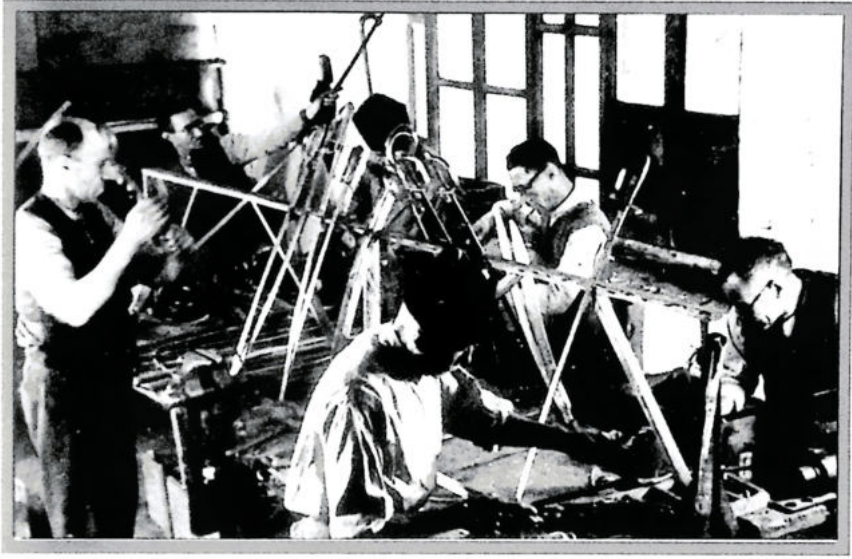
Ulken terk eden Ermenilerin cogu Ermenistan ordusuna katilmisti.

Tuucularin elinde bulunan birçok mala el koyulduyordu.

Dokuz Numaralı Emir: Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, semerci, sarac ve at arabası yapan esnaf ile imalathaneler savaş araç ve gereci üretim ve onarımı ile görevlendirilecektir. Ayrıca sungü, kılıç, mızrak ve eyer yapan zanaatkarlar bunların üretim ve onarım işlerinde çalıştırılacaktır. Görevlendirilen imalathanelere, esnafa ve zanaatkarlara geçimlerine yetecek ücret ödenecektir.

On Numaralı Emir: Halkın elinde bulunan dört tekerlekli at ve öküz arabaları, binek

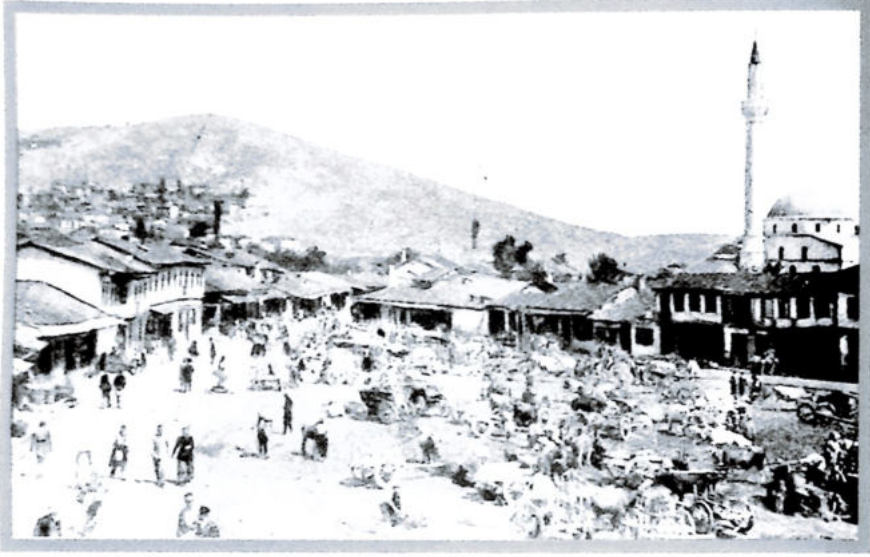
Kılıç yapımında görevlendirilen zanaatkarlar.

atı, top çekebilecek hayvanlar, yük beygiri, katır, eşek ve develerin yüzde yirmisine el koyulacak, bunların bedelleri sonradan ödenecektir.

Silah, cephane ve malzemesi bol, sırtını İngiliz endüstrisine dayamış Yunan ordusu karşısında, ordumuzun ne kadar güç durumunda olduğunu anlamak için Ulusal Yükümlülük Emirleri ile halktan neler istendiğine bir göz atmak yeterlidir. Başkomutan Mustata Kemal Paşa düşmanla olduğu kadar yoklukla da savaşmak zorundaydı. Yokluk, işgallerden

Orduya yararlı hayvanların yüzde yirmisine el koyuldu.

Halkın elinde bulunan ot ve otuz arabalarına da ancak ucuzsunca kıyıldı.

arabaların topraklardaki ekonominin kısırliğından, sanayi kuruluşları olmayışından kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden, devlet elinde para olduğu zaman bile istediği miktarda malı satın alamıyordu. Bir ara butçe olanakları zorlanarak orduya 50.000 çift ayakkabı almak için ödenek ayrılmış, fakat piyasada bu miktar ayakkabı bulunmadığı gibi, sipariş vermek de mümkün olamamıştı. Zira Anadolu'da bir tek ayakkabı fabrikası olmadığı gibi, büyük çapta üretim yapabilecek malathaneler de yoktu.

Kırsalın da Anadolu'nun ayakkabı gereksinimini karşılamaya çalışıyordu.

Kıvılcakların çok şırtlı üretimi olanaklarıyla ordunun ayaklabı gereksinimini kapsilama olanağı vakti.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'yu son ve kesin sonuçlu muharebeye hazırlarken, halkın üzerinde yaratmak istediğı havayı şöyle açıklamıştır:

"Savaş, yalnız iki ordunun değil, iki ulusun tüm varlıklarıyla karşı karşıya gelmesi ve vurusması demektir. Bu nedenle, bütün Türk ulusunu, cephede bulunan ordu kadar düşüncede, duyguda ve eylemde savaşla ilgilendirmem gerekmektedir. Ulusun bireyleri, yalnız düşman karşısında bulunurlar değil, herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını savaşa yöneltmelidir".

Bu amaca yönelik Ulusal Yükümlülük Emirlerinin başında iki numaralı emir geliyordu. Bu emir uyarınca Anadolu'da ocağı yanan bacası tüten her ev cephedekiler için bir çift çorap, bir kat iç çamaşır ve bir çift çarık hazırlamaya koyuldu. Türk toplumunun en küçük üitesi olan aile, tüm bireyleriyle bu yükümlülüğü bir an önce yerine getirmeye çalışıyordu. Zaten her aileden en az bir kişi cephedeydi. Aile bireyleri örecekları çorabın, hazırlayacakları iç çamaşırının, çarık biçimine sokacakları hayvan derisinin; Anadolu'nun bir başka evinden koparak cepheye gitmiş bir askerin ayaklarını koruyacağını, sırtını sıcak tutacağını biliyorlardı. Cephedeki babaları, oğulları, kocaları, yakınları da; Anadolu'nun bir başka yerindeki, bir başka evin gelini, kızı, anası tarafından hazırlanan giysilerle üşümeyecekler, korunacaklardı. Elindeki şişle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emrini yerine getirmeye çalışan genç kız, taze gelin, yaşlı ana; şişin her attığı ilmekte cephedeki babayı, ağabeyi, kocayı, oğulu düşünüyor, savaşı her yönüyle ta içinde duyuyordu.

9 Ağustos 1921 günü Hakimiyeti Milliye gazetesinde Ankara Teklifi Milliye Komisyonunun (Ulusal Yükümlülük Komisyonunun) bir bildirişi yayınlandı. Bildiri şöyleydi:

"Yurtsever Ankaralılara

Anadolu kadınları askerlere giyecek üretmek için didimmediler.

Ordumuzun yedirilmesi ve giydirilmesi için kurulan Ankara Tekalifi Millîye Komisyonu'nun aşağıdaki kararları duyurulur. "

Sonra, Tekalifi Millîye Emirleri ayrıntılarıyla tek tek açıklanıyor ve en sonunda da bir gozdağı veriliyordu:

"... Yukarıda belirtilen malların miktarlarını yazılı olarak bildirmeyenlerin mallarına el konulacağı ve kendilerinin vatana ihanet suçu işleyenler gibi cezalandırılacağı duyurulur.

Tekalifi Millîye Komisyonu Başkanı İhsan"

Ulusal Yükümlülük Emirleri'nin yayımlanmasıyla, Anadolu bapırına sokulan düşmana karşı toplu bir seferberliğin içine girmişti. Her yerde arı oğul vermiş gibi bir didimme, bir canlılık göze çarpıyordu. Düşman işgalinden arta kalan topraklar, işgale uğramamak için varını yoğunu ortaya döküyordu.

Anadolu'nun en zengin, en gelişmiş yörelerini içeren Ege ve Marmara bölgelerini Yunanlılar ele geçirmişti. Bereketli Çukurova Fransız işgali altındaydı. Sanayi kuruluşlarının toplandığı İstanbul ve çevresine İngilizler egemendi. Kala kala Orta ve Doğu Anadolu ile Karadeniz bölgeleri kalıyordu elde. Buralar, üzerlerinde yaşayanları zor geçindiren fakir topraklardı. Zengin kesimleri de, işleyicileri uzun yıllar cepheden cepheye sürüklediğinden ve çoğu da geri dönmediğinden bakımsız kalmış, verimliliğini yitirmişti.

Ulusal Yükümlülük Komisyonları, il ve ilçe merkezlerinden başlayarak köylere doğru hızla Anadolu'nun elde kalan yerlerini taramaya başladılar. Genellikle tüccarın elinde bulduklarıyla yetinmek zorunda kalıyorlardı. Halk ürettiğinin büyük bölümünü kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ayırıyor, geri kalanı paraya çevirmek için tüccara satıyordu. Eline geçen uç beş kuruşla da bez, gaz, tuz gibi kendi üretmediği temel malları satın alıyordu. Üretim düşük olduğundan, halkın elinde kendine yetecek miktarın dışında pek bir şey kalmı-

yordu. Komisyon üyeleri kimi köylerde el koyabilecekleri birşey bulamıyor, kimi köylerin de yardıma muhtaç bir durumda olduğunu görüyorlardı.

Orta Anadolu'nun tahıl anbarı sayılan Ankara, Konya ve Yozgat yörelerinde buğday ve arpa yeni hasat edildiğinden, el koyulan ürünler önemli boyutlara ulaşıyordu. Buğdayın savaşçıların, arpanın stüvari atlarının ve yük hayvanlarının temel yiyeceği olması, bu yörelerdeki komisyon üyelerinin yüzünü güldürüyordu. Hiç olmazsa ordunun midesi boş kalmayacaktı.

Teklifli Millîye Komisyonları kısa sürede onbinlerce ton buğday toplamışlardı.

11 Ağustos'tan itibaren, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Ulusal Yükümlülük Komisyonları halkın verdiği giyecekler ile el koyulan malların ve taşıtların miktarlarını telgrafla Ankara'daki Başkomutanlık Karargahı'na bildirmeye başladılar. Başkomutanlık Karargahı da, cephedeki birliklerin ihtiyaçlarına göre toplanılanların nerelere gönderileceğini yine telgrafla komisyonlara bildiriyordu. Ama, cephenin desteklenmesi daha çok Ankara üzerinden yapıldığından, çoğu kez komisyonlardan topladıklarını Ankara'ya göndermelerini isteniyordu. Bu ulaşım at ve öküz arabası, kağnı, at, katır, eşek ve develerden oluşan ulaşım kollarıyla yapılıyordu.

Ankara yüzyıllardır Orta Anadolu'nun önemli bir ulaşım merkezi, kervanların uğrak yeriydi. Şimdi, Orta Anadolu'nun çeşitli yörelerini Ankara'ya bağlayan eski kervan izlerinden farksız yollar irili ufaklı yüzlerce ulaşım koluyla dolmuştu. Her şey Ankara'da başlıyor, Ankara'da bitiyordu. Kurtuluş Savaşı'nın kalbi Ankara'ydı. Yunan ordusu da gözlerini Ankara'ya dikmiş, üstüne yürümek için emir bekliyordu.

Ulaşım kollarının ortak niteliği sürücülerinin çocuklar, genç kızlar, kadınlar ve yaşlı erkekler olmasıydı. Anadolu'nun işgallerden arta kalan topraklarındaki eli silah tutabilen erkekler silah altına alınmış, cephede Yunan saldırısını karşılama hazırlığındaydı. Yeni asker-

Halkın taşıtlarında oluşturulan ulaşım kolları ordu ihtiyacı için el konulan malları taşımaya başlamıştı.

lik çağına girenler ise hızla silah altına alınıyordu. Bu nedenle, cephe gerisi hizmetler, özellikle Tekalifi Milliye Emirlerinde yer alan taşıma yükümlülüğü askerlik çağını aşmış yaşlı erkekler, çocuklar, genç kızlar ve kadınlar tarafından yerine getiriliyordu.

Beş Numaralı Ulusal Yükümlülük Emrine göre, hangi türde olursa olsun elinde taşıt aracı bulunanlar, orduya verilen malları ücretsiz olarak ve yüz kilometreyi geçmemek üzere taşımak zorundaydılar. Ancak, hayvanların gücüne dayalı olarak yapılan ulaşımın hızı ortalama saatte beş kilometre dolayındaydı. Sürücüler genellikle hayvanların omuğünde veya yanın-

Bir ulaşım kolu düzenleme sırasında.

Ulaşın köyünde dinlenen bir kadın

da yürüdüklerinden, ulaşımın hızı bir insanın yürüyüş hızını pek aşmıyordu. Bozuk yollardaki dalgalanmalar, duraklamalar, Ağustos ayının yakıcı sıcaklığı, yemek molaları ve hayvanların dinlendirilmeleri hızı daha da azaltıyordu.

Beş Numaralı Emrin ilk günlerdeki uygulamaları çok verimsiz olmuştu. Komisyonlar, çoğunlukla yüz kilometreye yakın taşımalar düzenliyorlardı. Bu aşağı yukarı üç günlük yoldu. Yükleme ve boşaltma için bir gün, dönüş için de üç gün düşünüldüğünde, bir taşıtın yüz kilometrelik taşınması bir haftalık iş oluyordu. At arabası büyüklüğüne göre bir veya iki at, öküz arabası ve kağıt bir çift öküz tarafından çekiliyordu. Taşıma kapasitesi zaten sınırlı olan araba ve kağıtlara, bir haftalık yolculuğu hesaba katan sürücünün kendisi için yiyecek, yorgan at ve öküzler için

Ulaşın köyündeki bir kadın çoçuğuyla. Çoçuğun elbisesindeki namatlar Anadolu köylüsünün ne kadar fakir olduğunu göstermektedir.

Ulaşım kollarındaki kargular en fazla 5-6 sandık cephaneye taşınabilmeyordu.

arpa, saman ve ot koymasıyla taşınacak ordu malına pek yer kalmıyordu. Taşımanın at, katır, eşek ve deve sırtında yapılması halinde, verim daha da düşüyordu.

Yapılan ulaşımın verimsizliği ilk günlerde dikkati çekmiş her Ulusal Yükümlülük Komisyonu karayolunun kendi ilçesi içinde kalan kısmında konaklama yerleri kurmaya başlamıştı. Halktan ve tüccardan toplanan yiyecek maddeleri ile arpa, ot ve saman konaklama yerlerine depolanıyor, sürücülerin ve hayvanların yiyecek ihtiyaçları buralardan sağlanıyordu.

Ulaşım kolları, değişik yollar izleyerek yuvalarına sürekli yiyecek taşıyan ve yükünü boşalttıktan sonra venisini getirmek için dönen karmıcılara benzeyordu. Ankara bir karmıca yuvasını andırıyordu. Su farkla ki, Ankara'ya dolu gelen ulaşım kolları, karmıcalar gibi boş olarak geldikleri yere dönerlerken, başka ulaşım kolları

Kadınlar sütlanımı cephaneye taşıyorlardı.

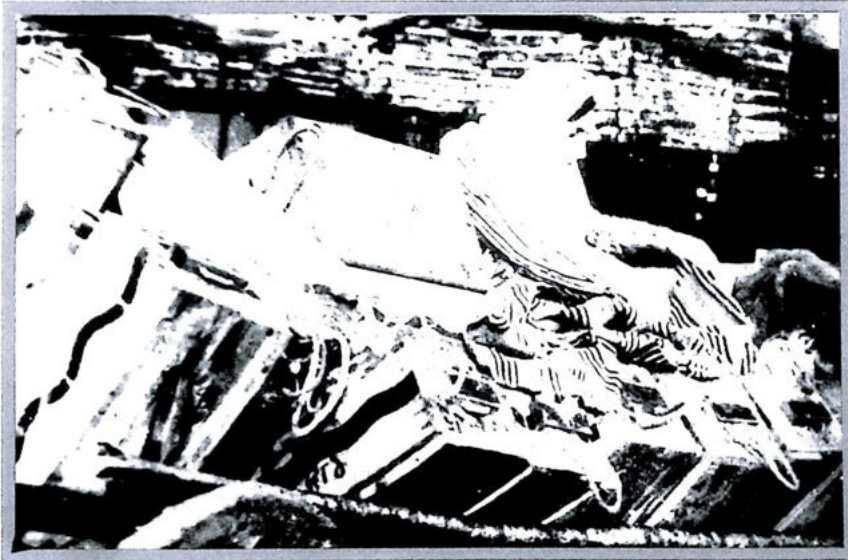
da onların getirdiklerini yüklenip Haymana ve Beypazarı yönünde cephenin doğu ve batı kesimlerine hareket ediyorlardı. Cephenin orta kesimine trenle ulaşım yapılıyor ve Ankara-Polatlı demiryolundan yararlanılıyordu.

Ankara tren istasyonu, Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi önemli bir işe merkezi haline geldi. Ama bu sefer, Ankara, Çankırı, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Konya yörelerinin buğdayı trenlerle Türkçe konuşulmayan uzak ülkelerdeki Türk cephelelerine ve Alman askerleri doysun diye Almanya'ya gönderilmiyordu. Bu yörelerin buğdayı Ankara'dan trenle Polatlı'ya gönderiliyor, oradan bu buğdayları yetiştiren toprakları savunacak cephe boyunca yayılmış birliklere dağıtılıyordu.

Ankara tren istasyonunun yakınındaki eski bir süvari kışlasının

Sırtında top mermisi taşıyan kadınlar

Arabasına yüklenen cephane sandıkları arasındaki çocuğunu uyutmaya çalışan bir kadın.

Ulaşın kolları için kurulan konaklama yerlerinden biri

Düşman işgali dışında kalan Ankara-Polatlı demiriolu hattı cepheyi desteklemede büyük rol oynuyordu.

atelyeye dönüştürülen ahırları, arı gibi çalışan insanlarla doluydu. Demirci ocağı önünde sıcak terler, tornada dönen her an patlamaya hazır top mermileri önünde soğuk terler döken bu insanlar, "İmalatı Harbiye" adıyla anılan bir kuruluşun usta ve işçileriydi. Derme çatma iş tezgahlarında kırık ve bozuk silahları onararak, noksan parçaların yerine yenilerini uydurarak cepheye silah ve gereç yetiştirmeye çalışıyorlardı.

İmalatı Harbiye'nin kökü yıllar öncesine ve İstanbul'a dek uzanan bir öyküsü vardı.

Ankara tren istasyonunda yükünü boşaltan ulayım kolu kağıtları.

Yüzyıllar önce dünyanın en güçlü toplarını yapan, en etkili silahlarını üreten Osmanlı İmparatorluğu, son yüzyılda savaş endüstrisinden yoksun hale gelmişti. Her türlü silah yurt dışından sağlanıyordu. İstanbul'daki birkaç eski silah fabrikası silah onarımı ve cephane üretimi ihtiyacını bile karşılayamıyordu. Bu fabrikalar, İmalatı Harbiye Mektebi (Askeri Sanat Okulu) mezunlarıyla, çok genç yaşlarda alınıp yetiştirilen usta ve işçilerle beslenirdi. Bu usta ve işçiler, "İmalatı Harbiye " diye anılan, kendine has gelenekleri, eğitimi ve havası olan bir

Çorum ve Yozgat yöresi bağlaylarını Ankara'ya taşıyan dekajil trenin yüklemeye gittiği anı istasyonlardan biri.

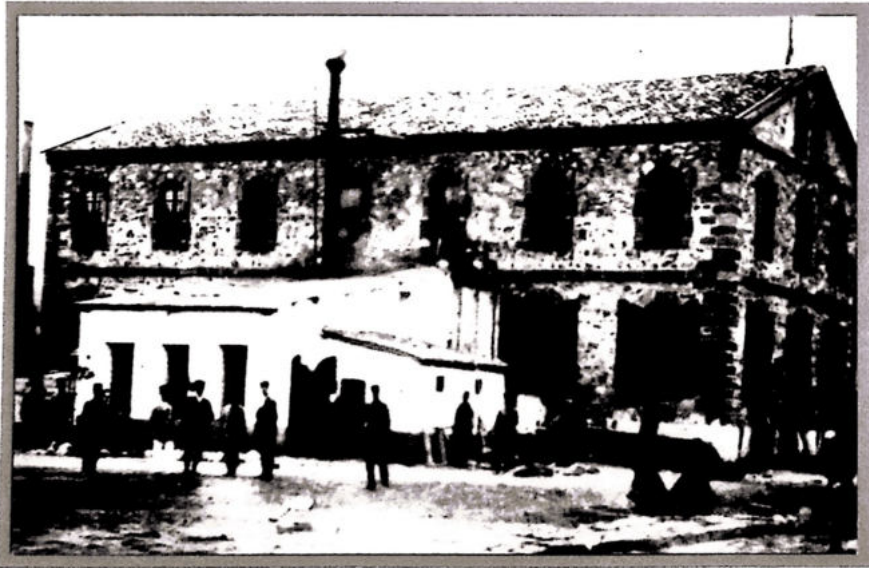
ocağı oluştururdu. Bu ocakta asker ve sivil kişiler bir arada çalışır; bilgi, deneyim ve ustalık her rütbeden önce gelirdi.

Kurtuluş Savaşı başında, Anadolu'da silah onarımı ve cephane üretimi yapacak bir tek kuruluş yoktu. Orduda Mondros Ateşkes Andlaşması uyarınca İngilizler tarafından kamaları alınmış toplar vardı ve bunlara kama uydurulması gerekiyordu. Anadolu'da teknik hizmet verebilecek tek yer Eskişehir'deki demiryolu atelyesiydi. İstanbul'dan gelen iki subay ve bir usta, atelyedeki eski pres makinesinin başına geçerek, Rum ve Ermeni ustaların alay dolu bakışları altında çalışmaya başladılar. Sonunda ilk kamayı yaparak topa taktılar. Yapılan deneme atışları olumlu sonuçlar verdi. Sonra, İstanbul'dan kaçan İmalatı Harbiyeci subay, usta ve işçiler teker teker Eskişehir'e geldiler. İşler geliştirildi. Namlu çapları ve yapımları değişik toplara kamalar yaptılar. Zamanla çalışma alanı genişledi, nişan düzenlemeleri ve öteki top parçaları da yapılmaya başlandı.

Temmuz ayı başında Yunanlıların Eskişehir'e doğru yürüyüşe geçmeleri üzerine, İmalatı Harbiyeciler toparlayabildikleri gereçlerle Ankara'ya geldiler. Onlara, Ankara istasyonu civarında eski bir süvari kışlası ile eski bir atelyeyi gösterdiler. Kışla ahırlarının gübrelerini temizlemekle, atelye denilen binayı yeniden düzenlemekle işe girişen İmalatı Harbiyeciler kısa zamanda onarıma ve üretime başladılar.

İmalatı Harbiye Ankara'da bir aile ortaklığı gibi çalışıyordu. Ankara kalesinin dibinde birkaç aile küçük bir ev kiralayabilmişti. Erkekler gece yarılarında dek çalışıyor, sonra uzun bir yürüyüşle yorgun argın eve dönüyorlardı. Sabah olunca, erkenden yola düşüp süvari kışlasına geliniyor, işe başlanılıyordu.

İmalatı Harbiye, Avrupa silah endüstrisinin aklına bile getiremeyeceği işleri başarıyordu. Yıpranmış makineli tüfeklerin namluları, tornadan geçirilerek çapı makineli tüfek mermilerinin çapına uydurulmuş eski tip Martin tüfeklerinin namlularıyla değiştiriliyordu. Elde

Ankara'daki İmalatı Harbiye atelyesi.

bulunan büyük çaplı top mermileri içindeki barut alınmadan tornalara bağlanıyor, çapları yontularak küçük çaplı toplara uyduruluyordu. En küçük bir dikkatsizliğin, ölçüyü biraz kaçırın yontmanın tüm ahır havaya uçurmaya yeteceğini kimse aklına getirmiyordu. Tüfeklerin dipçikleri, nişan düzeni onarılıyor, fazla kullanmadan ötürü şişmiş sürgü kolları tornadan geçirilerek düzeltiliyordu. Demir parçaları elle çalışan ilkel presle işlenerek çeşitli silahların parçalarına dönüştürülüyordu. Onarılıp cepheye gönderilen her top, her makineli tüfek dökülen terlerin ödülü oluyordu.

Ankara'nın "Demirciler Çarşısı" ile "Sobacılar Çarşısı" bir başka didişmenin içindeydi. Buradaki demirciler, sobacılar eski demiryolu raylarından ve demir balçe parmaklıklarından süngü ve kılıç yapıyorlardı. Örs üstündeki kor halindeki demir parçasının üstüne inen çekicilerin sesleri, gece gündüz kesilmiyordu. Düne kadar bıçak, bıçkı, tırpan, kazma, kürek, nal, kapı kilidi, soba, mangal, boru yapanlar şimdi nal, süngü ve kılıç yapıyordu. Orduda kullanılan dokuz ayrı çeşitteki tüfeğe göre değişik tipte süngü yapılıyordu. Süngü yapımında en büyük güçlük, süngünün tüfeğe takılmasını sağlayan yivlerin açılmasındaydı. En ustaları Ahmet Ağa, yivleri bir makine şaşmazlığı ile açmayı başarıyordu.

Büyük çaplı top mermilerini tornada yontarak çapını küçülten İmalatçı Harbiyeciler

"Tenekeçiler Çarşısı", Sakarya boylarındaki askerleri susuz bırakmamak için, bir fabrikanın yürüyen band sistemine benzer uygulamayla matra üretiyordu. Bir gurup tenekeçileri kesiyor, bir gurup biçim veriyor, bir gurup ta habire lehimliyordu. Düne kadar maşraba, gaz lambası, gece feneri, semaver yapan eller şimdi yalnız matra yapıyordu.

Mondros Ateşkes Antlaşması uygulanırken, Anadolu'da güçsüz birkaç kolordu bırakılmış, öteki bütün birlikler dağıtılmış, topların en önemli parçası olan kamaları ile tüfeklerin en önemli parçası olan sürgü kolları sökülerek İstanbul'daki depolara konulmuştu. Sakarya boylarında savunma hazırlıkları yapan birliklerin güçlendirilmesine çalışırken,

eldeki sürgü kolları alınmış Alman yapısı Mauser tüfeklerinden de yararlanılması düşünülmüştü. İstanbul'daki yurtseverlerin kurduğu gizli MM (Müdafai Milliye İstihbarat Gurubu) örgütünden depolardaki Mauser tüfeklerinin sürgü kollarını kaçırmayı istenmişti. MM Örgütunun adamları depoları basarak sürgü kollarını kaçırmış, İnebolu'ya ulaştırmıştı. Sandıklar Ankara'ya gelince acı bir sürprizle karşılanmış, sandıkların çoğundan Romen tüfeklerinin sürgü kolları çıkmıştı.

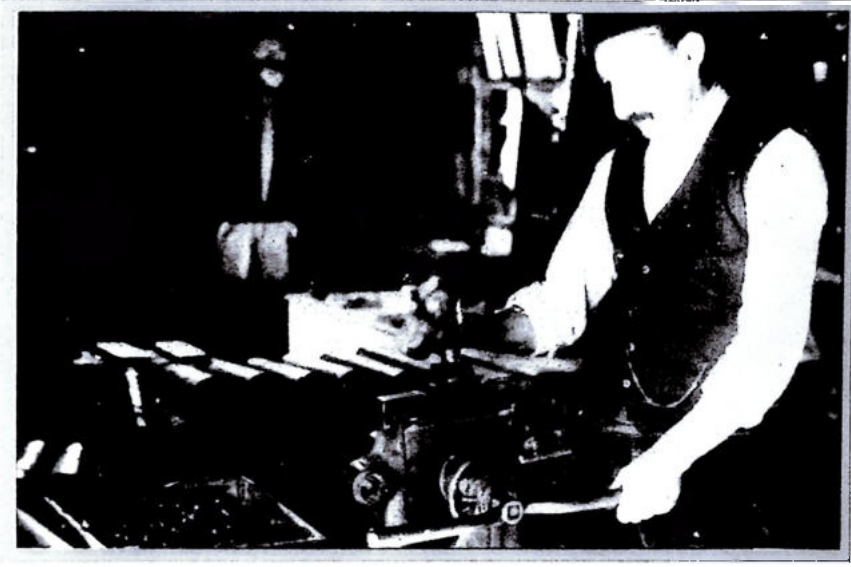
Yunanlıların ileri yürüyüşe başlamalarından sonra İmalatı Harbiyeciler zamana karşı hırslı bir yarışa girişmişlerdi. Romen tüfeklerinin uzun sürgü kollarını Alman Mauser'lerine uydurmaya çalışıyorlardı. Ustalar üçlü bir kitle üretim düzeni kurmuşlardı. Birinci usta sürgü kolunu keserek kısaltıyor, ikincisi tornada işleyerek son şeklini veriyor, üçüncüsü yuvasına

Yaşlı bir İmalatı Harbiye ustası

Kullanılmış top mermisi kovatlarından yararlanılarak top mermileri hazırlanıyordu.

Ustalar atelyedeki ilkel gereçlerle çalışıyorlardı.

Kullanılmış top mermisi kovanına ateşleme kapsülü taktırken.

alıştırıyordu. Gece gündüze karışmıştı. Uykusuzluktan ayakta duramayacak duruma gelen hemen oracığa kıvrılıyor, tezgahın başına bir başkası geçiyordu. Kale dibindeki evlerine bile gidemez olmuşlardı.

Silahların onarılması kadar, cephane hazırlanması da önem taşıyordu. Anadolu'da bir cephane fabrikası yoktu ve cephanenin yurt dışından sağlanması zorunluymuştu. Kullanılmış boş mermi kovanlarından yararlanılarak mermi elde etme olanağı vardı. Bunun için

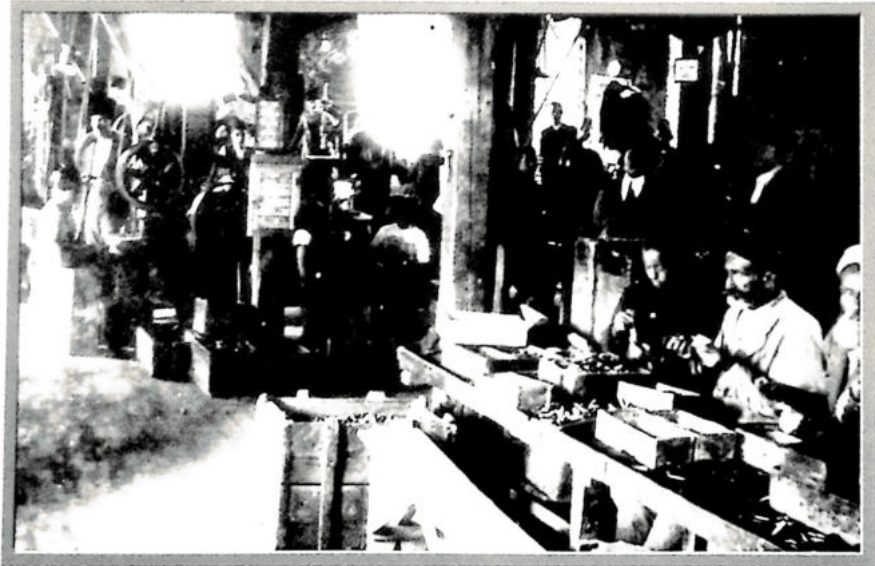

Yıpratılmış makineli tüfek namluları eski tip Martin tüfeklerini namlusuzla değiştiriliyor.

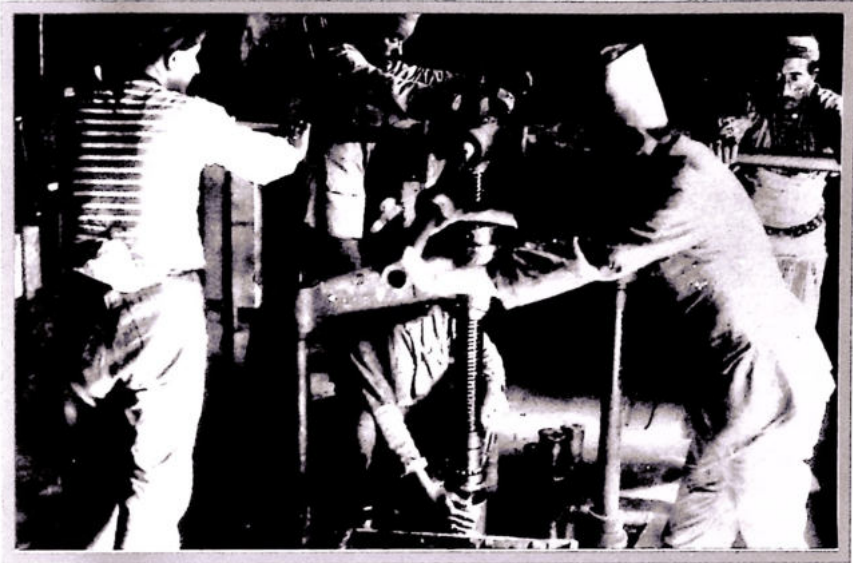
Ankara'daki atelyelerden yararlanıldı. Kullanılmış mermi kovanlarının dibine basit aletlerle kapsül takılıyor, içine barut konuluyor ve ucuna kurşun geçiriliyordu. Piyade tüfekleri için mermiler bağ haline getiriliyor, makineli tüfek şeritleri mermilerle dolduruluyordu. Fazla beceri ve güç istemeyen bu işlerde, ustaların gözetimi altında Ankaralı kadınlar ve çocuklar çalışıyorlardı.

Ankara, Çankırı, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir ve Karaman'daki savaşı eğitim merkezleri hummalı çalışma içindeydi. İlk kez silah altına alınanları tam bir savaşı olarak yetiştirebilmek için yeterli zaman yoktu. Onbeş yirmi günlük yoğun temel ve birlik eğitiminden geçirilen erler hemen Sakarya boylarındaki birliklere gönderiliyordu.

Piyadeler Karaman, Kayseri ve Kastamonu'da, topçular Çankırı'da, süvariler Kırşehir'de yetiştiriliyordu.

Tüfek mermisi hazırlayanlar

Kullanılmış top mermisine ateşleme kapsülü takanlar

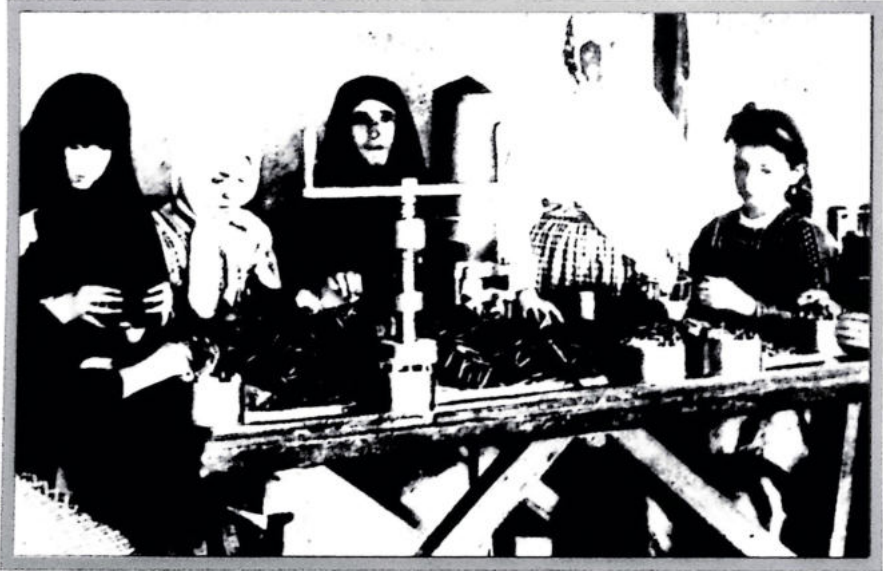

İmalatı Harbiyeciler gece gündüz çalışarak zamana karşı yarışıyorlardı.

Atelyenin sarayhane bölümünde top çeken atlar için koşum takımları hazırlanıyordu.

Tümüne yakını okuma yazma bilmeyen, çoğu arada bir güreş tutmaktan öte spor yapmamış Anadolu çocuklarına onbeş yirmi günde ne öğretilibilirse onunla yetinilmek zorunda kalınıyordu. Bunlar, yıllardır eğitilmiş Yunan savaşçılarıyla doğuşacaklardı. Ne var ki, cephedeki birliklerde eski erler çoğunluktaydı. Yeniler, gençliklerini Balkan ve Birinci Dünya

İmalatı Harbiye atelyesinde Ankaralı kadınlara ve çocuklara da görev verilmişti.

Çocuklar ustaların gözetimi altında fazla beceri istemeyen işlerle çalışıyorlardı.

Tüfek mermilerinin hazırlanmasında ustaya yardım eden bir kız çocuğu.

Savaşın çeşitli cephelerinde yitirmiş usta erlerin ellerinde yoğurulacaklardı. Kendilerinden bir iki yaş büyük olup da İnönülerde Kütahya-Eskişehir savaşmalarında vuruşanlar vardı, cephedeki birliklerde. Yunanlıları iyi tanıyan bu deneyimli erler de eğitimsizlere yol göstereceklerdi. Ankara'da açılan gedikli çavuş talimhanı, subay ile er arasındaki bilgili savaşçı açığını kapatmaya çalışıyordu.

Ankara'daki en önemli eğitim merkezi "Sınıfı Muhtelif Zabıt Namzetleri Talimhanı"

Tifek mermisi hazırlayan kadınlarmız.

Sakarğa bağlarında sarımsağı için siper kazan Mehmetçikler.

(Çeşitli Sınıf Subay Adayları Talimghahı) idi. Ordunun genç ve küçük rütbeli subay ihtiyacını karşılamak amacıyla 1 Temmuz 1920 günü Ankara'da Cebeci semtinde açılmıştı. O günden beri sürekli asteğmen yetiştiriyordu. Birinci Dünya Savaşı, özellikle Çanakkale cephesi genç subay kadrolarında büyük gedikler açmış, yedek subay olarak çarpışan ülkenin genç aydın kitlesini eritmiş, yok etmişti. Cebeci'deki talimghah yeni genç subaylar yetiştirerek bu açığı kapatmaya çalışıyordu. Bu talimghahın ilk öğrencileri, İstanbul'dan gizlice küçük guruplar

Mehmetçikleri cepheye götürün bir tren Ankara tren istasyonundan ayrılırken

hâlinde Ankara'ya gelen İstanbul'daki Harp Okulu'nun ve Kuleli Askeri Lisesi'nin öğrencileriydi. İstanbul'dan ve yurdun düşman işgali altındaki öteki yörelerinden kaçarak gelen ve Anadolu'da silah altına alınan tüm lise mezunları da bu talimgahta yedeksubay olarak yetiştirilip cepheye gönderiliyordu.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında yaralananlar, ilk bakımları yapıldıktan sonra Eskişehir'deki hastahaneye gönderilmişti. Eskişehir boşaltılırken hastahanedeki yaralılar trenle Polatlı ve Ankara'ya taşınmıştı. Şimdi cephe Sakarya boylarında yüz kilomet-

Ankara'daki silâhı talimgahını bitiren gençler diploma aldıkları gün yaptıkları spor gösterisini.

relik bir çizgiyi oluşturduğundan, elde kalan Polatlı ile Ankara arasındaki demiryolu cephenin ancak bir kesimindeki yaralıları geriye taşıyabilecekti. Bunun için cepheyi geriden saracak biçimde sağlık örgütlenmesine gidildi.

Ankara-Kayseri yönünde Bala, Kırşehir, Hacıbektaş, Avanos ve Ürgüp'te; Ankara-Kastamonu yönünde Kalecik ve Çankırı'da yeni hastahaneler kuruldu. Cephenin hemen gerisindeki Haymana ve Polatlı'da açılan gezici hastahaneler, ilk bakımlarını yapıp gerilere göndereceklerdi yaralıları.

Ne var ki, cephe gerisindeki tüm didinmelerin odak noktası olan Ankara, yaralıları konusunda da yükün büyük bölümünü üstüne almak durumundaydı. Zira, Anadolu'nun iyice sayılabilecek tek hastahanesi Ankara'daydı. Ankara'daki yaralıları ve hastaları daha içerebilirler taşınmış, boşalan yataklar Sakarya boylarında yaralanacak savaşçılar için ayrılmıştı. Ankara'daki Hilali Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği) çalışmalarını yoğunlaştırmış, Ankara'daki kadınlardan kurulan çeşitli kollar sargı bezi, pansuman bezi ve pamuk hazırlamaya başlamışlardı. Bu kadınlar yaralıları geldiğinde hemşire olarak hizmet vereceklerdi.

Yaklaşan çarpışmaların on yıldır sürüp giden savaşlardaki çarpışmalardan çok daha kanlı olacağı belliydi. Üstelik Anadolu eli silah tutan bütün erkeklerini cepheye sürüyordu, yani insan kaynağı sınırlıydı. Her yaralı, cephede bir savaşçılık boşluk yaratacağından, bunların bir an önce iyileştirilip cepheye gönderilmesi gerekiyordu. Bu acı gerçek gözönüne alınarak sağlık örgütlenmesine gidiliyor, eldeki en ilkel sağlık araç ve gereçleri ile sağlık konusunda hiç eğitim görmemiş insanlardan yarar umuluyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 12 Ağustos günü trenle Ankara'dan Polatlı'ya gitti. Amacı, cephedeki durumu görmek, yakında başlayacak büyük Yunan saldırısına karşı alınan savunma düzenini yerinde görmektir. Polatlı'nın güneyindeki Karadağ'da savunma hazırlıklarını incelerken, bir kaza geçirdi, atından düştü. Göğsünün sol yanı büyük acı veriyordu. Cephedeki doktorlar kaburga kemiğinin kırılmasından korkuyorlar, röntgen alınıp göğüs ve kaburgaların durumu anlaşıldıktan sonra tedaviye başlamak istiyorlardı. Polatlı'da yeni açılan büyük cephe hastahanesinde bile röntgen aygıtı yoktu. Anadolu'daki tek röntgen aygıtı Ankara'daydı. Mustafa Kemal Paşa incelemelerini yarıda bırakarak Ankara'ya döndü.

15 Ağustos 1921 Yunanlılar Türk mevzilerine doğru ileri yürüyüşe başladılar. 21 Ağustos'da yayınlanan Türk resmi bildirisi şöyleydi:

"Batı Cephesinde cephe boyunca ve özellikle sol kanat ilerisinde düşmanın yürüyüş kollarının çeşitli hareketleri görülmüştür.

Düşman gerilerinde Dumlupınar'a akın yapan süvarilerimiz telgraf hatlarını ve demiryollarını bozmuş, iki köprüyü havaya uçurmuş ve düşmanın ulaşımını durdurmuştur."

Resmi bildiri, Yunanlıların Sakarya boylarındaki mevzilerimize doğru ileri yürüyüşleri sürdürdüklerini gösteriyordu. Düşman mevzilerimize yaklaşırken, süvarilerimiz de Afyon yörelerinde düşman gerilerine akınlar yapıyordu.

Yunan ordusunun Anadolu'daki gücü 5.500 subay ve 178.000 erdi. Ankara'yı almak için yapılacak büyük saldırıya katılacak ve sonuna dek çarpışacak savaş gücü ise 3.780 subay, 120.000 er, 75.900 tüfek, 2.768 makineli tüfek, 286 top, 886 kamyon ve 18 uçaktan oluşuyordu.

Türk ordusu Sakarya Irmağı doğusuna çekildikten sonra, 1 Ağustos günü savaşçı sayısı 4.502 subay ve 76.267 erdi. 22 Ağustos gününe kadar geçen üç hafta içinde gösterilen olağanüstü çabalar sonucunda subay sayısı 6.855'e, er sayısı 122.186'e yükseltmişti. Bu savaşçıların silah sayısı ise 63.416 tüfek, 868 makineli tüfek, 181 top ve 2 uçaktı. Yunanlılar makineli tüfek, top ve uçakta ezici bir çoğunluğa sahiptiler. Yunan ordusundaki 886 kamyonu karşılık Türk ordusunda bir tek kamyon yoktu.

Yunanlılar 23 Ağustos 1921 günü bütün güçleriyle savunma mevzilerimize saldırmışlar, önemli ileri mevzi çarpışmaları cephemizin sol kanadında olmuştu. Ertesi gün de saldırılarını sürdürmüşler, fakat savunma hattımızı yaramamışlardı.

25 Ağustos günü Yunanlıların Beylikköprü'den de saldırıya geçmeleriyle çarpışmalar bütün cepheye bulaşmıştı. Gündüz ve gece devam etmek üzere 80 kilometreyi bulan cephe boyunca Yunan saldırılarını Türk karşı saldırıları izlemişti.

Sakarya boylarındaki topçularımızın üniformasının görünümünü savunmanın hangi koşullarda yapıldığını gösteriyor.

26 Ağustos günü olanca şiddetiyle süren çarpışmalar sonunda, sol kanatta bulunan Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı. Geri çekilme, öteki birliklerin de geriye alınarak yeniden düzenlenmesini gerektirmiş, cephe boyunca tehlikeli bir durum doğmuştu. Cephe gerileyecek olursa Ankara savaş alanı olacak ve gerileme sürdüğü takdirde Ankara elden çıkacaktı. Tehlikeyi gören Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, dünya askeri tarihine yeni bir taktik olarak geçen "Hattı müdafaa yoktur..." cümlesiyle başlayan ünlü emrini vermişti. Emirin tümü günümüz diliyle şöyledir:

"Savunma çizgisi yoktur, savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur. Yurdun her karış toprağı yurttaşın kanıyla sulanmadıkça bırakılamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir, fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı bir cephe kurup çarpışmasını sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Sakarya'da muharebeyi yönetirken.

kaldığını gören birlikler, ona bağlı kalmaz. Bulunduğu mevzide sonuna dek direnmek, karşı koymak zorundadır.”

Cephedeki gelişmelerin tehlikeli ve kritik bir durum göstermesi, Mustafa Kemal Paşa'yı cephe gerisi ve özellikle Kurtuluş Savaşı'nın simgesi görünümündeki Ankara için bazı önlemler almaya yöneltti. Cepheden gece yarısına doğru Ankara'daki Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya şu telgrafi çekti:

26/27 Ağustos 1921

“Kişiye Özel

Refet Paşa Hazretlerine

1-Meydan Muharebesinin Ankara'ya kadar uzaması olasılığı belirmiştir.

2-Her türlü olasılığa karşı Meclisin, Bakanlar Kurulu'nun ve Ankara'da kalması uygun olmayanların Ankara'dan ayrılmaları yerinde olacaktır.

3-Meclis ve Bakanlar Kurulu'nun ilk aşama olmak üzere Yahşihan (Kırıkkale) üzerinden Kayseri'ye taşınması gereklidir.

4-Ulaşım iki gün içinde, yani 29 Ağustos akşamına kadar mutlaka sonuçlandırılmalıdır.

5-Milli Savunma Bakanı Refet Paşa Hazretleri ulaşım için ve Ankara'nın güvenliği için gereken önlemleri alacaktır.

Başkomutan
Mustafa Kemal”

Mustafa Kemal Paşa, çektiği telgrafın Ankara'da panik yaratabileceğini düşünerek, hemen şu açıklayıcı telgrafi gönderdi:

Refet Paşa Hazretlerine

Muharebenin Ankara dolaylarına yaklaşabileceği konusunda az önce gönderdiğim şifreli telgrafın nedeni şudur:

Düşman birlikleri, genel saldırılarını kesintisiz olarak bütün gece ve gündüz sürdürmüş ve sürdürmektedir. Bu saldırı sonunda cephenin genel durumunu sarsacak ölçüde Üçüncü ve Dördüncü Grup mevzilerinin önemli kesimleri yitirilmiştir. Bu nedenle, eğer düşman 27 Ağustos 1921'de de aynı şiddette savaşmasını sürdürecektir olursa, şimdi bulunduğumuz hattı aşama aşama savunarak Ankara'ya yaklaşma zorunluluğu doğabilir.

Başkomutan
Mustafa Kemal"

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı kaygılandıran ve Ankara'nın boşaltılması önlemini almaya yönelten bunalımlı durum gece yarısından sonra da devam etti. Yunanlılar tüm gece olanca şiddetiyle sürdürdükleri saldırıda başarılı olmuşlar, fakat sonucu değiştirecek derecede üstünlük sağlayamamışlardı. Türk birlikleri biraz gerilemek zorunda kalmakla birlikte, kendilerini düşmana kaptırmamışlar ve gerilerde yeni savunma hattı tutarak düşmanı beklemeye koyulmuşlardı. Tehlike tümüyle giderilmiş değildi, ama cephe yarılmamış ve düşmanın 27 Ağustos günü yapacağı yarma saldırısına karşı savunma düzeni kurulabilmişti. Mustafa Kemal Paşa, cephedeki son gelişmeleri dikkate alarak Ankara'nın boşaltılması kararını ertelemeyi düşündü ve Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya üçüncü telgrafi çekti:

"Refet Paşa Hazretlerine

Yazdığım son şifrenin içeriğini uygulama için bugün öğleden sonra yeni bir uyarıma kadar beklemenizi rica ederim. Bu uyarıma kadar gizli kalması zorunludur.

Refet Paşa Hazretlerine, Adnan Beyefendiye yazılmıştır.

Başkomutan
Mustafa Kemal"

27 Ağustos günü kanlı çarpışmalar aralıksız sürdü. 28 Ağustos günü Yunanlılar Polatlı'yı almak için cephenin sağ kanadında saldırılarını yoğunlaştırdılar. Polatlı'yı aldıktan sonraki hedefleri "Gordion" idi. Türklerin "Yassıhöyük" dedikleri Gordion, Polatlı'nın 28 kilometre kuzeybatısındaydı.

Efsaneye göre, bir falcı Büyük İskender'e Gordion'daki düğümü çözerse Asya'da büyük